

บทที่ ๒

การจัดองค์กรในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในการศึกษาการจัดองค์กรในพระพุทธศาสนาเถรวาท ผู้วิจัยได้กำหนดหัวข้อในการศึกษาค้นคว้าทั้งหมด ๓ หัวข้อ ได้แก่ แนวคิดการจัดองค์กร การจัดองค์กรสงฆ์สมัยพุทธกาล และการจัดองค์กรสงฆ์ในประเทศไทย ดังนี้

๒.๑ แนวคิดการจัดองค์กร

ในหัวข้อการศึกษาแนวคิดการจัดองค์กร ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นศึกษา ๓ ประเด็น คือ ความหมายขององค์กร ความเป็นมาของแนวคิดการจัดองค์กร และหลักการจัดองค์กรโดยมีสาระดังนี้

๒.๑.๑ ความหมายขององค์กร

คำว่า “องค์กร” แปลมาจากภาษาอังกฤษว่า “Organization” พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายไว้ว่า “องค์กร คือ บุคคล คณะบุคคล หรือสถาบัน ซึ่งเป็น ส่วนประกอบย่อยของหน่วยงานใหญ่ที่ทำหน้าที่สัมพันธ์กันหรือขึ้นต่อกัน เช่น คณะรัฐมนตรี เป็นองค์กรบริหารรัฐ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นองค์กรของรัฐสภา”^๑ ในภาษาไทยมีอีกคำหนึ่งที่มีความหมายเหมือนกัน คือ คำว่า “องค์การ” ที่แปลว่า “ศูนย์รวมของบุคคล หรือกิจการที่ประกอบกันขึ้นเป็นหน่วยงานเดียวกัน เพื่อดำเนินกิจการตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ในกฎหมาย หรือใน ตราสารจัดตั้ง ซึ่งอาจเป็นหน่วยงานของรัฐ เช่น องค์การของรัฐบาล หน่วยงานของเอกชน เช่น บริษัทจำกัด สมาคม หรือหน่วยงานระหว่างประเทศ เช่น องค์การสหประชาชาติ”^๒ เป็นต้น องค์กร นิยมใช้ในภาคเอกชนที่มีความหมายเกี่ยวข้องกับธุรกิจเป็น การจัดกลุ่มทางสังคมที่มีขนาดเล็กร่วมกันเพื่อดำเนินกิจกรรมทางสังคมอย่างมีวัตถุประสงค์ และขึ้นตรงต่อโครงสร้างสังคมที่มีขนาดใหญ่กว่า ส่วนคำว่าองค์การเป็นคำที่ใช้ในความหมายที่เป็นภาพรวมที่ใหญ่กว่าเป็นทางการมากกว่าคำว่าองค์กร และมักใช้ในทางการบริหารราชการ ที่หมายถึงการรวมกลุ่มของบุคคลทางสังคมที่มีขนาดใหญ่ แต่อย่างไรก็ดีคำทั้ง ๒ คำนี้ก็ใช้แทนในความหมายเดียวกันได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความนิยมของกลุ่มคนในสังคมว่าจะใช้ศัพท์ไหนอย่างไรมากกว่ากัน ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยใช้คำว่าองค์กรเป็นหลัก คำว่าองค์กรและการจัดการ

^๑ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คพับลิเคชันส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓๒๑.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๒๑.

(Organization and Management) เป็นคำที่มีความหมายเกี่ยวข้องกันอย่างมีนัยลึกซึ้ง เพราะการจัดการจะมีขึ้นก็ ด้วยมีองค์กร แต่ในขณะเดียวกันองค์กร ถ้าไม่มีการจัดการก็ไม่สามารถจะดำรงอยู่ได้ องค์กรจึงเป็นกลุ่มของบุคคล ที่มารวมตัวกันอย่างมีวัตถุประสงค์ และก่อให้เกิดการจัดการเพื่อสนองตอบต่อวัตถุประสงค์ของบุคคลและองค์กร ดังที่นักวิชาการได้ให้ทัศนะไว้ดังนี้ พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยานิยามความหมายของการจัดองค์กรไว้ว่า หมายถึงการจัดระเบียบเป็นกระบวนการ ที่จำแนกความแตกต่างของส่วนหนึ่งออกจากอีกส่วนหนึ่ง โดยให้แต่ละส่วนทำหน้าที่แตกต่างกัน และในขณะเดียวกันก็สร้างความสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่าง ๆ ภายใน ส่วนรวมทั้งหมดนั้นให้กระทำหน้าที่ประสานกัน หรือหมายถึง “หน่วยของการบริหารที่มีการกระจายระเบียบงานตามความหมายดังกล่าว” สมาน รังสียกฤษฎ์ และสุธี สุทธิสมบูรณ์^๔ ได้ให้นิยามของการจัดองค์กรไว้ว่า หมายถึงการแบ่งอำนาจหน้าที่ในการดำเนินงานออกเป็นส่วนต่างๆ แต่ละส่วนกำหนดอำนาจหน้าที่ไว้อย่างชัดเจน พร้อมทั้งกำหนดความสัมพันธ์ของหน้าที่การงานที่แบ่ง ออกไป กำหนดสายการบังคับบัญชาตั้งแต่หน่วยที่เล็กที่สุด คือ ตำแหน่งต่างๆ จนถึงหน่วยงานขนาดใหญ่ของหน่วยงานนั้น ๆ จนครอบคลุมอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานทั้งหมด ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ^๕ ได้ให้ความจำกัดความของการจัดองค์กร คือ กระบวนการที่กำหนด กฎ ระเบียบ แบบแผนในการปฏิบัติงานขององค์กรซึ่งรวมถึงวิธีการการทำงานเป็นกลุ่ม นิตยา เงินประเสริฐศรี^๖ กล่าวว่า ทฤษฎีองค์กร หมายถึงวิธีการที่จะหาความเข้าใจและวิเคราะห์องค์การให้ถูกต้องและลึกซึ้งยิ่งขึ้นโดยอาศัยพื้นฐานสำคัญเกี่ยวกับรูปแบบและกฎเกณฑ์ในการออกแบบองค์การ และพฤติกรรมองค์การ ทฤษฎีองค์กรเป็นแนวคิด หลักการ และข้อสมมติฐาน ที่นำมาเพื่ออธิบายองค์ประกอบขององค์กร เป็นการพิจารณาถึงรูปแบบและระเบียบกฎเกณฑ์ใช้อธิบายความสัมพันธ์ ในลักษณะต่างๆ กันของตัวแปรในองค์กร และทำความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะความสัมพันธ์ของตัวแปรในองค์กร ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจปรากฏการณ์การองค์การ สามารถวิเคราะห์ปัญหาขององค์กร และสามารถเสนอแนวทางแก้ปัญหาขององค์กรได้ อรุณ รักธรรม^๗ ได้

^๔ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๒๔), หน้า ๒๔๙.

^๕สมาน รังสียกฤษฎ์ และสุธี สุทธิสมบูรณ์,รวบรวมและเรียบเรียง, **หลักการบริหารเบื้องต้น**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๙, (กรุงเทพมหานคร : จัดพิมพ์โดยสวัสดิการสำนักงาน ก.พ., ๒๕๔๔), หน้า ๒๓.

^๖ศิริวรรณ เสรีรัตน์และคณะ,**องค์การและการจัดการ ฉบับมาตรฐาน**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทธีระฟิล์ม และโซเท็กซ์ จำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๑๔๗.

^๗นิตยา เงินประเสริฐ,**ทฤษฎีองค์การแนวการศึกษาเชิงบูรณาการ**,พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ๒๕๔๒), หน้า ๓.

^๘อรุณ รักธรรม,**ทฤษฎีองค์การ ศึกษาเชิงมนุษย์สัมพันธ์**, (กรุงเทพมหานคร : สกายบล็อกการพิมพ์ ๒๕๔๐), หน้า ๔๖.

กล่าวถึงแบบและความเป็นมาของทฤษฎีองค์กรดังนี้คือ ทฤษฎีองค์กรแบบดั้งเดิม เริ่มจากการจัดการไม่ให้ความสำคัญกับคนมุ่งเรื่องการค้าหาประสิทธิภาพ การบริหารได้เน้นที่ระบบมหภาคและกระบวนการบริหาร สุดท้ายเป็นการมององค์กรแบบราชการ ทฤษฎีองค์กรเชิงมนุษย์สัมพันธ์ ทฤษฎีนี้มีจุดเน้นอยู่ที่ความสำคัญของบุคลากร การจัดองค์กรศึกษาเน้นแบบประชาธิปไตยให้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในการบริหารและการตัดสินใจ ทฤษฎีองค์กรแบบพฤติกรรมศาสตร์ที่มุ่งเน้นความสำคัญกับคนมากขึ้น ศึกษาค้นคว้าเรื่องแรงจูงใจและภาวะผู้นำ ทฤษฎีองค์กรสมัยใหม่มุ่งเน้นเชิงระบบ มองถึงอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมภายนอกที่มีผลต่อองค์กรพิจารณาปัญหาตามสถานการณ์ ทฤษฎีองค์กรจึงหมายถึง ระเบียบ กฎเกณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบ ต่างๆ ขององค์กรที่มีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันและการเชื่อมโยงกับสภาวะแวดล้อมที่มีผลกระทบต่อการเพื่อให้้องค์การนำไปสู่การจัดการที่ดีมีประสิทธิภาพและดำเนินงานได้บรรลุตามเป้าหมาย ทฤษฎีการจัดการองค์กรขนาดใหญ่ องค์กรถูกสร้างขึ้นมาจากบุคคลพยายามบรรลุถึงเป้าหมาย องค์กรจะเป็นกลไกของความสำเร็จในด้านการเป็นปัจจัยการผลิตเหมือนกับแรงงาน ที่ดิน และทุน องค์กรให้ความสามารถกับบุคคลในการบรรลุถึงสิ่งต่าง ๆ รวมทั้งเป้าหมายส่วนบุคคล ที่จะบรรลุความสำเร็จนั้น และในทางกลับกันบุคคลถูกคาดหวังให้มีส่วนช่วยบางอย่าง ต่อองค์กร เวลา ความสามารถ ความพยายามและเงินทุน เป็นการให้ประโยชน์บางอย่าง ที่บุคคลถูกคาดหวังจากองค์กร

จากทัศนะทั้งหมดที่กล่าวมาพอสรุปความหมายของการจัดองค์กรได้ว่าการจัดองค์กรหมายถึง การจัดโครงสร้างความสัมพันธ์ของกลุ่มคนที่มารวมตัวกันอย่างมีวัตถุประสงค์ โดย เป็นการบริหารจัดการอย่างเป็นกระบวนการ มีระเบียบแบบแผน ที่บ่งบอกให้รู้ว่าใครมีอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างไรในองค์กร อันจะทำให้การดำเนินงานบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีการปฏิสัมพันธ์ต่อกันและกันในทางสร้างสรรค์

๒.๑.๒ ความเป็นมาของแนวคิดการจัดองค์กร

การศึกษาความเป็นมาของแนวคิดการจัดองค์กรแบ่งหัวข้อศึกษาได้ ๓ ประการ คือ ๑) ทฤษฎีสมัยดั้งเดิม (Classical Theory) ๒) ทฤษฎีสมัยใหม่ (Neo-Classical Theory) ๓) ทฤษฎีสมัยปัจจุบัน (Modern Theory) ซึ่งในแต่ละทฤษฎีมีรายละเอียดดังนี้

๑) **ทฤษฎีสมัยดั้งเดิม (Classical Theory)**^๔ ทฤษฎีองค์กรสมัยดั้งเดิมได้เริ่มคิดค้น และก่อตั้งขึ้นเมื่อปลายศตวรรษที่ ๑๙ จากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในปลายศตวรรษที่ ๑๙ เพื่อให้

^๔ สมคิด บางโม, **องค์การและการจัดองค์กร**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิทย์พัฒน์ ๒๕๕๐,) หน้า ๒๘ – ๓๐.

สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่งสภาพแวดล้อมของสังคมยุคนั้นเป็นสังคมอุตสาหกรรม ทฤษฎีองค์การสมัยดั้งเดิม จึงมีโครงสร้างที่แน่นอน มีการกำหนดกฎเกณฑ์และเวลาอย่างมีระเบียบ แบบแผน มุ่งให้ผลผลิต มีประสิทธิภาพ และประสิทธิภาพ ทฤษฎีองค์การสมัยดั้งเดิม จึงมีลักษณะที่ มุ่งเน้นเฉพาะความเป็นทางการควมมีรูปแบบหรือรูปนัยขององค์การเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อจะได้ผลผลิตสูง และรวดเร็ว ทุกอย่างจะเป็นไปตามกฎเกณฑ์ ตามกรอบและโครงสร้างที่กำหนดไว้อย่างแน่นอน ปราศจากความยืดหยุ่น หลักการของทฤษฎีองค์การสมัยดั้งเดิม มุ่งเน้นองค์กรที่มีรูปแบบ (Formal Organization) ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานหลัก ๔ ประการได้แก่การแบ่งระดับชั้นสายการบังคับบัญชา การแบ่งงาน ช่วงการควบคุม และเอกภาพในการบริหารงาน กลุ่มนักวิชาการ ที่มีบทบาทมากในทฤษฎี องค์การสมัยดั้งเดิมคือ Frederick Taylor ผู้เป็นเจ้าของการบริหารแบบวิทยาศาสตร์ (Scientific Management) Max Weber เจ้าของระบบราชการ (Bureaucracy) Lyndall Urwick และ Luther Gulick ผู้มีชื่อเสียงเรื่องทฤษฎีองค์การและกระบวนการบริหารงาน เป็นต้น

๒) ทฤษฎีสมัยใหม่ (Neo – Classical Theory of Organization) ทฤษฎีองค์การ สมัยใหม่เป็นทฤษฎีที่พัฒนามาจากทฤษฎีองค์การสมัยดั้งเดิม โดยพัฒนามาพร้อมกับวิชาการด้านสังคม วิทยา จิตวิทยา การพัฒนาที่สำคัญเกิดขึ้นระหว่าง ค.ศ. ๑๙๑๐ และ ๑๙๒๐ ในระยะนี้การศึกษาด้าน ปัจจัยมนุษย์เริ่มได้นำมาพิจารณา โดยมองเห็นความสำคัญและคุณค่าของมนุษย์ โดยเฉพาะการ ทดลองที่ Hawthorne ที่ดำเนินการตั้งแต่ ค.ศ. ๑๙๒๔ – ๑๙๓๒ ได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญใน การศึกษาทางพฤติกรรมศาสตร์ และในช่วงนี้เองแนวความคิดด้านมนุษยสัมพันธ์ ได้รับพิจารณาใน องค์การและขบวนการมนุษยสัมพันธ์นี้ได้มีการเคลื่อนไหวพัฒนาในประเทศสหรัฐอเมริกาอย่างเต็มที่ ในระหว่าง ค.ศ. ๑๙๔๐ – ๑๙๕๐ ความสนใจในการศึกษากลุ่มนอกแบบ หรือกลุ่มอย่างไม่เป็น ทางการ ที่แผ่เข้ามาในองค์การที่มีรูปแบบมีมากขึ้น ทฤษฎีองค์การสมัยใหม่มุ่งให้ความสนใจด้าน ความต้องการของสมาชิกในองค์การเพิ่มขึ้น สรุปได้ว่าทฤษฎีองค์การสมัยใหม่ ให้ความสำคัญในด้าน ความรู้สึกของบุคคล ยอมรับถึงอิทธิพลทางสังคมที่มีผลกระทบต่อการปฏิบัติงาน อาทิเช่น กลุ่ม คนงานและการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจซึ่งมีความเชื่อว่าขบวนการมนุษยสัมพันธ์ จะให้ประโยชน์ใน การผ่อนคลาย ความตายตัวในโครงสร้างขององค์การสมัยดั้งเดิมลงบุคคลที่มีชื่อเสียงในทฤษฎีองค์การ สมัยใหม่ คือ Hugo Munsterberg เป็นผู้เริ่มต้นวิชาจิตวิทยาอุตสาหกรรม เขียนหนังสือชื่อ Psychology and Industrial Efficiency, Elton Mayo, Roethlisberger และ Dickson ได้ ทำการศึกษาที่ฮอธอร์น (Hawthorne Study) เป็นผู้บุกเบิกขบวนการมนุษยสัมพันธ์ (Human Relations Movement) นอกจากนั้นได้รับการสนับสนุนจากนักทฤษฎีมุขยสัมพันธ์อีก เช่น McGregor และ Maslow เป็นต้น

๓) ทฤษฎีสมัยปัจจุบัน (Modern Theory of Organization) ทฤษฎีองค์การสมัยปัจจุบัน ได้รับการพัฒนามาในช่วง ค.ศ. ๑๙๕๐ หรือก่อนหน้านั้นเล็กน้อย แนวการพัฒนาทฤษฎีองค์การ

สมัยใหม่ยังคงใช้ฐานแนวความคิด และหลักการของทฤษฎีองค์กรสมัยดั้งเดิมและสมัยใหม่มาปรับปรุงพัฒนา โดยพยายามรวมหลักการทางวิทยาการหลายสาขาเข้ามาสผสมผสาน ที่เรียกกันว่า สหวิทยาการ เป็นการรวมกันของหลักการทางเศรษฐศาสตร์ พฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์เข้าด้วยกันที่เรียกว่าเศรษฐศาสตร์สังคม นักทฤษฎีองค์กรสมัยปัจจุบัน มีความคิดว่าทฤษฎีสมัยดั้งเดิมนั้นพิจารณาองค์กรในลักษณะแคบไป โดยมีความเชื่อว่าองค์กรอยู่ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมที่หลากหลาย ฉะนั้นควรเน้นการวิเคราะห์ และสังเคราะห์สิ่งต่าง ๆ เข้าด้วยกัน การศึกษาองค์การที่ดีที่สุดควรจะเป็นวิธีการศึกษาวิเคราะห์องค์การในเชิงระบบ ซึ่งประกอบด้วยตัวแปรต่าง ๆ มากมายทั้งภายใน และภายนอกองค์การล้วนแล้วแต่มีผลกระทบต่อโครงสร้าง และการจัดองค์การทั้งสิ้น แนวความคิดเชิงระบบนี้ประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ที่เป็นพื้นฐาน ๕ ส่วน ๑) สิ่งนำเข้า (Input) ๒) กระบวนการ (Process) ๓) สิ่งส่งออก (Output) ๔) ข้อมูลป้อนกลับ (Feedback) ๕) สภาพแวดล้อม (Environment) ยังมีทฤษฎีองค์กรสมัยปัจจุบันที่ควรกล่าวถึงอีก คือทฤษฎีองค์กรตามสถานการณ์และกรณี ทฤษฎีองค์กรตามสถานการณ์และกรณี เริ่มมีบทบาทประมาณปลายปี ค.ศ.๑๙๖๐ เป็นทฤษฎีที่พัฒนามาจากความคิดอิสระ ที่ว่าองค์การที่เหมาะสมที่สุดควรจะเป็นองค์การที่มีโครงสร้างและระบบที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม และสภาพความเป็นจริงขององค์การ ตั้งอยู่บนพื้นฐานการศึกษาสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกันของมนุษย์ ทฤษฎีองค์กรตามสถานการณ์และกรณีนี้มีอิสระมาก โดยมีธรรมชาติ เป็นตัวแปรและเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดรูปแบบ กฎเกณฑ์และระเบียบแบบแผนมีลักษณะเป็นเหตุเป็นผลและสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง สภาพแวดล้อม เป้าหมายขององค์การโดยส่วนรวมและเป้าหมายของสมาชิกทุกคนในองค์การ โดยมีข้อสมมติฐานว่า องค์การที่เหมาะสมที่สุดคือ องค์การที่มีโครงสร้างและรูปแบบที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของสังคมนั้น ๆ ซึ่งรวมถึงสภาพภูมิศาสตร์ วัฒนธรรม ค่านิยม ความเชื่อ การสนับสนุน และความต้องการของสมาชิกในองค์การนั้นด้วย จากแนวคิดและทฤษฎีทั้งหมด จะเห็นได้ว่าแนวคิดทฤษฎีองค์กร การจัดตั้งองค์กรมีพัฒนาการอยู่ตลอดเวลาตามยุคสมัยบางแนวคิดทฤษฎีเมื่อนำไปปฏิบัติแล้วได้ผลทฤษฎีนั้นย่อมเป็นที่ยอมรับและได้รับการพัฒนาให้ทันสมัยยิ่งขึ้น บางแนวคิดทฤษฎีเมื่อมีการนำไปใช้แล้วไม่ได้ผลหรือไม่เป็นที่นิยม แนวคิดและทฤษฎีนั้นย่อมเสื่อมค่านิยมไป หรือยอมตายไปโดยธรรมชาติ เพราะองค์กรใดๆ ที่จัดตั้งขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับมนุษย์แล้วย่อมมีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป เช่นเดียวกัน เมื่อร่างกายมนุษย์ได้รับอาหาร อากาศ และออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอ ก็ย่อมเจริญเติบโต แข็งแรง องค์กรก็เช่นเดียวกันเมื่อได้รับการพัฒนาหรือการจัดองค์การที่ลงตัวเหมาะสมกับยุคสมัยแล้ว องค์กรก็ย่อมเจริญเติบโตสามารถทำประโยชน์ให้ทั้งผู้ดำเนินงานในองค์กรและสังคมได้

อาจสรุปได้ว่าการจัดการองค์กรเกิดขึ้นพร้อมกับอารยธรรมมนุษย์ไม่ว่าเราจะสืบเรื่องราวที่เก่าแก่ในอดีตเพียงใด เราก็จะพบว่าเมื่อมีกลุ่มก็จะมีผู้นำ มีหัวหน้า หรือมีกษัตริย์ซึ่งจะต้องดำเนินบทบาทเป็นแกนนำของกลุ่ม เพื่อให้กลุ่มของตนดำรงอยู่ได้ด้วยความเป็นระเบียบ สามารถดำรงฐานะ

ความเป็นกลุ่มให้คงอยู่เอาไว้อย่างเหนียวแน่น แต่การศึกษาเป็นทฤษฎี และหลักเกณฑ์ทางการจัดการที่มีรูปแบบเพิ่งจะเริ่มขึ้นเมื่อไม่นานมานี้ คือราวศตวรรษที่ ๑๘ ภายหลังจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม ผลของการปฏิวัติอุตสาหกรรมประการหนึ่งก็คือ ระบบอุตสาหกรรมครัวเรือน ได้สลายตัวไปและเกิดระบบโรงงานเข้าแทนที่ เนื่องจากการผลิตแบบใหม่โดยใช้เครื่องจักรที่มีการลงทุนมหาศาล การผลิตได้ทีละมาก ๆ เพื่อให้สามารถรองรับกับปริมาณการบริโภคที่เพิ่มขึ้น เกิดความต้องการแรงงานมากขึ้น เพื่อรองรับการขยายตัวของอุตสาหกรรม สมาชิกครัวเรือนต่างเคลื่อนเข้าสู่การจ้างงานในโรงงาน โดยได้รับค่าจ้างเป็นผลตอบแทนจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ธุรกิจจึงมีทำงานที่ซับซ้อนยุ่งยากมากขึ้น และต้องเผชิญกับสภาวะการแข่งขันที่รุนแรงเพิ่มขึ้น ดังนั้นการบริหารจัดการองค์กรอย่างมีรูปแบบ จึงมีความจำเป็นและได้ถูกพัฒนาขึ้นมาเป็นแนวความคิดการจัดการและได้มีการปรับปรุงเพื่อให้สามารถใช้ในการบริหารจัดการองค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพเป็นลำดับ แนวความคิดที่เกี่ยวกับองค์การได้ถูกรวบรวม และคิดค้นอย่างมีรูปแบบ จนกลายเป็นทฤษฎีเมื่อประมาณต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ ทฤษฎีนี้เป็นเพียงนามธรรมที่อธิบาย และวิเคราะห์ถึงความจริง และประสบการณ์ต่าง ๆ ของธรรมชาติที่เกิดขึ้นรอบ ๆ ตัว อย่างมีระบบและมีแบบแผนเชิงวิทยาศาสตร์ว่า ถ้าทำ และหรือเป็นอย่างนั้น ผลจะออกมาแบบนี้ ซึ่งในลักษณะเช่นนี้ ทฤษฎีก็เปรียบเสมือนการคาดคะเนถึงผลที่เกิดขึ้นภายใต้สถานการณ์ต่าง ๆ ที่แตกต่างกัน

๒.๑.๓ หลักการจัดองค์กร

หลักการจัดองค์กร (Organizing Principle) คือหลักแนวคิดที่เป็นหลักการพื้นฐาน หรือข้อเท็จจริงที่มีการยอมรับและมีการปฏิบัติอยู่ในปัจจุบัน สามารถทำให้เกิดประสิทธิผลในการปฏิบัติงานสูงสุด นักวิชาการได้เสนอแนะหลักเกณฑ์ในการจัดองค์กรไว้ดังนี้ พงศ์สันท์ ศรีสมทรัพย์, และชลิตา ธรรมณี^๔ ได้ให้ทัศนะไว้ว่า การจัดองค์กรเป็นงานที่มีความเกี่ยวข้องกับสิ่งสำคัญ ๓ ประการ คือ ๑) การกำหนดกิจกรรมเฉพาะอย่างที่เป็นไปโดยทำให้สำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดได้ ๒) จัดกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ให้เป็นระบบ หรือเป็นโครงสร้าง ๓) มอบหมายกิจกรรมต่าง ๆ ให้แก่ตำแหน่งต่าง ๆ และแก่บุคคลที่กำหนดไว้ เฮนรี ฟาโยล์ ได้ให้ทัศนะไว้ว่า การจัดองค์กรจะต้องประกอบไปด้วยหลักการพื้นฐานที่สำคัญที่เรียกว่า OSCAR มี ๕ ประการ คือ ๑) Objective หรือ วัตถุประสงค์ คือ การจัดองค์กรจะต้องคำนึงถึงจุดประสงค์ขององค์กร และเมื่อแบ่งงานออกไปแล้ว องค์กร หรือ หน่วยงาน จะต้องปฏิบัติงานได้ตามวัตถุประสงค์ขององค์กรนั้น ๒) Specialization หรือความชำนาญ

^๔ พงศ์สันท์ ศรีสมทรัพย์, ชลิตา ธรรมณี, **หลักการจัดองค์กรและการจัดการ**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : ห.จ.ก. แสงจันทร์การพิมพ์, ๕๓๑), หน้า ๑๓๗.

เฉพาะอย่าง คือการจัดองค์กรจะต้องคำนึงถึงความชำนาญเฉพาะอย่าง หรือความเชี่ยวชาญของพนักงาน เพื่อให้การปฏิบัติงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ๓) Coordination หรือ หลักการประสานงาน คือการจัดองค์กรจะต้องคำนึงถึงการประสานงาน เพื่อให้การทำงานได้บรรลุจุดประสงค์ร่วมกัน ๔) Authority หรือหลักของอำนาจหน้าที่ คือการจัดองค์กรจะต้องคำนึงถึงการกำหนดอำนาจหน้าที่ให้สอดคล้องกับการแบ่งงานด้วย ตามสายการบังคับบัญชา ๕) Responsibility หรือหลักความรับผิดชอบ คืออำนาจหน้าที่ควรจะได้สัดส่วนกับความรับผิดชอบเมื่อได้รับการมอบหมาย ความรับผิดชอบก็ควรที่จะได้รับมอบหมายอำนาจให้เพียงพอด้วยมาลัย หุวะนันทน์^{๑๐} ได้เสนอความเห็นไว้ว่า หลักสำคัญของการจัดองค์กรควรจะต้องประกอบด้วยหลักการ ๘ ประการคือ ๑) วัตถุประสงค์ ๒) อำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ ๓) ความรับผิดชอบของผู้บังคับบัญชา ๔) สายการบังคับบัญชา ๕) ช่วงของการบังคับบัญชา ๖) การร่วมมือประสานงาน ๗) หลักของการทำงานตามความชำนาญเฉพาะอย่าง ๘) เอกภาพในการบังคับบัญชา วุฒิชัย จานง^{๑๑} เห็นว่าหลักการจัดองค์กรที่ดีจะต้องคำนึงถึงหลักการปฏิบัติ ๘ ประการ คือ ๑) วัตถุประสงค์ขององค์กรต้องชัดเจน ๒) ความชำนาญเฉพาะอย่าง ๓) การรวมอำนาจบังคับบัญชา ๔) สายการบังคับบัญชา ๕) เอกภาพในการบริหาร ๖) การประสานงาน ๗) อำนาจหน้าที่ ๘) ความรับผิดชอบ บรรยงค์ โตจินดา^{๑๒} กล่าวว่าใน “องค์การและการจัดการ” ว่า หลักการจัดองค์กรที่ดีจะต้องประกอบด้วยองค์ประกอบประการคือ ๑) จัดสายการบังคับบัญชาเหมาะสม ๒) ติดต่อสื่อสารสะดวกและคล่องตัว ๓) ต้องให้มีเอกภาพในการบังคับบัญชา ๔) ต้องมีขอบเขตของการควบคุมที่เหมาะสม ๕) ต้องคำนึงถึงทั้งการแบ่งงานกันทำ และลักษณะงานเฉพาะ อย่างด้วย ๖) ต้องแบ่งงานให้มีเจ้าหน้าที่เป็น ๓ ฝ่าย คืองานหลัก (Line) งานช่วย (Staff) และงานเสริม (Auxiliary) ให้เหมาะสม ๗) ต้องมีการประสานงานที่มีประสิทธิภาพ ๘) ต้องกำหนดหน้าที่ และมอบอำนาจหน้าที่ที่เหมาะสม ๙) ต้องมีการมอบหมายงาน และมอบอำนาจหน้าที่ที่เหมาะสม

จากทัศนะของนักวิชาการทั้งหมดสามารถสรุปเป็นหลักการพื้นฐานที่สำคัญของการจัดองค์กรเพื่อใช้เป็นแนวทางในศึกษาวิเคราะห์เทียบเคียงกับ พุทธวิธีการจัดองค์กรคณะสงฆ์ของพระพุทธเจ้าในสมัยพุทธกาลได้ ๕ ประการ คือ ๑) การกำหนดวัตถุประสงค์ (Objective) หมายถึง การกำหนดเป้าหมายในการทำงานภายในองค์กร และเอกภาพในการบังคับบัญชา ๒) หลักการแบ่งงานกันทำ

^{๑๐} มาลัย หุวะนันทน์, **หลักบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, ๒๕๐๘), หน้า ๒๐.

^{๑๑} วุฒิชัย จานง, **แนวความคิดเรื่องพฤติกรรมองค์กร**, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด บำรุงสาส์น, ๒๕๒๐), หน้า ๕๗.

^{๑๒} บรรยงค์ โตจินดา, **องค์การและการจัดการ**, (กรุงเทพมหานคร: วิทย์พัฒนการพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๓๒.

(Divide of work) หมายถึงการแบ่งแยกกิจกรรมภายในองค์กรออกเป็นลักษณะต่าง ๆ เพื่อให้มีการทำงานร่วมกัน และความชำนาญเฉพาะอย่าง (Specialization) ๓) หลักการมอบหมายอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ (Delegation of Authority and Responsibility) หมายถึงการกระจายอำนาจหน้าที่ไปยังส่วนต่างๆ ขององค์กรเพื่อให้เกิดการทำงานที่เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ๔) หลักการจัดสายการบังคับบัญชาและช่วงของการบังคับบัญชา (Command and Span of control) หมายถึงลำดับชั้นของสายงานที่มีการมอบอำนาจหน้าที่ไปยังส่วนต่างๆ ขององค์กรและขนาดการควบคุมของผู้บังคับบัญชาแต่ละคน ๕) หลักการประสานงาน (Coordination) หมายถึงการติดต่อสื่อสารในองค์กรอันจะก่อให้เกิดความเข้าใจในจุดมุ่งหมายและวิธีการดำเนินงานในองค์กร ซึ่งจะทำให้การทำงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

๒.๒ การจัดองค์กรสงฆ์สมัยพุทธกาล

ในหัวข้อการศึกษาเกี่ยวกับการจัดองค์กรสงฆ์สมัยพุทธกาล ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นศึกษา ๕ ประเด็น คือ พุทธประวัติ การเกิดขึ้นขององค์กรสงฆ์ พัฒนาการองค์กรสงฆ์ การจัดองค์กรสงฆ์ภายในวัด การจัดองค์กรสงฆ์ภายในชมพูทวีป โดยมีรายละเอียดดังนี้

๒.๒.๑ พุทธประวัติ

เจ้าชายสิทธัตถะ^{๑๓} (พระพุทธเจ้า) ซึ่งเป็นศาสดาของศาสนาพุทธ ประวัติชีวิตของพระองค์น่าสนใจศึกษาเป็นอย่างยิ่ง พระองค์พระสูตในวรรณะกษัตริย์ ถ้าเป็นกษัตริย์พระองค์อื่นก็คงจะเสวยราชสมบัติมีความสุขตามวิถีแห่งโลกียะชน แต่เจ้าชายสิทธัตถะสละราชสมบัติออกบวชแสวงหาความพ้นทุกข์ ประกาศหลักธรรมคำสอนที่พระองค์ได้ตรัสรู้ ใช้ชีวิตเป็นนักบวช หลักธรรมคำสอนที่พระองค์ทรงสอนไว้ยืนยาวมาจนถึงสองพันกว่าปี ประวัติของพระองค์โดยย่อ ดังนี้ เจ้าชายสิทธัตถะ โอรสของพระเจ้าสุทโธทนะ และพระนางสิริมหามายา แห่งแคว้นศากยะ ประสูติที่ลุมพินีวันระหว่างเมืองกบิลพัสดุ์ กับเมืองเทวทหะ หลังประสูติแล้ว ๗ วัน พระพุทธมารดาสวรรคต พระองค์อยู่ในการดูแลของพระนางมहाปชาบดีโคตมีพระน้านาง เจ้าชายสิทธัตถะได้อภิเษกสมรสกับพระนางพิมพา หรือยโสธรา มีพระโอรสหนึ่งพระองค์คือเจ้าชายราहुล เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะพระชนมายุ ๒๙ พรรษา เสด็จออกผนวช (มหาภิเนษกรรม) ที่โนนมานที หลังจากผนวชแล้วพระองค์ได้เสด็จไปศึกษาที่สำนักของอาราพ

^{๑๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *กาลานุกรมพระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธัมม, ๒๕๕๒), หน้า ๘-๑๓.

ดาบสและอุทกดาบส จนหมดความรู้ของอาจารย์ แต่พระองค์ยังไม่พอใจผลการปฏิบัติที่ได้จากสำนักของพระดาบสทั้งสอง เมื่อเสด็จออกจากสำนักของพระดาบสทั้งสองแล้วพระองค์ได้ไปบำเพ็ญเพียรทางจิตที่ตำบลอรุเวลาเสนานิคม ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา

ในวันเพ็ญวิสาขปุณณมี เจ้าชายสิทธัตถะพระชนมายุ ๓๕ พรรษา ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่มหาโพธิพฤกษ์ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ตำบลอรุเวลาเสนานิคม (ปัจจุบันเรียกว่าพุทธคยา) ในแคว้นมคธ ๒ เดือนจากนั้นในวันเพ็ญอาสาฬหปุณณมี พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนา ธัมมจักกัปปวัตตนสูตรแก่พระเบญจวัคคีย์ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวันใกล้เมืองพาราณสี ที่ป่านั้นต่อมาไม่นานหลังจากยสกุลบุตร ๑ และสหาย ๕๔ คน ออกบวชและบรรลุอรหัตผลแล้ว เกิดมีพระอรหันตสาวกยุคแรก ๖๐ รูป จึงส่งพระสาวกไปประกาศพระศาสนาด้วยพุทธพจน์ซึ่งมีตอนสำคัญที่จำเป็นหลักกันสืบมาว่า “จรณ ภิกขเว จาริกัม พุทฺชนหิตาย พุทฺชนสุขาย โลกานุกมปาย” (ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่อเกื้อการุณย์แก่ชาวโลก) นับแต่ตรัสรู้ได้ ๙ เดือน หลังเสด็จจากป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสีย้อนกลับมาแคว้นมคธ โปรดชฎิล ๑,๐๐๐ ที่คยาสีสะแล้ว เสด็จเข้าเมืองราชคฤห์ โปรดพระเจ้าพิมพิสารและราชบริพาร ได้รับถวายพระเวฬุวันเป็นอารามแรกในพระพุทธศาสนา ทรงบำเพ็ญพุทธกิจประดิษฐานพระพุทธศาสนาในแคว้นมคธ ทรงได้อัครสาวก พระพระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะพร้อมบริวาร เมื่อพระสารีบุตรบรรลุอรหัตผล พอดีถึงวันมาฆปุณณมี ราตรีนั้นมี จาตุรงคสันนิบาต พระพุทธเจ้าทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์ในที่ประชุมพระอรหันตสาวก ๑,๒๕๐ รูป หลังจากตรัสรู้และได้ออกเผยแผ่หลักธรรมคำสอนของพระองค์ จนมีประชาชนชาวชมพูทวีปเลื่อมใสและออกบวชเป็นภิกษุ และภิกษุณี ปฏิบัติตามที่พระองค์ทรงสอนและได้บรรลุพระอรหันต์ ที่ไม่ได้ออกบวชก็แสดงตนเป็นอุบาสก อุบาสิกา พุทธบริษัท ๔ ที่ประกอบด้วยภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ได้เป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา สำหรับพระพุทธเจ้าพระองค์ทรงเสด็จออกเผยแผ่ประกาศหลักธรรมคำสอนของพระองค์ตลอด ๔๕ ปี โดยมีพุทธกิจที่พระองค์ทรงปฏิบัติประจำวันดังนี้ เวลาเช้าเสด็จออกบิณฑบาตตอนเช้ามีดไปตามหมู่บ้านเพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้ทำบุญถวายอาหารแล้วทรงแสดงธรรมโปรดบุคคลที่สามารถแนะนำสั่งสอนให้เข้าถึงธรรมได้ เวลาบ่ายทรงแสดงพระธรรมเทศนาแก่ประชาชนที่มาเฝ้าพระองค์ โดยมีลีลาในการสอนให้ทุกคนสามารถเข้าใจและปฏิบัติตามธรรมนั้นได้ เวลาค่ำ(ยามหนึ่ง) พลบค่ำถึงสามทุ่ม ทรงประทานพระโอวาทแก่พระภิกษุสงฆ์ โดยทรงอธิบายขยายความและตอบปัญหาธรรมต่างๆ อย่างแจ่มชัด เวลาตึก (ยามสอง) สามทุ่มถึงเที่ยงคืน ทรงตอบปัญหากับพระราชาและบุคคลชั้นสูงหรือเหล่าเทพยดาที่มาเข้าเฝ้าและสนทนาธรรม เวลาใกล้รุ่ง (ยามสาม) เที่ยงคืนถึงตีสาม เสด็จเดินจงกรมเพื่อผ่อนคลาย พระอิริยาบถ แล้วเสด็จเข้าบรรทม เมื่อทรงตื่นจากบรรทมก็ทรงทำสมาธิ เพื่อตรวจพิจารณาว่าผู้ใดสมควรที่จะได้ฟังธรรมในวันนี้ ก็จะเสด็จไปโปรดตอนเช้า พระพุทธเจ้าและพุทธบริษัทสี่อันประกอบด้วยภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ได้ร่วมกันเผยแผ่

พระพุทธศาสนาจนเจริญรุ่งเรืองเป็นปึกแผ่นทั่วทั้งชมพูทวีป พระพุทธเจ้าปรินิพพานเมื่ออายุ ๘๐ ปี พระดำรัสตรัสสั่งครั้งสุดท้ายที่พระองค์ตรัสมีใจความว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราขอเตือนเธอทั้งหลาย สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงทำหน้าที่ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทเถิด”^{๑๔} หลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว พุทธบริษัทสี่ได้ร่วมกันเผยแผ่พระพุทธศาสนาและบริหารองค์การจนทำให้หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นที่นับถือของประชาชนทั่วโลก

๒.๒.๒ การเกิดขึ้นขององค์กรสงฆ์

การจัดองค์กรสงฆ์ในสมัยพุทธกาลนั้นพระพุทธเจ้าทรงกระทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป โดยอาศัยพระธรรมวินัยเป็นหลักในการจัดการ นอกจากนี้พระองค์ยังอาศัยความเปลี่ยนแปลงของบริบทสังคมอินเดียในสมัยพระองค์มาเป็นส่วนประกอบในการจัดองค์กรสงฆ์ พระพุทธเจ้าทรงจัดตั้งสร้างระบบที่เรียกว่า “สังฆะ” ขึ้นมาเพื่อเป็นชุมชนแห่งการศึกษาและฝึกฝนพัฒนาชีวิตของมนุษย์ให้เป็นไปได้อย่างดี การฝึกฝนพัฒนามนุษย์ก็คือการสร้างปัจจัยที่เอื้อต่อการที่เขาจะพัฒนาตัวเอง ให้ก้าวหน้าเพื่อบรรลุถึงจุดหมายของอุดมการณ์สงฆ์ การเกิดของคำว่าสงฆ์ นั้นมาจากจุดเริ่มต้นของการบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา การเกิดขึ้นขององค์กรสงฆ์มาจากเงื่อนไขสำคัญ ๔ ประการ คือ การเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมืองการปกครอง การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคม การเปลี่ยนแปลงทางด้านการศาสนา และการเพิ่มจำนวนของภิกษุบริษัท ดังนี้

๑) การเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมืองการปกครอง^{๑๕} ในสมัยพุทธกาลระบบการปกครองในรูปแบบแคว้นได้เกิดขึ้นแล้ว แต่มีการแตกแยก เป็นอาณาจักรเล็กๆน้อยๆหลายอาณาจักร โดยมีแคว้นที่มีอำนาจและอิทธิพลในการปกครองอยู่ ๕ แคว้น คือมคธ ของพระเจ้าพิมพิสาร โกศล ของพระเจ้าปเสนทิโกศล อวันตีของพระเจ้าจันทรปัชโชติ วังสะ พระเจ้า อุเทน และแคว้น วัชชี ของพวกวัชชี แต่ในบรรดารัฐทั้ง ๕ แคว้นนี้ แคว้นที่เป็นใหญ่จริงๆ กลับมีเพียงสองรัฐ คือ มคธ และโกศล ที่กำลังเรืองอำนาจอยู่ในขณะนั้น เพราะรัฐทั้งสองมีการปกครองในระบอบราชาธิปไตย จึงทำให้การแผ่ขยายอำนาจออกไปได้มาก การทำสงครามเพื่อขยายอำนาจทางการเมืองและการปกครองเป็นไปอย่างต่อเนื่องด้วยการทำสงครามและรวบรวม แคว้นอื่นๆ เข้ามาอยู่ในอำนาจทั้งหมด อิทธิพลทางด้านการเมืองการปกครองของแคว้นใหญ่ๆ ส่งผลให้แคว้นต่างๆ ที่มีขนาดเล็กต้องดำเนินรูปแบบการปกครองตามแคว้นใหญ่ การจัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์ จึงมีส่วนสัมพันธ์หรือคล้ายตามระบบการ

^{๑๔} สุต.ที.(มหา).(ไทย) ๑๐/๑๖๖/๒๑๗.

^{๑๕} พระยุพธนา รมณียธมโม,การศึกษาเชิงวิเคราะห์การจัดองค์กรคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล, วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต,(บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗),หน้า ๓๐- ๓๔.

ปกครองที่ปฏิบัติของสังคมที่เป็นอยู่ในขณะนั้น ซึ่งจะเห็นได้จากวัตถุประสงค์ของการบัญญัติพระวินัย ที่เป็นการป้องกันมิให้ภิกษุ ต้องถูกลงโทษเพราะประพฤติดิฉินกฎหมายบ้านเมือง การบัญญัติพระวินัย จึงเป็นการปิดกั้น อาสวะอันจะเกิดมีในสมัยปัจจุบัน^{๑๖}

๒) การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งเป็นผลมาจากการขยายอาณาเขตของรัฐหรือแคว้นสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ทำให้เกิดการขยายตัวทางการค้ามากขึ้น มีการติดต่อค้าขายกันโดยใช้ยานพาหนะบรรทุกสิ่งของไปยังเมืองต่างๆ ปรากฏว่ามี เส้นทางคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำ ระบบการค้าขายได้ใช้เงินเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน และมีระบบการจัดเก็บภาษี มีการจ้างงานและการประกอบอาชีพชี้ให้เห็นว่าภาวะการณ์ทางด้านเศรษฐกิจมีความเจริญก้าวหน้าเป็นอย่างมาก เมื่อการค้าเจริญเติบโตขึ้นก็เกิดชนชั้นพ่อค้าร่ำรวยเศรษฐกิจเพิ่มมากขึ้น การเงินก็มีอิทธิพลมากขึ้น ผู้มีเงินก็มีอิทธิพลต่อการปกครองพร้อมกันไปด้วยก่อให้เกิดชนชั้นอีกพวกหนึ่งเพิ่มในสังคม ที่มีบทบาททางต่อความเจริญของสังคมภายในรัฐหรือแคว้น ผู้นำแคว้นต่างๆ ล้วนอาศัยพ่อค้าสร้างความมั่นคงในแคว้นของตน ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านการเมืองการปกครองและสังคมตามมา การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เป็น ผลสืบเนื่องมาจากระบบเศรษฐกิจที่ขยายตัวทำให้มีการปรับปรุงโครงสร้างทางสังคม ส่งผลให้มีการเอารัดเอาเปรียบกันจากผู้ที่มิบทบาทและอิทธิพลในสังคมที่เป็นเพียงแค่กลุ่มบุคคล ส่วน น้อยเท่านั้น ทำให้ผู้นำทางด้านความคิดหรือผู้มีส่วนในการปกครอง (กษัตริย์) ต้องแสวงหาระบบทางสังคมที่มีความเสมอภาคในด้านสิทธิ หน้าที่ และเสรีภาพ ในการดำรงอยู่ร่วมกันของคนในสังคม ดังจะเห็นได้จากทศณะและวิธีปฏิบัติของพระพุทธศาสนาในเรื่องวรรณะสามารถแยกออกเป็น ๒ ลักษณะ^{๑๗} คือ (๑) ในทางทฤษฎีชี้ให้เห็นว่ามีการต่อต้านและหักล้างความเชื่อถือในเรื่องวรรณะด้วยการเสนอทฤษฎีวิวัฒนาการของโลกและสังคมโดยการกระทำของมนุษย์ แทนทฤษฎีการ สร้างโลก และบันดาลความเป็นไปในสังคมโดยพระผู้เป็นเจ้า มิให้ถือชาติกำเนิด เป็นเครื่องแบ่งแยกและวัดความสูงต่ำของมนุษย์ให้ถือคุณธรรม ความสามารถและความประพฤติปฏิบัติ เป็นเครื่องแบ่งแยกวัดความทรามและความประเสริฐของมนุษย์ สอนให้ตระหนักว่าวรรณะไม่สามารถกีดกัน จำกัดขอบเขตความสามารถของมนุษย์ บุคคลทุกคนไม่ว่าเกิดในวรรณะใดก็มีความเป็นมนุษย์เท่ากัน และสามารถทำตนให้ดีเลวได้จนถึงที่สุดเท่าๆ กันควรได้รับสิทธิและโอกาสเท่าเทียมกันในการที่จะเลือกทางชีวิตและการปฏิบัติของตนเอง (๒) ในทางปฏิบัติพระพุทธองค์ทรงตั้งคณะสงฆ์เป็นสังคมปราศจากวรรณะ และรับคนจากทุกวรรณะเข้ามาสู่ความมีฐานะและสิทธิที่เท่าเทียมกัน และวางระบบสังคมพุทธบริษัทที่จะช่วยค้ำจุนสังคมปราศจากวรรณะไว้ และทรงบัญญัติความหมายและ

^{๑๖}วิ.มท. (ไทย) ๑/๓๔/๒๘.

^{๑๗}พระพุทธเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), **พุทธศาสนากับสังคมไทย**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๒๘), หน้า ๑๖๓ - ๑๖๔.

สร้างความรู้สึกละเอียดใหม่ ๆ ให้กับถ้อยคำต่างๆ ที่แสดงความแบ่งแยกชนชั้นเท่าที่มีใช้อยู่ในสมัยนั้นให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่จะวัดคนด้วยคุณธรรม มีใช้ชาติกำเนิดเช่น คำว่าอริยะหรือคำว่า พราหมณ์ เป็นต้น การจัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์ของพระพุทธเจ้าและเหล่าพระอริยะสาวก จึงเป็นรูปแบบหนึ่งของการรวมกลุ่มกันทางสังคม เพื่อดำเนินกิจกรรมที่เป็นทางเลือกของระบบสังคมที่มีข้อผูกมัดและข้อจำกัดต่างๆ มากมายได้หันมาใช้รูปแบบการดำเนินชีวิตในรูปแบบใหม่ที่ให้สิทธิและเสรีภาพ ความเสมอภาคในการอยู่ร่วมกัน ซึ่งเป็นสังคมในรูปแบบใหม่ที่ท้าทาย ต่อระบบโครงสร้างทางสังคมที่เป็นอยู่ในขณะนั้น

๓) การเปลี่ยนแปลงทางด้านการศาสนา ในสมัยพุทธกาลถือได้ว่าเป็นยุคทองของแสงสว่างทางปัญญา มีการอธิบายตอบโต้ปัญหาทางด้านปรัชญาและศาสนากันอย่างแพร่หลาย ทำให้เกิดลัทธิ ศาสนาปรัชญา รวมทั้งนักบวชในลัทธินิกายต่างๆ มากมาย และในคัมภีร์พระไตรปิฎกได้กล่าวถึงชื่อเจ้าของลัทธิปรัชญาผู้มีชื่อเสียงเป็นที่เคารพศรัทธาของคนทั่วไปร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้า ๖ สำนัก^{๑๘} คือ สำนักของปุณณกัสสปะ มีหลักคำสอนเป็นอนิกริยาบาท คือ มีวาทะว่าผลของบุญบาปไม่มีใครทำชั่วหรือทำดี ก็ไม่ได้รับผลแห่งการกระทำนั้น ถือได้ว่าอยู่ในประเภทลัทธิอิิจจสมุปปันนิกา คือ สิ่งทั้งหลายย่อมเกิดขึ้นเองโดยปราศจากเหตุและปัจจัย ไม่เกี่ยวข้องอะไรกับอดีต ปัจจุบัน อนาคต สำนักมักขลิโคศล มีหลักคำสอนเป็นอนเหตุกาท คือมี วาทะว่าสิ่งต่างๆ ไม่มีเหตุไม่มีปัจจัยเกิดขึ้นลอยๆ ความสุขความทุกข์อะไรต่างๆ มันเกิดขึ้นมาของมันเองไม่ใช่เนื่องจากเหตุใดเหตุหนึ่งสำนักนิครนถนาฏบุตร มีหลักคำสอนเป็นกิริยาบาท คือ สอนให้เชื่อในเรื่องของกรรมและสังสารวัฏ สำนักสญชัยเวลัฏฐบุตร มีหลักคำสอนเป็นอมรา-วิกเขปิกาท คือมีวาทะดินได้ไม่ตายตัว เช่น พูดว่าจะว่าอย่างนี้ก็ไม่ใช่ อย่างนั้นก็ไม่ใช่ อย่างอื่นก็ไม่ใช่ไม่ใช่ก็ไม่ใช่ มิใช่ไม่ใช่ก็มีใช่เป็นต้น สำนักปุกุทธกัจจายณะ มีหลักคำสอนเป็นสัสสตวาท และเป็นอนิกริยาบาทคือมีวาทะว่าการทำดีทำชั่วไม่ได้ผลดีผลชั่วถือว่าการฆ่ากันไม่เป็นบาป เพราะไม่มีใครฆ่าใครคนเราไม่ตายที่เราเรียกกันว่าตายนั่นเป็นแต่เพียงชีวะอันเป็นสภาวะเปลี่ยนที่อยู่เท่านั้นเอง เพราะร่างกายประกอบด้วยธาตุ ๗ ร่างกายเป็นแต่สักว่าธาตุไม่มีอะไรยิ่งกว่านั้น ใครเอาดาบฟันใครตายก็ไม่ถือว่าเป็นการฆ่าเป็นแต่เพียงทำให้เกิดช่องขึ้นในระหว่างธาตุทั้ง ๗ เท่านั้น สำนักอชิตเกสสัมพล มีหลักคำสอนเป็นนัตถิกวาทะ คือถือว่างูบุญบาปไม่มีอะไรๆ ไม่มีทั้งนั้น ร่างกายประกอบด้วยดินน้ำลมไฟและอากาศ เมื่อตายธาตุเหล่านี้ก็แตกแยกไปรวมกับธาตุตามเดิม เมื่อตายแล้วก็สิ้นสุดแต่เพียงเท่านั้น และนอกจากเจ้าลัทธิทั้ง ๖ แล้วยังมีพวก ฤๅษี ปริพาชก อาชีวก นิครนถ์ อเจลก ขฎิล รวมทั้งนักบวชประเภทย่อยๆ อีกมาก เช่น มุณฑสาวก สาวกของพวกโกณฑวลัน^{๑๙} เป็นต้น

^{๑๘}ที.สี (ไทย) ๙/๙๑/๕๕.

^{๑๙}ที.ดับบลิว.ริส เดวิดส์, *พุทธศาสนาในชมพูทวีป*, แปลโดย สมัย สิงห์ศิริ, (กรุงเทพมหานคร ธรรมสภา, ๒๕๓๕), หน้า ๑๕๖ - ๑๗๕.

๔) การเพิ่มจำนวนของภิกษุบริษัท ในระยะเริ่มแรกของการประกาศพระศาสนา บุคคลผู้เข้ามาบวชมีจำนวนไม่มาก พระพุทธเจ้ายังไม่ได้ตั้งกฎเกณฑ์ กำหนดคุณสมบัติของผู้ต้องการจะบวช ทั้งนี้เพราะพระองค์ทรงทำหน้าที่ในการคัดเลือกและให้การบวชเอง เรียกว่าเอหิภิกขุอุปสัมปทา และผู้ที่เข้ามาบวชก็ล้วนเป็นผู้ที่ได้อบรมอินทรีย์มาเป็นอย่างดีแล้ว การประพฤติปฏิบัติจึงเป็นไปตามจารีตของนักบวชสมัยนั้น ภายหลังจากที่ส่งพระสาวกออกประกาศพระศาสนาปรากฏว่ามีผู้เลื่อมใสต้องการจะมาบวชด้วยเป็นจำนวนมากพระสาวก เหล่านั้นก็นำมาเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อประทวนการบวชให้แต่บางท่านก็อยู่ในสถานที่ไกลการคมนาคมไม่สะดวก อีกทั้งผู้ต้องการบวชก็เพิ่มจำนวนปริมาณมากขึ้นทุกขณะ พระพุทธองค์จึงทรงพิจารณามอบอำนาจในการพิจารณารับและให้การอุปสมบท โดยทรงวางหลักเกณฑ์ กำหนดคุณสมบัติของผู้ที่ต้องการจะบวชเพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินงานของพระสาวกส่งผลให้สมาชิกขององค์กรคณะสงฆ์เจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว เมื่อคนมาอยู่ร่วมกันเป็นจำนวนมากจึงจำเป็นต้องมีกฎเกณฑ์ในการอยู่ร่วมกันทั้งนี้เพราะต่างคนต่างมีจิตวิญญาณที่แตกต่างอันเนื่องมาจากภูมิหลังของคนเหล่านั้น เพื่อให้การอยู่ร่วมกันเป็นไปด้วยความสงบเรียบร้อย และมีระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติในทำนองเดียวกัน พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติสิกขาบทเพื่อ เป็นเครื่องควบคุมความประพฤติ ส่งเสริมการศึกษาและปฏิบัติให้ถึงจุดหมายสูงสุดของพระศาสนา การบัญญัติสิกขาบทจึงเป็นการจัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์ วางระบบ การประพฤติปฏิบัติให้เกิดมีในองค์กรคณะสงฆ์

จากที่กล่าวมาจึงพอสรุปได้ว่า ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดองค์กรคณะสงฆ์มีด้วยกัน ๒ ประการ คือปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอกคือสภาพแวดล้อม บริบททางสังคม การเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ และการเจริญเติบโตทางด้านการวิทยาการที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ส่วนปัจจัยภายในคือการเพิ่มจำนวนของหมู่สงฆ์และพุทธบริษัทเป็นการให้บริการแก่สังคมหรือบุคคลที่ต้องการจะเข้ามาสู่องค์กรคณะสงฆ์และเป็นการจัดระบบระเบียบความเป็นอยู่เป็นการจัดสภาพการณ์เพื่อให้เอื้ออำนวยต่อการบรรลุถึงจุดหมายสูงสุดทางศาสนาคือพระนิพพาน

๒.๒.๓ พัฒนาการองค์กรสงฆ์

จากสาเหตุแห่งการเกิดขึ้นขององค์กรสงฆ์ดังที่กล่าวมา ทำให้เห็นเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดองค์กรสงฆ์ แม้ว่าในสมัยพุทธกาลจะไม่มีคำว่าองค์กร แต่สิ่งที่พระพุทธเจ้ากระทำก็คือการจัดองค์กรในสมัยปัจจุบันนั่นเอง ในที่นี้ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงพัฒนาการองค์กรสงฆ์ตั้งแต่ช่วงเริ่มต้นจนกระทั่งถึงองค์กรสงฆ์ช่วงมั่นคง ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๑) พัฒนาการองค์กรสงฆ์ช่วงเริ่มต้น หลังจากที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้และเสวยวิมุตติสุขแล้ว พระองค์ได้ทรงเริ่มงานเผยแผ่หลักธรรมคำสอนที่พระองค์ได้ตรัสรู้โดยได้เสด็จไปโปรดปัญจวัคคีย์ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน พระองค์ได้แสดงธัมมจักกัปปวัตตนสูตรและท่านอัญญาโกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรม จากนั้นพระองค์ได้แสดงอนัตตลักษณะสูตรจนปัจจุวัคคีย์ตั้งอยู่บนเส้นทางแห่งพระอริยะ พระพุทธเจ้าได้ประทานการบวชเป็นภิกษุแก่ปัญจวัคคีย์ด้วยวิธีแห่งเอหิภิกขุอุปสัมปทา และพระองค์ได้แสดงธรรมโปรดพระยสะครอบครัวของพระยสะรวมถึงเพื่อนของพระยสะจนตั้งอยู่บนเส้นทางแห่งอริยบุคคลเช่นเดียวกัน พระยสะและเพื่อนได้ขอบวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาพระองค์ก็ทรงประทานการบวชให้ด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทาเช่นเดียวกับปัญจวัคคีย์ เมื่อมีพระสงฆ์สาวกจำนวน ๖๐ รูปพระพุทธเจ้าได้ตรัสส่งพระสงฆ์สาวกออกประกาศเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยพระองค์ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพ้นแล้วจากบ่วงอันเป็นของมนุษย์และบ่วงอันเป็นทิพย์ เธอทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไปแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุด เพื่อประโยชน์เพื่อความสุขของชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์โลก” จุดมุ่งหมายที่พระพุทธเจ้าส่งพระสาวกไปประกาศพระศาสนา ก็เพื่อประโยชน์และความสุขของชนหมู่มากและเพื่ออนุเคราะห์โลก แม้พระพุทธเจ้าเองก็เสด็จไปตามคามนิคมและรัฐต่างๆในสมัยนั้นเพื่อเผยแผ่หลักธรรมคำสอนที่พระองค์ได้ตรัสรู้ จนมีผู้ตรัสรู้ตามพระองค์เป็นจำนวนมากและขอออกบวชตามพระพุทธเจ้าเป็นภิกษุ ภิกษุณี และแสดงตนเป็นอุบาสก อุบาสิกา ได้เป็นกำลังหลักในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ทำให้งานเผยแผ่พระพุทธศาสนากระจายออกไปในวงกว้างอย่างรวดเร็ว ในการจัดองค์กรสงฆ์ของพระพุทธเจ้านั้นพระองค์ทรงใช้หลักพระธรรมวินัยเป็นแกนกลางในการปกครองและการบริหารจัดการ พระธรรมวินัยเป็นเสมือนบ่วงกลมที่หลอมรวมพุทธศาสนิกชนที่มาจากหลายชนชั้นวรรณะให้เป็นหนึ่งเดียวมีพระรัตนตรัยคือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่งที่เคารพอย่างเดียวกัน เมื่อมีผู้เลื่อมใสใคร่จะบวชพระพุทธเจ้าก็จะทรงประทานการบวชให้ด้วยตัวพระองค์เอง เรียกการบวชแบบนี้ว่า “เอหิภิกขุอุปสัมปทา” และได้ทำการสั่งสอนพระสาวกในขั้นต้นจนได้บรรลุคุณธรรมเป็นพระอริยบุคคล พร้อมกับได้ส่งพระสาวกเหล่านั้นออกประกาศเผยแผ่พระศาสนาในที่ต่าง ๆ เมื่อพระสาวกออกไปเผยแผ่หลักธรรมคำสอนในสถานที่ต่าง ๆ จนมีผู้เลื่อมใสศรัทธาและขอบวชเป็นจำนวนมากพระสงฆ์สาวกได้นำกุลบุตรเหล่านั้น มาเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อที่จะให้พระองค์ทรงบรรพชาให้ พระสาวกเหล่านั้นต่างได้รับความลำบากในการเดินทาง เพราะการคมนาคมยังไม่สะดวก ทำให้งานการเผยแผ่เป็นไปอย่างล่าช้า พระพุทธองค์ทรงคำนึงถึงเหตุเหล่านี้ จึงทรงอนุญาตให้พระสาวกผู้ใหญ่ที่มีคุณสมบัติเหมาะสม เป็นพระอุปัชฌาย์ให้การบรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรที่มีศรัทธาด้วยวิธี “ติสรณคณูปสัมปทา หรือไตรสรณคณ” และให้ปกครองดูแลกันเองในกลุ่ม การบริหารจัดการและการปกครองคณะสงฆ์ในระยะเริ่มต้น จึงเป็นการปกครองในรูปลักษณะที่ขึ้นตรงต่อพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรงทำดำเนินการปกครองและให้การศึกษาแก่พระสาวกด้วยตัวพระองค์เอง และในการรับบุคคลเข้ามาเป็นบุคลากรในพระพุทธศาสนา

นั้นพระองค์ทรงกำหนดรูปแบบในการรับบุคลากรซึ่งเรียกว่าการบรรพชาอุปสมบท ซึ่งเมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วมี ๔ แบบคือ (๑) เอหิภิกขุอุปสัมปทา การอุปสมบท(การบวช) ด้วยวิธีนี้พระพุทธเจ้าทรงดำเนินการด้วยพระองค์เอง โดยบุคคลที่มีความประสงค์จะเข้ามาอุปสมบทดังกล่าวถ้ายังไม่ได้บรรลุคุณธรรมขั้นสูงสุดในพระพุทธศาสนาถือเป็นพระอรหันต์ พระองค์จะตรัสว่า^{๒๐} “เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด” แต่ถ้าบุคคลนั้นได้บรรลุคุณธรรมขั้นสูงสุดในพระพุทธศาสนาแล้ว พระองค์จะตรัสว่า “เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์เถิด” ด้วยพระดำรัสดังกล่าวมา บุคคลนั้นๆ ก็จะเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาอย่างสมบูรณ์แบบ (๒) ติสระณคณุปสัมปทา การอุปสมบทด้วยวิธีนี้พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระสงฆ์สาวกดำเนินการเอง โดยทรงกำหนดระเบียบไว้ว่า ขอให้กุลบุตรผู้ประสงค์จะบรรพชาอุปสมบทปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาवพัสดุ์ให้เรียบร้อยแล้วก้มลงกราบแทบเท้าของภิกษุ จากนั้นให้นั่งคุกเข่าประนมมือกล่าวคำปณิธานตนตามคำของภิกษุ ๓ ครั้งว่า^{๒๑} “ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เป็นที่พึ่ง ฯลฯ จากนั้นก็จะสำเร็จเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาอย่างสมบูรณ์แบบเช่นเดียวกัน (๓) รับโอวาท ๓ ข้อ การอุปสมบทด้วยวิธีนี้พระพุทธเจ้าทรงดำเนินการให้แก่พระมหากัสสปเถระรูปเดียวเท่านั้น (๔) ญัตติจตุตถกรรมวาจา การอุปสมบทด้วยวิธีญัตติจตุตถกรรมวาจา^{๒๒}นี้พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระอรหันต์สาวกดำเนินการให้ อุปสมบทแก่กุลบุตรผู้มีความเลื่อมใสและมีความประสงค์จะบวช โดยให้ใช้การอุปสมบทด้วยวิธีญัตติจตุตถกรรมวาจาแทนการให้อุปสมบทด้วยวิธีติสระณคณุปสัมปทา โดยพระองค์กำหนดให้ในชนบทที่อยู่ห่างไกลจากความเจริญให้มีการประชุมสงฆ์จำนวน ๕ รูป และในตัวเมืองให้มีการประชุมสงฆ์จำนวน ๑๐ รูปขึ้นไป ให้ร่วมกันพิจารณาในการให้อุปสมบทแก่กุลบุตร โดยพระองค์กำหนดให้มีประธานสงฆ์ซึ่งเรียกว่าอุปัชฌาย์ ทำหน้าที่เป็นประธานในการอุปสมบท โดยผู้ที่จะเป็นอุปัชฌาย์ต้องมีคุณสมบัติ ๓ ประการคือ เป็นผู้ฉลาด มีความสามารถเพื่อทำการอุปสมบทให้ดำเนินไปอย่างถูกต้องตามพระธรรมวินัยได้ และต้องมีพรรษาได้ ๑๐ พรรษาหรือมากกว่า ๑๐ พรรษา^{๒๓} จึงจะเป็นพระอุปัชฌาย์ได้ นอกจากนี้พระองค์ยังได้กำหนดคุณสมบัติของผู้ที่มาขออุปสมบทต้องมีคุณสมบัติคือ^{๒๔} ต้องไม่เป็นโรคติดต่อกัน ไม่เป็นคนมีหนี้สิน ไม่เป็นโจรผู้ร้ายเป็นต้น การให้อุปสมบทด้วยวิธีญัตติจตุตถกรรมวาจา^{๒๕}นี้ใช้สืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบันนี้สำหรับสตรีผู้มีความเลื่อมใสและมีความประสงค์จะอุปสมบทเป็นภิกษุณีในพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระนางมหาปชาบดีโคตมี ซึ่ง

^{๒๐}วิ.มทา. (ไทย) ๔/๑๘/๑๖.

^{๒๑}วิ.มทา.(ไทย) ๔/๓๔/๒๙-๓๐.

^{๒๒}อ้างแล้ว, ๔/๖๙/๗๒.

^{๒๓}เรื่องเดียวกัน, ๔/๘๘/๙๗.

เป็นพระมาตุจฉาของพระองค์ได้รับการอุปสมบทเป็นคนแรกโดยให้รับศีล ๘ ประการ^{๒๔} ไปปฏิบัติอย่างเคร่งครัดโดยไม่ให้ละเมิดศีลตลอดชีวิต จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้านั้น พระองค์ทรงเป็นนักบริหารชั้นเยี่ยม จะเห็นได้จากการที่พระองค์ทรงเตรียมการไว้อย่างรอบคอบและรัดกุมในการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนของพระองค์ เมื่อมีผู้เลื่อมใสอยากเข้ามาเป็นสมาชิกในองค์กรพุทธศาสนาพระองค์ก็ได้กำหนดวิธีการที่จะเข้ามาเป็นสมาชิกไว้ โดยในขั้นแรกเมื่อเริ่มต้นเผยแผ่หลักธรรมคำสอนใหม่ๆ พระองค์ทรงดำเนินการด้วยพระองค์เอง แต่เมื่อมีพระสาวกเพิ่มมากขึ้นและมีผู้เลื่อมใสและขออุปสมบทมากขึ้นพระองค์ก็ทรงมอบหน้าที่ในการรับสมาชิก (อุปสมบท) ให้แก่สงฆ์เป็นผู้ดำเนินการ ด้วยวิธีการดังกล่าวมาผู้วิจัยเห็นว่าเป็นเหตุปัจจัยที่ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองอย่างรวดเร็ว และเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้านั้นทรงเป็นนักบริหารชั้นยอด ทำให้องค์กรมีความเจริญเติบโตและมั่นคง

๒) พัฒนาการองค์กรสงฆ์ช่วงมั่นคง เมื่อทรงอนุญาตการบวชให้เป็นกิจของสงฆ์หรือมอบหมายความเป็นใหญ่ให้สงฆ์อย่างเต็มที่แล้ว พระองค์ก็ทรงงดการอุปสมบทให้แก่ใคร ๆ ทรงทำหน้าที่สั่งสอนและดูแลภายในองค์กรคณะสงฆ์โดยทั่วไป มาถึงตอนนี้จะเห็นได้ว่าพระพุทธองค์ทรงมีพระพุทธประสงค์อย่างแน่นอนที่จะให้สงฆ์ปกครองกันเอง โดยทรงบัญญัติพระธรรมวินัยเป็นหลักในการปกครอง ไม่ทรงปรารถนาให้พระเถระรูปหนึ่งรูปใดมีอำนาจหน้าที่ในการปกครอง ดังปัจฉิมโอวาทที่ทรงตรัสกับพระอานนท์ก่อนที่จะพระปรินิพพานว่า “ อานนท์ พระธรรมวินัยใดที่เราแสดงและบัญญัติไว้ เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว พระธรรมและวินัยนั้นแหละ จักเป็นพระศาสดาของเธอทั้งหลาย”^{๒๕} จึงเห็นได้ว่าสังคมสงฆ์มีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องจากที่มีพระสงฆ์ไม่กี่รูปกลายเป็นพระสงฆ์หมู่ใหญ่มีคนจากหลากหลายอาชีพและชนชั้นเข้ามาเป็นสมาชิกในองค์กรสงฆ์ จึงทำให้มีความจำเป็นจะต้องมีระบบการบริหารจัดการและการปกครอง จากที่กล่าวมาจะเห็นว่าหลังจากที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้และออกเผยแผ่หลักธรรมคำสอนของพระองค์ทำให้มีประชาชนหันมานับถือ และปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นจำนวนมาก ประชาชนบางส่วนขอบวชเป็นพระภิกษุ และภิกษุณี ประชาชนบางส่วนขอถึงพระรัตนตรัยเป็นอุบาสก อุบาสิกา ซึ่งรวมกันเรียกว่าพุทธบริษัท ๔ ซึ่งจัดได้ว่าเป็นบุคลากรของพระพุทธศาสนา ทำให้มีองค์กรสงฆ์เกิดขึ้น จากการศึกษาจะเห็นว่าองค์กรสงฆ์ได้มีการพัฒนาการมาโดยลำดับ พระพุทธเจ้าทรงปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงรูปแบบการจัดองค์กรสงฆ์เพื่อให้เหมาะสมกับยุคสมัย และเอื้อต่อการประพฤติปฏิบัติธรรมและการบริหารจัดการ ทำให้องค์กรสงฆ์มีความเจริญและงานเผยแผ่หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้ามีความก้าวหน้าในวงกว้าง

^{๒๔} คุรยละเอียดใน วินย. (ไทย) ๗/๔๐๓/๒๓๔-๒๓๕.

^{๒๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔.

๒.๒.๔ การจัดองค์กรสงฆ์ของวัดในพุทธศาสนา

วัดในอุดมคติพุทธนั้นสืบค้นได้จากพระไตรปิฎกเล่มที่ ๔ กล่าวถึงคำริของพระเจ้าพิมพิสาร ที่ว่า “ไม่ไกลและไม่ไกลจากหมู่บ้านนัก สะดวกแก่การไปวัดและมาจากวัด เหมาะที่ประชาชนจะไปพบพระได้ กลางวันไม่เป็นที่พลุกพล่าน กลางคืนเงียบสงัด ไม่มีเสียงอึกทึก ไม่เป็นที่สัญจรไปมา เหมาะแก่การประกอบกิจของผู้ต้องการความสงบ และเหมาะแก่การบำเพ็ญสมณธรรม”^{๒๖} การเกิดขึ้นของวัดต่อๆ มาสืบค้นได้จากพระไตรปิฎกเล่มที่ ๗ ในเสนาสน ชันธกะ ปฐมภาณวาร วิหารา นุชานนะ ว่าด้วยทรงอนุญาตวิหาร เรื่องเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ ขออนุญาตสร้างวิหารสรุปความได้ว่า

สมัยนั้น พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน ครั้งนั้นพระพุทธเจ้ายังไม่ได้ทรงบัญญัติ (ยังไม่ทรงอนุญาต) เสนาสนะแก่ภิกษุทั้งหลาย และภิกษุเหล่านั้นอยู่ในที่นั้น ๆ คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชฎี ที่แจ้ง ลอมฟาง เวลาเช้าตรู่ภิกษุเดินออกมาจากที่นั้น ๆ ด้วยอาการที่สงบ สวรร ทอดสายตาลงต่ำ มีการก้าวไป การถอยหลัง การมุงดู การเหลียวดู การคู้แขน การเหยียดแขน นำเลื่อมใส เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยอิริยาบถ เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ไปสวนแต่เช้าตรู่ ได้แลเห็นภิกษุ เหล่านั้นเดินออกจากที่นั้น ๆ ด้วยอาการดังกล่าวเกิดความเลื่อมใส จึงเข้าไปถามว่า หากจะสร้างวิหาร จะอยู่ในวิหารหรือไม่ พระภิกษุทั้งหลายได้นำความไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค พระพุทธเจ้าจึงทรงรับสั่ง กับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตเสนาสนะ ๕ ชนิด คือ วิหาร เรือนมุงแถบเดียว ปราสาท เรือนโล้น ถ้ำ” ภิกษุนำความไปแจ้งแก่เศรษฐี ลำดับนั้น เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ให้สร้าง วิหาร ๖๐ หลังภายในวันเดียว และได้นิมนต์พระพุทธเจ้าไปฉันภัตตาหารที่บ้านของตน จากนั้นได้ ถวายวิหารทั้ง ๖๐ หลังแก่สงฆ์ตามคำแนะนำของพระพุทธเจ้า^{๒๗}

จะพบว่าวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนาถูกสร้างขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เป็นที่พำนัก ของพระพุทธเจ้าและพุทธสาวก โดยคำนึงถึงความวิเวก เหมาะสำหรับการบำเพ็ญสมณธรรม ใน ระยะเวลาต่อมาวัดได้กลายเป็นศูนย์รวมของพระสงฆ์ วิถีชีวิตของคนภายในวัดหรืออาราม เป็นชุมชน แห่งการเรียนรู้ และในเวลาต่อมาบทบาทของวัดได้ขยายตัวพัฒนามาเป็นสถานที่ฝึกศึกษาอบรมของ พุทธบริษัท จนกระทั่งกลายเป็นแหล่งนาบุญของชาวพุทธทั่วไป ลักษณะดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นว่าวัด เป็นศูนย์กลางของชาวพุทธ ที่เป็นทั้งที่พำนัก เป็นสถานที่ปฏิบัติขัดเกลากลายเป็นที่ทำบุญ เป็นศูนย์รวม กิจกรรมเกือบทุกอย่างของพุทธศาสนิกชน เป็นศูนย์กลางให้ศาสนิกเข้ามาปฏิสัมพันธ์กันและกัน ดังเช่นพุทธบริษัทฝ่ายคฤหัสถ์ นอกจากได้มาขัดเกลากันเองยังให้ความอุปถัมภ์บำรุงปัจจัยที่จำเป็น ด้านอื่น ๆ แก่พระภิกษุสงฆ์ ส่วนพระภิกษุสงฆ์ก็ใช้สถานที่ตรงนี้ฝึกปฏิบัติขัดเกลากันเอง ค้นคว้าสั่ง

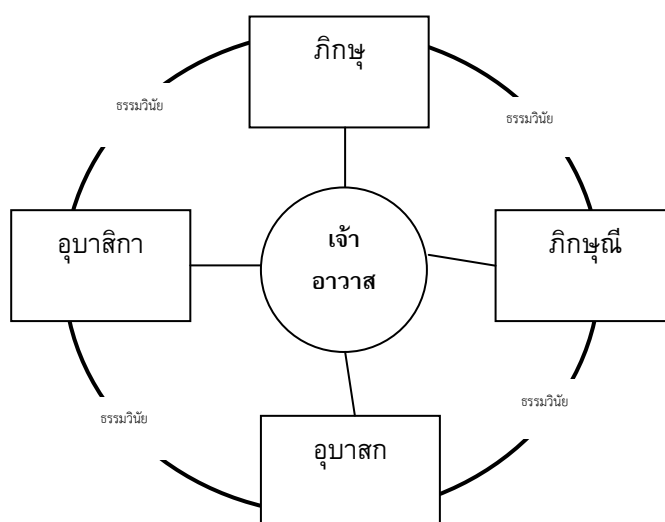
^{๒๖} วิ.มท. (ไทย).๔/๕๙/๗๑.

^{๒๗} วิ.จุ. (ไทย) ๗/๒๙๔/๘๙/๙๒.

ธรรมแล้ว เทศนาสั่งสอนให้เกิดประโยชน์ต่อชีวิตคฤหัสถ์ เป็นปฏิสัมพันธ์ที่ก่อเกิดดุลยภาพในหมู่พุทธบริษัท วัดจึงเป็นสถาบันหรือองค์กรทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญ พระพุทธองค์ทรงมีพุทธบัญญัติให้เจ้าอาวาส ซึ่งพระภิกษุสงฆ์ผู้มีคุณสมบัติตามที่กำหนดไว้ในพระวินัยเป็นผู้สอดส่องดูแล บริหารให้วัดมีความเป็นไปตามอุดมการณ์ดั้งเดิม

โครงสร้างการบริหารปกครองภายในวัดมีเจ้าอาวาสเป็นผู้ดูแลบริหารและปกครองพระภิกษุสามเณรที่อยู่ในวัด รับผิดชอบในกิจการทั้งหมดของวัดทั้งการจัดแบ่งหน้าที่ในแต่ละแผนกและการทำกิจกรรมต่างๆ ในแต่ละวัดนั้นมีเจ้าอาวาสได้เพียงหนึ่งรูปและเจ้าอาวาสนี้อาจเป็นทั้งอุปัชฌาย์ อาจารย์ในบุคคลเดียวกันก็ได้ การจัดองค์กรภายในวัดวิเคราะห์ได้จากแผนภูมิที่ ๒.๑ ดังนี้

แผนภูมิที่ ๒.๑
โครงสร้างการจัดองค์กรภายในวัด

จากภาพที่ ๒.๑ จะเห็นว่าเจ้าอาวาสเป็นศูนย์กลางในการเชื่อมโยง สังฆะ ในระดับวัด ซึ่งประกอบด้วย ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา โดยมีพระธรรมวินัยเป็นกรอบหรือพื้นฐานสำคัญในการร้อยรัดคณะสงฆ์ทั้งหมดเชื่อมโยงถึงกัน พระพุทธเจ้าให้ความสำคัญกับพระธรรมวินัยเป็นอย่างมาก พระองค์สอนให้พระสงฆ์สาวกมีความเคารพยำเกรงต่อพระธรรมวินัยซึ่งเป็นหลักการสูงสุดแม้พระองค์เองก็ให้ความเคารพต่อพระธรรมวินัย ในขณะที่พระพุทธเจ้าจะปรินิพพานพระอานนท์ทูลถามว่าเมื่อไม่มีพระองค์แล้วคณะสงฆ์สาวกจะยกย่องนับถือใครเป็นศาสดา พระพุทธเจ้าทรงตรัสให้ว่า “ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไป ก็จะเป็นศาสดาของเธอ

ทั้งหลาย”^{๒๘} พระพุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับหลักการคือพระธรรมวินัยมากกว่าตัวบุคคลเพราะเมื่อหลักการคือพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ยังอยู่ พระพุทธศาสนาก็ยังไม่เสื่อมไป การศึกษารูปแบบการจัดองค์กรสงฆ์ภายในวัด ผู้วิจัยใช้หลักการสำคัญ ๕ ประการ คือ การกำหนดวัตถุประสงค์ หลักการแบ่งงาน หลักการมอบหมายอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ หลักการจัดสายการบังคับบัญชาและช่วงของการบังคับบัญชา หลักการประสานงาน มาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ มีรายละเอียดดังนี้

๑) การกำหนดวัตถุประสงค์ จากแผนภูมิที่ ๒.๑ วิเคราะห์ได้ว่า การกำหนดวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายของชีวิตในทางพุทธศาสนานั้นพิจารณาจำแนกได้เป็น ๓ ระดับ ได้แก่ ระดับต้น ระดับกลาง ระดับสูงสุด เป้าหมายระดับต้นซึ่งถือเป็นขั้นพื้นฐานคือทิวฐัมมิกัตถะพระพรหมคุณาภรณ์ให้ความเห็นว่า “เป็นประโยชน์สุขสามัญที่มองเห็นกันในชีวิตนี้ ที่คนทั่วไปปรารถนามีทรัพย์ ยศ เกียรติ ไม้ตรี เป็นต้น”^{๒๙} ระดับกลางเป็นเป้าหมายที่สูงขึ้นและมีความเป็นนามธรรมมากกว่าขั้นต้นคือสัมปรายิกัตถะ พระพรหมคุณาภรณ์ให้ทรรศนะว่า “สัมปรายิกัตถะ ประโยชน์ภายนอก, ประโยชน์สูงขึ้นไปขึ้นไป อันได้แก่ความมีจิตใจเจริญองกมด้วยคุณธรรมความดี ทำให้ชีวิตนี้มีค่าและเป็นหลักประกันชีวิตในภพหน้า”^{๓๐} และเป้าหมายระดับสูงสุดคือ ปรมัตถะ ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ให้ทรรศนะว่า “ประโยชน์อย่างยิ่ง, จุดหมายสูงสุด คือ นิพพาน”^{๓๑} ในอีกแง่มุมหนึ่งการพิจารณาเป้าหมาย ท่านให้ทรรศนะว่า “อัตตัตถะประโยชน์ตน ปรัตถะประโยชน์ผู้อื่น และอุกัตถะประโยชน์ทั้งสองฝ่าย”^{๓๒} เมื่อลักษณะของเป้าหมายมีหลายระดับเช่นนี้ การดำเนินชีวิตของชาวพุทธซึ่งมีสถานะที่ต่างกัน เช่นบางคนเป็นพระภิกษุ ภิกษุณี สามเณร คฤหัสถ์ ผู้ชาย ผู้หญิง เด็ก ผู้ใหญ่ เป็นต้น การเข้าใจในเป้าหมายแห่งชีวิตก็ย่อมแตกต่างกัน และการดำเนินชีวิตเพื่อเข้าถึงเป้าหมายดังกล่าวมีวิธีที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตามหากพิจารณาโดยยึดหลักการพุทธ ชาวพุทธทุกคนไม่ว่าจะอยู่ในสถานะใดๆ ก็มุ่งเข้าสู่จุดหมายสูงสุดเช่นเดียวกันคือนิพพาน ขึ้นอยู่กับว่าใครจะมีวาสนาบารมีเข้าถึงเป้าหมายระดับใดตามอัตภาพของตนเท่านั้นเอง กล่าวเฉพาะชีวิตของคนที่ดีดำรงชีพภายในวัดก็เป็นเช่นเดียวกันคือมีทั้ง ๓ เป้าหมายในตัว คือ เป้าหมายระดับต้น ระดับกลาง และระดับสูงสุด

^{๒๘} สุต.ที.มหา.(ไทย) ๑๐/๑๖๔/๒๑๖.

^{๒๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗; (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๔), หน้า ๑๓๐.

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓๓.

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๑.

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓๓.

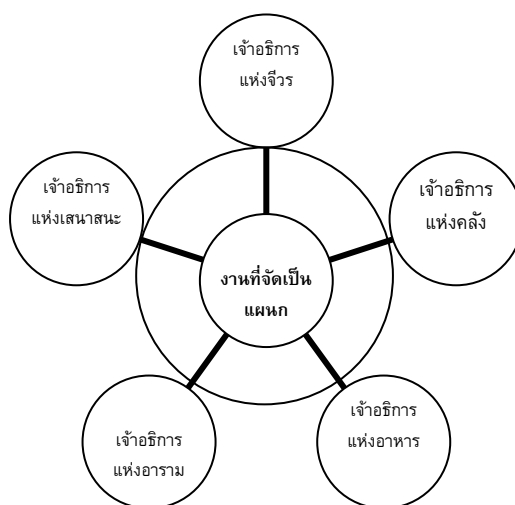
ที่กล่าวมามุ่งในประเด็นจุดมุ่งหมายของปัจเจกบุคคล เมื่อจะวิเคราะห์ว่า วัด อาราม อาวาส วิหาร มหาวิหารมีจุดมุ่งหมายอย่างไร น่าจะอนุมานได้ว่าวัดหนึ่งๆ ในพระพุทธศาสนามีจุดมุ่งหมายที่ชัดเจนคือเป็นที่พำนักของผู้ที่ปลีกตัวออกจากสังคมเพื่อแสวงหาความวิเวก ไม่ว่าจะเป็นพระหรือคฤหัสถ์ก็มีสิทธิ์เข้าไปฝึกศึกษาอบรมตนเองได้ โดยมีเจ้าอาวาสเป็นแกนหลัก คอยกำกับดูแลให้เกิดความเรียบร้อยดังงามภายในวัด เพื่อให้วัดเป็นฐานสำหรับพัฒนาชีวิตแต่ละคนไปถึงเป้าหมายสูงสุดแห่งชีวิตตน ดังนั้นการจัดองค์กรภายในวัด เจ้าอาวาสจึงเป็นผู้กำหนดทิศทางหรือวางวัตถุประสงค์ภายในวัดนั้นๆ ให้สามารถอำนวยให้ผู้คนไปสู่จุดมุ่งหมายของตนให้ได้ ลักษณะเช่นนี้เจ้าอาวาสจึงต้องมีปฏิสัมพันธ์เกี่ยวข้องโดยตรงกับบุคคลอื่นๆ ภายในวัด ได้แก่ พระภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ตลอดถึงสามเณร สามเณรีและคนอื่นๆ โดยต้องมอบหมายภาระงานตามความถนัดความสามารถ ของผู้คนที่ดำรงตนภายในวัดให้มีหน้าที่ปฏิบัติและรับผิดชอบร่วมกัน โดยมีเป้าหมายเดียวกัน คือจัดทำวัดให้เป็นธรรมสถานเหมาะแก่การบำเพ็ญสมณะธรรม พัฒนาจิตปัญญา ประการสำคัญคือเพื่อจรรโลงพระพุทธศาสนาให้มีความมั่นคงเข้มแข็ง ครั้นพุทธกาลทุกคนที่ดำรงชีวิตอยู่ในร่มธงของวัดย่อมมีจุดมุ่งหมายเดียวกันคือขัดเกลาเพื่อฝึกฝนพัฒนาตนเองปลดปล่อยให้อิสระหลุดพ้นจากกองกิเลส กองทุกข์ ในแง่มุมของสถาบันวัดก็มีบทบาทเป็นศูนย์กลางหรือเป็นสถานที่ให้องค์กรสังฆะได้แสดงกิจกรรมต่างๆ ขององค์กรเพื่อไปสู่เป้าหมายทั้งในแง่ปัจเจกบุคคลและสังคม การวางเป้าหมายในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับองค์กรทุกองค์กร เพราะเป้าหมายหรือจุดหมายเป็นเสมือนเข็มทิศสำหรับการเดินทาง พระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาต้องอยู่ภายใต้พระธรรมวินัย และต้องปฏิบัติตามพระธรรมวินัย โดยมีเป้าหมายอยู่ที่การหลุดพ้นจากกองทุกข์ เข้าสู่พระนิพพาน จะเห็นได้ว่าจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าตั้งไว้ก็คือวิมุตติ ความหลุดพ้น

การกำหนดวัตถุประสงค์มีความสำคัญมากสำหรับองค์กรที่หวังความสำเร็จก้าวหน้าขององค์กรเพราะวัตถุประสงค์เป็นเป้าหมายร่วมกันของบุคลากรที่อยู่ในองค์กรในการที่จะพัฒนาองค์กรให้ไปถึงจุดหมายนั้น สำหรับในพระพุทธศาสนาจุดประสงค์สูงสุดที่พระพุทธเจ้าทรงแสวงหาเมื่อเสด็จออกผนวชก็คือวิมุตติความหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง ซึ่งเมื่อพระองค์ได้บรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าวแล้วได้ทรงสอนพุทธสาวกให้ประพฤติปฏิบัติเพื่อที่จะบรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าวเช่นกับที่พระองค์ทรงบรรลุมาแล้ว วัตถุประสงค์ในพระพุทธศาสนาสามารถแบ่งได้เป็น ๒ ส่วนคือ (๑) วัตถุประสงค์ส่วนปัจเจกบุคคล คือวิมุตติความหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง (๒) วัตถุประสงค์ส่วนรวม มี ๓ ประการคือ พุทธชนิตายะ เพื่อประโยชน์แก่คนหมู่มาก พุทธชนสุขายะ เพื่อความสุขของคนหมู่มาก และ โลกานุกัมปายะ เพื่ออนุเคราะห์โลก

๒) หลักการแบ่งงาน หลักธรรมวินัยจะกำหนดคุณสมบัติพื้นฐานสำหรับบุคคลที่จะถูกรับพิจารณาจากสงฆ์ให้ทำหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่งก่อนเสมอ ในเสนาสนปัญญาปกสูตราทิ

กล่าวถึงคุณสมบัติของพระที่จะมาทำหน้าที่ในการเป็นผู้แจกจ่าย “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วย ธรรม ๕ ประการ สงฆ์ไม่พึงแต่งตั้งให้เป็นเสนาสนปัญญาปกะ ฯลฯ ไม่รู้จักเสนาสนะที่จัดแจงแล้ว และเสนาสนะที่ยังมิได้จัดแจง ฯลฯ สงฆ์พึงแต่งตั้งให้เป็นเสนาสนปัญญาปกะ ฯลฯ รู้จักเสนาสนะที่จัดแจงแล้วและเสนาสนะที่ยังมิได้จัดแจง ฯลฯ”^{๓๓} พึงทำความเข้าใจว่าภายในวัด อาราม อาวาส วิหาร หรือมหาวิหารหนึ่งๆ บุคลากรภายในวัดต้องมีการกำหนดขอบเขตองค์การคือวัด การพิจารณาถึงความชำนาญเฉพาะทางในครั้งพุทธกาล พระเจ้าได้ตั้งพุทธสาวกหลายองค์ให้เป็น “เอตทัคคะ” ในด้านนั้นๆ ให้ปฏิบัติหน้าที่ช่วยงานพระศาสนาในด้านที่ถนัด เมื่อจะวิเคราะห์ตามหลักการนี้ก็น่าจะอนุมานได้ว่า เจ้าอาวาสและสงฆ์มีหน้าที่ในการพิจารณาถึงความสามารถ ความถนัด ของบุคคลภายในวัดจัดแบ่งหน้าที่ในแต่ละแผนกและการทำกิจกรรมต่างๆ การจัดองค์กรภายในวัด วิเคราะห์ได้จากแผนภูมิที่ ๒.๓ ดังนี้

แผนภูมิที่ ๒.๒
งานที่จัดเป็นแผนกภายในวัด

การจัดแผนกแต่ละแผนกในพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาลเป็นความทันสมัยที่ควรถือเป็นแบบอย่างในการจัดองค์กรสงฆ์ปัจจุบันนี้ ในแต่ละแผนกมีพระสงฆ์คอยรับผิดชอบทำให้การบริหารงานภายในองค์กรเป็นไปอย่างราบรื่นมีประสิทธิภาพ เช่นเจ้าอธิการแห่งอาหารมีหน้าที่ในการดูแลด้านอาหารการขบฉันของพระสงฆ์ที่อยู่ในอารามให้เพียงพอแก่ความต้องการ ในแต่ละแผนก

^{๓๓} คั่นคว่ำเพิ่มเติมใน อง.ปัญจก.(ไทย) ๒๒/๒๗๓-๒๘๕/๔๐๑-๔๗๓.

๓) **หลักการมอบหมายอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ** การใช้ชีวิตร่วมกันของ “สังฆะ” ภายในวัดหนึ่งๆ ทุกคนมีภารกิจที่ต้องทำ ไม่ว่าจะเป็นภารกิจส่วนตัวหรือส่วนรวม หลักพระธรรมวินัยกำหนดให้มีเจ้าอธิการต่างๆ ได้แก่ เจ้าอธิการแห่งจีวร เจ้าอธิการแห่งเสนาสนะ เจ้าอธิการแห่งอาหาร และเจ้าอธิการแห่งอาราม ซึ่งทุกรูปต้องมีคุณสมบัติพื้นฐานตามพระธรรมวินัยด้วย สำหรับอุบาสกและอุบาสิกา บทบาทกว้างๆ คือดูแลอุปถัมภ์บำรุงพุทธบริษัทฝ่ายบรรพชิตคือพระภิกษุ ภิกษุณีตลอดถึงสามเณร ด้วยปัจจัย ๔ สำหรับผู้ใกล้ชิดวัดเป็นพิเศษอาจได้รับมอบหมายให้สอดส่องดูแลความประพฤติฝ่ายบรรพชิตได้ด้วย ครั้นพุทธกาลจะพบว่านางวิสาขามีบทบาทช่วยดูแลความเรียบร้อยภายในวัดด้วยเป็นบางครั้ง ในอาวาสิกธรรม เจ้าอาวาสมีบทบาทหน้าที่ในการประสานกับพระผู้เข้ามาอาศัยอยู่ภายในวัด ประสานญาติโยมชาวบ้านเมื่อมีพระเดินทางมาเป็นจำนวนมากเพื่อขอความอุปถัมภ์ดูแล นอกจากนี้เจ้าอาวาสก็จะมีบทบาทในการซ่อมแซมบำรุงที่อยู่อาศัยให้ใช้ได้ ไม่มีหน้าที่ในการสร้าง เพราะการสร้างเป็นหน้าที่ของฝ่ายคฤหัสถ์ นอกจากนี้เจ้าอาวาสก็ทำหน้าที่สงเคราะห์ญาติโยมด้วยธรรม หลักการตรงนี้อำนาจหน้าที่พระสงฆ์ค่อนข้างมีการกระจาย ไม่ผูกขาดเพียงบุคคลใดบุคคลหนึ่งเท่านั้น เกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของเจ้าอาวาส พระพรหมคุณภรณ์ให้ทรงตะนะ

^{๓๔} คั่นคว่ำเพิ่มเติมใน วิ.จ.ญ.(ไทย) ๗/๓๒๖-๓๒๘/๑๔๕-๑๖๕.

ว่า “เจ้าอาวาส สมภารวัด, หัวหน้าสงฆ์ในวัดมีอำนาจและหน้าที่ปกครองดูแลอำนวยการทุกอย่างเกี่ยวกับวัด”^{๓๕} คุณสมบัติของผู้อยู่ประจำวัด “อาวาสสิกขธรรม”^{๓๖} เริ่มต้นที่คุณสมบัติส่วนตัว เช่น ถึงพร้อมด้วยมารยาทและวัตร มีศีล สำรวมในพระปาฏิโมกข์ ประพฤติเคร่งครัดในในสิกขาบททั้งหลาย เป็นพหูสูตรทรงความรู้ เป็นผู้ประพฤติขัดเกลา ชอบความสงบ ยินดีในกัลยาณธรรม มีวาจางาม รู้จักพูด รู้จักเจรจาให้เป็นผลดี มีปัญญาเฉลียวฉลาด คล่องแคล่วในมานะ สำหรับอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน บรรลุเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ สิ้นอาสวะแล้ว เป็นต้น ส่วนคุณสมบัติที่เกี่ยวข้องกับบุคคลภายนอก ได้แก่ ไม่ยังศรัทธาไทยให้ตกไป รู้จักปฏิสังขรณ์เสนาสนะและสิ่งของที่ชำรุดหักพัง เมื่อมีสงฆ์หมู่ใหญ่มาจากต่างถิ่นต่างแคว้น ขวนขวายบอกชาวบ้านผู้ปวารณาไว้ให้มาทำบุญ ชักนำคฤหัสถ์ให้ถือปฏิบัติในอธิศีล เบญจศีลที่เป็นไปเพื่อคุณเบื้องสูง เมื่อคฤหัสถ์เจ็บไข้ไปเยี่ยมให้สวดพิจารณาใคร่ครวญ โดยรอบครอบแล้วจึงกล่าวเตือนเตือนบุคคลที่ควรเตือน จึงยกย่องสรรเสริญบุคคลที่ควรยกย่องสรรเสริญ จึงแสดงความไม่เลื่อมใส ในฐานะอันไม่ควรเลื่อมใส จึงแสดงความเลื่อมใสในฐานะอันควรเลื่อมใส ไม่ตระหนี่หวงแหนที่อยู่อาศัย ไม่ตระหนี่หวงแหนตระกูลอุปฐาก ไม่ตระหนี่หวงแหนที่ลาภ

จากหลักฐานต่างๆ อาจอนุมานได้ว่า ในครั้งพุทธกาลไม่ได้มีการแต่งตั้งมอบหมายให้ใครเป็นใหญ่ในอารามหนึ่งๆ พระภิกษุส่วนใหญ่จะเป็นผู้สัจจธรมไปมาไม่อยู่ในถิ่นที่เดียวนานๆ เมื่อพิจารณาการดำเนินชีวิตของพระพุทธรองค์ก็สอดคล้องกับประเด็นนี้คือ พระองค์ก็ไม่ทรงจำพรรษาที่เดียวติดต่อกันนาน แม้จะปรากฏว่าพระองค์จำพรรษาที่วัดพระเชตะวันเมืองราชคฤห์นับรวมได้ ๒๕ พรรษา ก็เป็นการจำพรรษาเป็นช่วงๆ ไม่ต่อเนื่องตลอดทั้ง ๒๕ ปี และในช่วงเวลานอกพรรษาซึ่งถือว่ามีความมากกว่าช่วงเวลาในพรรษา พระพุทธรองค์พร้อมพุทธสาวกเป็นกลุ่มใหญ่ก็จะจาริกไปถิ่นต่างๆ เพื่อเผยแผ่พระศาสนา พระภิกษุสงฆ์ทั่วไปในครั้งพุทธกาลก็น่าจะดำเนินชีวิตในลักษณะเช่นนี้ คือ ลิกขาจาริกอนธมไปยังถิ่นต่างๆ ในช่วงนอกพรรษา เมื่อถึงฤดูเข้าพรรษาก็หยุดจาริก ซึ่งเรื่องราวที่เป็นหลักฐานการอนุญาตให้ภิกษุจำพรรษาก็ยืนยันข้อเท็จจริงนี้ ดังนั้นพระพุทธรองค์จึงไม่ทรงมอบหมายภาระงานหลักไว้เป็นการจำเพาะ ทรงวางหลักอย่างกว้างๆ ว่าธรรมสำหรับผู้ที่อยู่ประจำวัด (เจ้าอาวาส) มีอะไรบ้าง ดูเหมือนว่าการที่จะได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่เจ้าอาวาสในวัดแต่ละแห่งนั้นจะต้องได้รับฉันทานุมัติจากสงฆ์ ซึ่งสงฆ์ได้พิจารณาลั่นกรองคุณสมบัติพื้นฐานตามพระธรรมวินัยดังที่กล่าวมา ประการสำคัญคือเรื่องอายุพรรษาจะถูกนำมาพิจารณาเป็นองค์ประกอบหลัก ดังนั้นอำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาสนอกเหนือจากการขัดเกลาตนเองแล้ว หลักๆ คือ ๑) ด้านรู้จักปฏิสังขรณ์เสนาสนะและสิ่งของที่ชำรุดหักพัง สอดส่องดูแลความเรียบร้อยที่อยู่อาศัย หากชำรุดทรุดโทรมก็

^{๓๕} พระพระราชาขรรณ (ประยุทธ์ ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๒๑๕-๒๑๘.

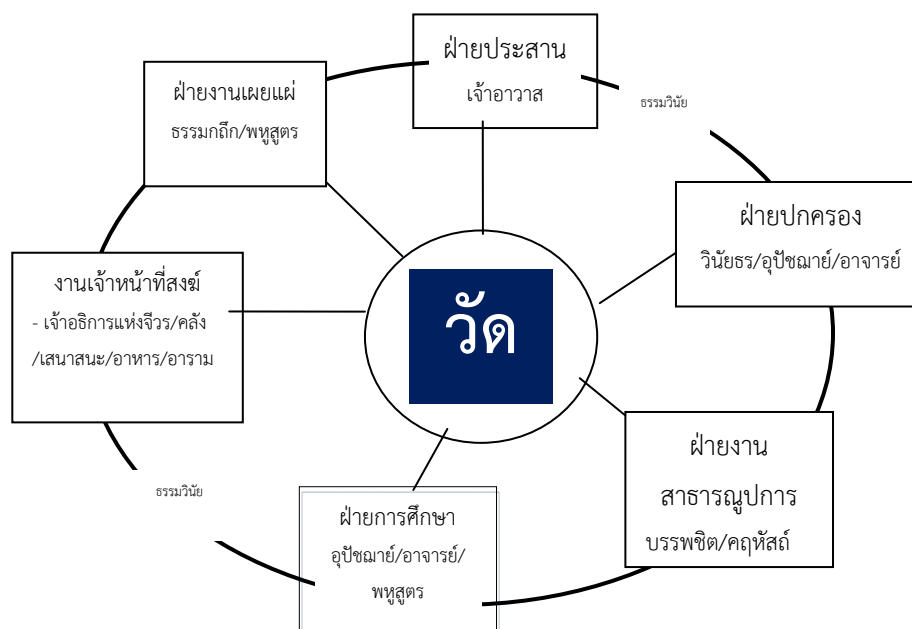
^{๓๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๗๕.

ซ่อมแซม บำรุงรักษาให้อยู่ในสภาพที่จะใช้ได้ ๒) ด้านปฏิสันถารต้อนรับคณะสงฆ์หมู่ใหญ่ เมื่อมีสงฆ์หมู่ใหญ่มาจากต่างถิ่นต่างแคว้น ขวนขวายบอกชาวบ้านผู้ปวารณาไว้ให้มาทำบุญ ๓) ด้านปฏิสัมพันธ์กับชุมชน สำหรับหน้าที่นอกวัดการประสานงานกับอุบาสกอุบาสิกาให้ได้เมื่อมีกิจกรรมสำคัญๆ เกิดขึ้นในวัด ๔) ด้านการปกครองคนนั้นเป็นการให้คุณให้โทษคนดังนั้นต้องพิถีพิถันจะว่ากล่าวตักเตือนหรือยกย่องสรรเสริญต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ เพราะสิ่งนี้จะส่งผลกระทบยาว ๕) ด้านความเลื่อมใสศรัทธาเรื่องวินัยฉัยความดี-ชั่ว อะไรถูก-อะไรผิด อะไรควร-อะไรไม่ควร ๖) ด้านชักนำคฤหัสถ์ให้ถือปฏิบัติในอธิศีล (เบญจศีลที่เป็นไปเพื่อคุณเบื้องสูง) เมื่อคฤหัสถ์เจ็บไข้ไปเยี่ยมให้สติพิจารณาใคร่ครวญโดยรอบคอบแล้วจึงกล่าวเตือนบุคคลที่ควรเตือน จึงยกย่องสรรเสริญบุคคลที่ควรยกย่องสรรเสริญ จึงแสดงความไม่เลื่อมใส ในฐานะอันไม่ควรเลื่อมใส จึงแสดงความเลื่อมใสในฐานะอันควรเลื่อมใส ไม่ตระหนี่หวงแหนที่อยู่อาศัย ไม่ตระหนี่หวงแหนตระกูลอุปภูฏาก ไม่ตระหนี่หวงแหนที่ลาภ

๔) หลักการจัดสายการบังคับบัญชาและช่วงของการบังคับบัญชา รูปแบบการจัดองค์กรสงฆ์ในสมัยพุทธกาลนั้น มีความสัมพันธ์กับการปกครองคณะสงฆ์ ซึ่งในการปกครองคณะสงฆ์หรือการบริหารงานคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาลนั้น มีลักษณะที่น่าเป็นไปได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงใช้ระบอบสามัคคีธรรมหรือที่นิยมเรียกในปัจจุบันว่าระบอบประชาธิปไตย^{๓๗} ให้เป็นแม่บทในการปกครองคณะสงฆ์ ซึ่งเมื่อพิจารณาโดยละเอียดแล้วก็น่าจะเป็นอย่างนั้นเพราะในการบัญญัติสิกขาบทแต่ละข้อ พระพุทธเจ้าไม่ทรงบัญญัติไว้ก่อนแต่ทรงรอให้มีอธิกรณ์เกิดขึ้น และเมื่อสอบสวนแล้วพระองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาบทโดยการประชุมสงฆ์ให้รับรู้และนำไปปฏิบัติ การกระทำอย่างนี้เป็นการแสดงออกถึงการให้ความสำคัญกับสงฆ์ ข้อสังเกตที่สำคัญประการหนึ่งคือ สายบังคับบัญชาแห่งองค์กรสังฆะในพระพุทธศาสนานี้เน้นโครงสร้างเชิงหน้าที่ มากกว่าโครงสร้างแห่งอำนาจ ดังแผนภูมิที่ ๒.๔ ดังนี้

^{๓๗} แสวง อุดมศรี, **การปกครองคณะสงฆ์ไทย**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มปป), หน้า ๔๑.

แผนภูมิที่ ๒.๓
โครงสร้างการจัดสายบังคับบัญชาภายในวัด

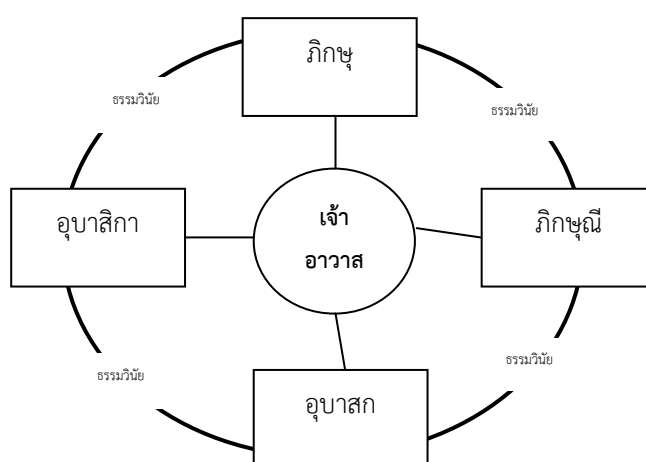
จากแผนภูมิที่ ๒.๔ อธิบายได้ว่า โครงสร้างการจัดสายบังคับบัญชาภายในวัดมีโครงสร้างเชิงหน้าที่ มากกว่าโครงสร้างอำนาจที่ต้องมีผู้บังคับบัญชาสูงสุดและบังคับบัญชากันตามลำดับชั้น บุคลากรในวัดมีหน้าที่รับผิดชอบและปฏิบัติภารกิจที่เชื่อมโยงกันตามที่กำหนดไว้ในหลักพระธรรมวินัย เมื่อมีการแบ่งภาระงานหลักๆ ของคณะสงฆ์ภายในวัดออกได้เป็น ๖ ด้านได้แก่ ๑) งานปกครอง ซึ่งกลุ่มบุคคลที่รับผิดชอบภารกิจด้านนี้ มี พระวินัยธร พระอุปัชฌาย์อาจารย์ อันเตวาสิกและ สัทธีวิหาริก ๒) งานการศึกษา กลุ่มบุคคลที่รับภารกิจด้านนี้ก็ยังเป็น อุปัชฌาย์ และอาจารย์ ซึ่งต้องทำหน้าที่ฝึกหัดขัดเกลา อบรมพัฒนาอันเตวาสิกและสัทธีวิหาริก ๓) งานเผยแผ่ ถือว่าเป็นภารกิจในวงกว้าง บุคคลที่รับผิดชอบงานด้านนี้ได้แก่ พระธรรมกถึก ๔) งานเจ้าหน้าที่สงฆ์ บุคคลที่ได้รับฉันทานุมัติจากสงฆ์ โดยมีคุณสมบัติตามธรรมวินัย ทำหน้าที่แบ่งปันสิ่งอุปโภคบริโภคแก่สมาชิกภาพภายในวัด เรียกว่าเป็นเจ้าอธิการ ได้แก่ เจ้าอธิการแห่งจีวรเจ้าอธิการแห่งคลัง เจ้าอธิการแห่งเสนาสนะ เจ้าอธิการแห่งอาหาร และเจ้าอธิการแห่งอาราม ๕) งานสาธารณูปการ เป็นงานที่ต้องใช้แรงงานดังนั้นต้องพึ่งพาคนหลายกลุ่มร่วมดำเนินการไม่ว่าจะเป็น พระภิกษุ สามเณร ภิกษุณี สามเณรีสิกขมานา อุบาสก และอุบาสิกา ร่วมไม้ร่วมมือกัน เพื่อจัดแจงที่อยู่อาศัยให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย น่ายอยู่ เป็นรัษฎสถาน ๖) ฝ่ายงานประธาน เมื่อพิจารณาคุณสมบัติและภาระหน้าที่ของเจ้าอาวาสจากข้อมูลดังกล่าวแล้ว ภารกิจสำคัญน่าจะอยู่ที่การประสานงานกับกลุ่มต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น

ฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ รวมไปถึงงานซ่อมบำรุงอาคารสถานที่ต่างๆด้วย ดังจะได้กล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

๕) หลักการประสานงาน การดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันของบุคคลที่อาศัยอยู่ภายในวัดทั้งหมดถูกเชื่อมโยงเข้าด้วยกันบนพื้นฐานแห่งธรรมวินัยเป็นแกนกลาง การประสานงานภายในวัดถูกออกแบบโดยพระธรรมวินัย กล่าวคือ การติดต่อปฏิสัมพันธ์ต่อกันระหว่างบุคคลภายในวัด ระหว่างพระภิกษุกับพระภิกษุ พระภิกษุกับคฤหัสถ์ พระภิกษุกับภิกษุณี พระภิกษุกับสามเณร เป็นต้น ถูกกำหนดไว้แล้วในพระวินัย เช่น มีสิกขาบทกำหนดให้พระอุปัชฌาย์ปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับอันตวาสิกขอย่างใด พระอาจารย์มีปฏิสัมพันธ์กับสัทธีการิกขอย่างไร นอกจากนั้นเป็นที่สังเกตได้ว่าหลักการช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกันของกลุ่มสงฆ์ภายในวัดตามฐานะบทบาทของตนเอง โดยเฉพาะหลักการระตาเป็นหลักที่ถูกนำมาเชื่อมโยงจิตใจให้รำลึกถึงกันอย่างได้ผล

แผนภูมิที่ ๒.๕

โครงสร้างการประสานงานขององค์กรภายในวัด

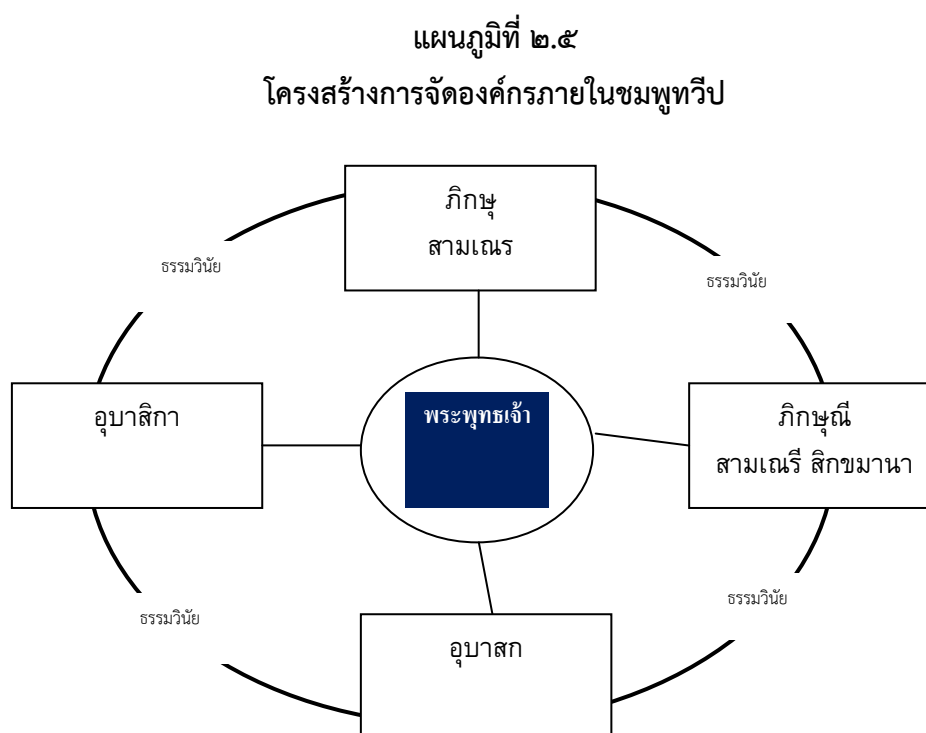

จากแผนภูมิที่ ๒.๕ อธิบายได้ว่าการเป็นอยู่ของพุทธบริษัทภายใต้กรอบกติกาเดียวกันคือพระธรรมวินัย การเชื่อมประสานภายในวัดอันเป็นวงจำกัดแคบๆ นั้นทุกคนปฏิบัติหน้าที่รับผิดชอบตามบทบาทหน้าที่ที่ถูกกำหนดโดยพระธรรมวินัย เป็นต้นว่าเจ้าอาวาสจะมีปฏิสัมพันธ์กับฆราวาสญาติโยมที่อยู่นอกวัดอย่างไร มีปฏิสัมพันธ์กับภิกษุ ภิกษุณี สามเณร สามเณรี สิกขมานา อุบาสก อุบาสิกา ผู้ใกล้ชิดวัดอย่างไรมีกำหนดไว้แล้วในข้อบัญญัติ และเช่นเดียวกันการทำหน้าที่ประสานงานกันระหว่างบุคคลทั้งหมดขององค์กร สังฆะ ภายในวัดถูกกำหนดเรียบร้อยแล้วตามหลักแห่งพระธรรมวินัย เช่นว่าพระภิกษุจะเอาสิ่งของจากญาติโยมที่ไม่ใช่ญาติไม่พววารณาไม่ได้ พระภิกษุณีจะบวชให้กันเองโดยไม่ได้

รับความเห็นชอบจากภิกษุไม่ได้ เป็นต้น จึงสรุปได้ว่าการประสานงานขององค์กรสงฆ์ภายในวัดมีรายละเอียดมากพอในหลักแห่งพระธรรมวินัย

๒.๒.๕ การจัดองค์กรสงฆ์ในพหุวิป

การศึกษาการจัดองค์กรสงฆ์ในระดับทั่วทั้งชมพูทวีปนั้น เป็นการมองมุมบนอย่างกว้างๆ ว่า เมื่อคณะสงฆ์ของพระพุทธเจ้าพัฒนาขยายวงกว้างขึ้น มีทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์ มีการประพฤติปฏิบัตินอกกรอบจารีตอันดั้งเดิมเป็นเหตุให้พระพุทธองค์ได้มอบหมายให้พระสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถช่วยกำกับดูแลในกิจการพระศาสนา เช่น ทรงวางกฎระเบียบข้อวัตรเกี่ยวกับพระอุปัชฌาย์ อาจารย์ เป็นต้น ทรงบัญญัติสิกขาบทเพื่อเป็นกรอบปฏิบัติ รูปแบบการกำกับดูแลเป็นลักษณะทรงให้อำนาจแก่พระสงฆ์ที่มีคุณสมบัติเข้ามาช่วยกำกับดูแลการดำรงอยู่ร่วมกันของเหล่าบรรพชิตตลอดถึงฆราวาสญาติโยม ภายใต้หลักธรรมวินัย รูปแบบดังกล่าวอาจเขียนเป็นแผนภูมิดังนี้

จากแผนภูมิที่ ๒.๖ อธิบายได้ว่า บุคลากรในองค์กรสงฆ์นั้นประกอบด้วยพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นเหมือนประธานขององค์กร เป็นศูนย์กลางหรือศูนย์รวมของพุทธบริษัทที่ ประกอบด้วย กลุ่ม

บุคคลต่างๆ ได้แก่ พระภิกษุ ภิกษุณี สามเณร สามเณรี สิกขมานา อุบาสก อุบาสิกา ซึ่งกลุ่มบุคคลเหล่านี้มีวิถีชีวิตสอดสัมพันธ์กัน ในกลุ่มฝ่ายบรรพชิต คือผู้ใช้ชีวิตนักบวชจะพักอาศัยอยู่ที่วัด อาราม อาวาส วิหาร หรือมหาวิหาร ซึ่งในต้นพุทธกาลนั้นที่อาศัยเช่นนี้ยังไม่มีพระอาศัยตามโคนไม้ เป็นต้น เมื่อพระพุทธเจ้าอนุญาตบุคลากรที่อยู่ในองค์กรเป็นผู้ขับเคลื่อนองค์กรให้เจริญก้าวหน้าขึ้น การศึกษารูปแบบการจัดองค์กรสงฆ์ ผู้วิจัยแบ่งหัวข้อศึกษาได้ ๕ ประการ คือ การกำหนดวัตถุประสงค์ หลักการแบ่งงาน หลักการมอบหมายอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ หลักการจัดสายการบังคับบัญชาและช่วงของการบังคับบัญชา และหลักการประสานงาน มีรายละเอียดดังนี้

๑) การกำหนดวัตถุประสงค์ การกำหนดวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับองค์กรทุกองค์กร เพราะวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายเป็นเสมือนเข็มทิศสำหรับการเดินทาง พระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาต้องอยู่ภายใต้พระธรรมวินัย และต้องปฏิบัติตามพระธรรมวินัย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อหลุดพ้นจากกองทุกข์ เข้าสู่พระนิพพาน จะเห็นได้ว่าวัตถุประสงค์สูงสุดของพระพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าตั้งไว้ก็คือวิมุตติความหลุดพ้น การกำหนดวัตถุประสงค์มีความสำคัญมากสำหรับองค์กรที่หวังความเจริญก้าวหน้าขององค์กร เพราะวัตถุประสงค์เป็นเป้าหมายร่วมกันของบุคลากรที่อยู่ในองค์กรในการที่จะพัฒนาองค์กรให้ไปถึงจุดหมายนั้น สำหรับในพระพุทธศาสนาจุดประสงค์สูงสุดที่พระพุทธเจ้าทรงแสวงหาเมื่อเสด็จออกผนวชก็คือวิมุตติความหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง ซึ่งเมื่อพระองค์ได้บรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าวแล้วได้ทรงสอนพุทธสาวกให้ประพฤติปฏิบัติเพื่อที่จะบรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าวเชเช่นกับที่พระองค์ทรงบรรลุมาแล้ว วัตถุประสงค์ในพระพุทธศาสนาสามารถแบ่งได้เป็น ๒ ส่วนคือ (๑) วัตถุประสงค์ส่วนปัจเจกบุคคล คือวิมุตติความหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง (๒) วัตถุประสงค์ส่วนรวม มี ๓ ประการคือ พุทธชนิตายะ เพื่อประโยชน์แก่คนหมู่มาก พุทธชนสุขายะ เพื่อความสุขของคนหมู่มาก และ โลกานุกัมปายะ เพื่ออนุเคราะห์โลก ซึ่งสามารถเขียนเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

ตารางที่ ๒.๑

จุดประสงค์ขององค์กรสงฆ์

ปัจเจกบุคคล	สังคม/ส่วนรวม
จุดประสงค์คือวิมุตติ กิเลส	- พุทธชนิตายะ : เพื่อประโยชน์ของมหาชน - พุทธชนสุขายะ : เพื่อความสุขของมหาชน - โลกานุกัมปายะ: เพื่ออนุเคราะห์โลก

จุดประสงค์ทั้งสองประการนี้มีความหมายและความสำคัญต่อชีวิตของคนๆ หนึ่งที่เข้ามาอาศัยกรอบการดำเนินชีวิตแบบพุทธ ซึ่งโดยหลักการกว้างๆ จุดมุ่งหมายทั้งสองประการก็ไม่มีลำดับขั้นตอนก่อนหลัง จุดหมายปลายทางอยู่ที่วิมุตติคือความหลุดพ้นจากกิเลส แต่ในขณะที่ยังไม่ถึงเป้าหมายที่ว่านี้ หรือไปถึงแล้วก็ตามก็จะสามารถยังประโยชน์ส่วนรวมให้เกิดขึ้นได้ ไม่จำเป็นว่า จะต้องไปให้ถึงจุดหมายปลายทางเสียก่อน หลักดังกล่าวจะพบว่าถ้ามีกิจกรรมสำคัญๆ ของคณะสงฆ์เกิดขึ้นซึ่งถือว่าเป็นงานส่วนรวม พระภิกษุแต่ละรูป ไม่ว่าจะเป็นพระอรหันต์หรือปุชนต้องละภารกิจการส่วนตัวไว้ก่อนเพื่อร่วมกิจกรรมของส่วนรวม พระโยคาวจรที่ไปบำเพ็ญสมณธรรมเข้าฌานสมาบัติในสถานที่ต่างๆ เมื่อถึงวันลงพระอุโบสถ จะต้องกลับมาเพื่อร่วมกิจกรรมของสังฆะ มีประเด็นหนึ่งที่น่าสังเกตคือ คณะสงฆ์ชุดแรกที่พระพุทธเจ้าบวชให้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ภายในเวลาอันรวดเร็วในพระองค์ทรงส่งให้ไปประกาศเผยแผ่ทันที โดยให้อุดมการณ์ที่สำคัญว่า เพื่อประโยชน์ของมหาชน เพื่อความสุขของมหาชน เพื่ออนุเคราะห์โลก ดังเรื่องส่งพระอรหันต์ ๖๐ รูป ไปประกาศศาสนาว่า ครั้นนั้นพระผู้มีพระภาคได้รับสั่งกับภิกษุเหล่านั้นว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้พวกเธอก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ทั้งที่เป็นของมนุษย์ภิกษุทั้งหลายพวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ อย่าไปโดยทางเดียวกันสองรูปจงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุดจงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน สัตว์ทั้งหลายที่มีธุลีในตาน้อย มีอยู่ ย่อมเสื่อมเพราะไม่ได้ฟังธรรม จักมีผู้รู้ธรรม ภิกษุทั้งหลายแม้เราก็จักไปยังตำบล อุรุเวลาเสนานิคมเพื่อแสดงธรรม”^{๓๘} มองจากมุมนี้จะพบว่า ชีวิตของพระสงฆ์ที่มีอยู่เป็นอยู่เพื่อคนอื่น เมื่อพัฒนาตนเองได้ถึงจุดสุดยอดแล้ว ยังมีภารกิจที่สูงส่งกว่านั้น คือดำรงชีวิตเป็นอยู่เพื่อบุคคลอื่น สาระนั้นนี้ไม่อาจฟันธงลงไปได้ว่าชีวิตส่วนตัวกับชีวิตส่วนรวมอะไรสำคัญกว่าอะไร

๒) หลักการแบ่งงาน จากเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าทรงส่งพระสาวกออกประกาศหลักธรรมคำสอนของพระองค์จะเห็นได้ชัดถึงการแบ่งหน้าที่ แบ่งงานกันทำ เมื่อพระสงฆ์ยังมีน้อย พระองค์ให้ไปทีละหนึ่งองค์เพื่อให้การเผยแผ่เป็นไปในวงกว้าง เมื่อพระสงฆ์มีเพิ่มมากขึ้นพระองค์ได้แบ่งงานและมอบหน้าที่ให้พระสงฆ์แต่ละรูปตามความถนัด ความรู้ ความสามารถของแต่ละรูป เช่น การให้มีพระอุปัชฌาย์ อาจารย์ และตำแหน่งเอตทัคคะเป็นต้น ซึ่งการมอบตำแหน่งลักษณะนี้ตรงกับปัจจุบัน ที่การมอบหมายงานให้ทำตามความถนัดและความรู้ความสามารถของแต่ละบุคคล^{๓๙}

^{๓๘} วิมพา (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^{๓๙} พงศ์สัมพันธ์ ศรสมทรัพย์และ ชลิตา ศรมณี, **หลักการจตุตถการและการจัดการ**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : ห.จ.ก. แสงจันทร์การพิมพ์ ๒๕๓๑), หน้า ๑๙๗.

ลักษณะงานที่พระพุทธเจ้าทรงจัดแบ่งในองค์กรคณะสงฆ์นั้นมี ๓ ลักษณะคือ ลักษณะงานที่เป็นงานหลัก ลักษณะงานที่จัดเป็นแผนกและลักษณะงานที่ชำนาญเฉพาะด้าน สามารถเขียนเป็นตารางได้ดังนี้

ตารางที่ ๒.๒
การแบ่งงานในองค์กรสงฆ์

ลักษณะงานที่เป็นงานหลัก	ลักษณะงานที่จัดเป็นแผนก	ลักษณะงานชำนาญเฉพาะด้าน
- งานปกครอง - งานด้านการศึกษา - งานด้านการเผยแผ่ - งานด้านสาธารณูปการ	- เจ้าอธิการแห่งจีวร - เจ้าอธิการแห่งคลัง - เจ้าอธิการแห่งเสนาสนะ - เจ้าอธิการแห่งอาหาร - เจ้าอธิการแห่งอาราม	- การแต่งตั้งตำแหน่งเอตทัคคะ

งานคณะสงฆ์ทั้งสามลักษณะนี้เป็นงานที่พระพุทธเจ้าได้ทรงกำหนดขึ้นและเป็นงานที่พระองค์เมื่อกำหนดขึ้นแล้วได้ทรงมอบหมายให้พุทธสาวกได้รับผิดชอบตามความถนัดของตนเองเพื่อเป็นการแบ่งเบาภาระการบริหารงานของพระองค์ จะเห็นได้ว่าลักษณะงานทั้งสามด้านนี้ครอบคลุมงานการบริหารคณะสงฆ์ทั้งหมด ทำให้การบริหารคณะสงฆ์เป็นไปด้วยความเรียบร้อยและมีประสิทธิภาพ ลักษณะงานที่เป็นงานหลัก คืองานที่ดำเนินการอยู่เป็นประจำในองค์กรประกอบด้วยงานปกครอง งานด้านการศึกษา งานด้านการเผยแผ่ และงานด้านสาธารณูปการ ลักษณะงานที่จัดเป็นแผนก คืองานที่เป็นภารกิจภายในวัด เพื่อจำแนกจากจ่ายความจำเป็นด้านปัจจัยสี่ให้เพียงพอ ได้แก่ เจ้าอธิการแห่งจีวร เจ้าอธิการแห่งคลัง เจ้าอธิการแห่งเสนาสนะ เจ้าอธิการแห่งอาหารและเจ้าอธิการแห่งอาราม ลักษณะงานชำนาญเฉพาะด้าน คือ งานสำหรับผู้มีความสามารถพิเศษเฉพาะทางเป็นตำแหน่งเอตทัคคะ

๓) หลักการมอบหมายอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ การมอบหมายหน้าที่ในองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล เริ่มจากที่พระพุทธองค์ทรงส่งพระสาวกออกประกาศเผยแผ่พระศาสนา ปรากฏว่ามีกุลบุตรต้องการบวชด้วยจำนวนมากและเมื่อมีผู้ต้องการจะบวชพระสาวกก็จะนำมาเฝ้าพระพุทธองค์เพื่อบวชให้ ซึ่งเป็นความลำบากแก่พระสาวกและผู้ที่ต้องการจะบวช พระพุทธองค์จึงทรงประทานอนุญาตให้พระสาวกเป็นพระอุปัชฌาย์ บวชกุลบุตรที่มีศรัทธาในท้องถิ่นและ

ชนบทนั้น ๆ ได้โดยไม่ต้องนำมาเฝ้าพระองค์ด้วยวิธี “ติสรณคณูปสัมปทา”^{๔๐} ทั้งนี้เพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกให้แก่พระสาวกในการดำเนินการเผยแผ่พระศาสนา และมีพัฒนาการเป็นไปตามลำดับตามความเจริญขององค์กรคณะสงฆ์ แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อประมวลตามหลักวิธีการจัดองค์กรแล้วลักษณะการมอบหมายหน้าที่ในองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล มีดังนี้ (๑) การมอบหมายหน้าที่ด้วยการให้ตำแหน่ง การมอบหมายหน้าที่ในลักษณะนี้ในองค์กรคณะสงฆ์ คือ การได้รับการสมมติโดยเมื่อสงฆ์จะมอบหมายให้พระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเป็นผู้กระทำหน้าที่แทนสงฆ์ สงฆ์จะใช้วิธีการสวดสมมติหรือการสอบถามความพอใจ และมีการกำหนดคุณสมบัติ โดยอาศัยความยินยอมพร้อมใจของภิกษุสงฆ์ที่เข้าร่วมประชุมกันทั้งหมดว่าจะมอบหมายหน้าที่ในการทำกิจนั้น ๆ แก่ภิกษุสงฆ์รูปใด ถ้าหากมีภิกษุรูปใดเห็นว่าไม่เหมาะสมก็สามารถคัดค้านท้วงติงได้ ตัวอย่างเช่นการสมมติหรือมอบหมายที่แก่ภิกษุทำหน้าที่เป็นผู้แจกภัตตาหาร ที่เรียกว่า “ภัตตุเทศก์”^{๔๑} ภิกษุที่ได้รับมอบหมายแล้ว ก็มีสิทธิมีหน้าที่ในการแจกภัตตาหาร ตามที่ได้รับแต่งตั้งนั้น ท่านท่านปฏิบัติหน้าที่โดยชอบ คือ อยู่ในองค์ประกอบของพระภัตตุเทศก์ ๕ ประการ คือ ปราศจากอคติ ๔ และรู้จักกิจนั้น ๆ เป็นอย่างดี ถ้าท่านปฏิบัติหน้าที่ภายใต้องค์ประกอบเหล่านี้ใคร ๆ ก็ไม่สามารถที่จะตำหนิติเตียนการปฏิบัติหน้าที่ของท่านได้ เพราะท่านเป็นผู้ที่สงฆ์และส่วนรวมมีมติร่วมกันแล้ว (๒) การสร้างพันธะต่อหน้าที่ หรือที่เรียกว่าความรับผิดชอบ ให้เกิดมีต่อผู้ที่ได้รับมอบหมายหน้าที่ ดังจะเห็นได้จากที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ภิกษุที่มีคุณสมบัติเหมาะสมเป็นพระอุปัชฌาย์ให้การบวชกุลบุตร เพื่อมิให้เป็นปัญหาในการปกครองจึงทรงให้ภิกษุถือพระอุปัชฌาย์ อันเป็นข้อปฏิบัติระหว่างอุปัชฌาย์และสัทธวิหาริกจะพึงปฏิบัติต่อกันเรียกว่าอุปัชฌาย์วัตรและสัทธวิหาริกวัตร จะเห็นได้ว่างานที่เป็นงานด้านการปกครองนั้นในระยะเริ่มแรกพระพุทธเจ้าทรงดำเนินการเองเช่นการรับสมาชิก (อุปสมบท) แต่เมื่อมีพระสาวกเพิ่มมากขึ้นพระองค์ก็ทรงยกงานการอุปสมบทให้เป็นหน้าที่ของสงฆ์ ที่พระองค์ยังต้องดำเนินการเองก็คือการบัญญัติพระธรรมวินัย แต่ถึงกระนั้นการบัญญัติพระวินัยพระพุทธเจ้าดำเนินการผ่านการประชุมสงฆ์ให้รับรู้รับทราบและต้องมีเหตุอันไม่ดียิ่งเกิดขึ้นก่อนพระองค์จึงจะทรงบัญญัติพระวินัยภายหลัง

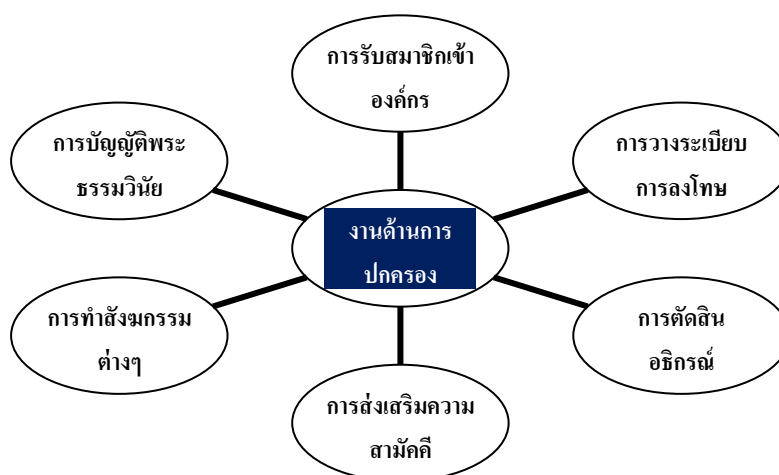
งานด้านการปกครองคณะสงฆ์ในเบื้องต้นพระพุทธเจ้าทรงจัดการปกครองด้วยพระองค์เองก่อนในยุคเริ่มแรกเพราะผู้ที่เข้ามาบวชยังมีน้อยเช่นบรรพชาอุปสมบทซึ่งเป็นการรับสมาชิกเข้าสู่องค์กรพระพุทธเจ้าทรงให้การบรรพชาอุปสมบทด้วยพระองค์เอง แต่เมื่อมีผู้ศรัทธาออกบวชมากขึ้นเพื่อให้เกิดความคล่องตัวในการบริหารจัดการพระองค์ก็ทรงอนุญาตให้สงฆ์เป็นผู้รับผิดชอบในการบรรพชาอุปสมบท จะเห็นได้ว่าการบริหารองค์กรของพระพุทธเจ้านั้นพระองค์ใช้หลักความยืดหยุ่นและพร้อมเสมอสำหรับความเปลี่ยนแปลง พระองค์ให้ยึดความถูกต้อง ยึดส่วนรวมเป็นหลักไม่ให้อึด

^{๔๐}วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๔/๔๒.

^{๔๑}วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๒๖/๑๕๔ - ๑๕๕.

พระองค์เป็นหลัก งานด้านการปกครอง เป็นงานที่จะต้องดำเนินการเพื่อให้ความเรียบร้อย ดึงมในองค์คณะสงฆ์^{๔๒} เช่นงานดังต่อไปนี้ (๑) การรับบุคคลเข้าเป็นสมาชิกองค์คณะสงฆ์ (๒) การบัญญัติพระธรรมวินัย (๓) การวางระเบียบการลงโทษ (๔) การตัดสินอธิกรณ์ (๕) การส่งเสริมความสามัคคี (๖) การทำสังฆกรรมประเภทต่าง ๆ งานด้านการปกครองสามารถเขียนเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

แผนภูมิที่ ๒.๖
งานด้านการปกครอง

งานด้านให้การศึกษา เป็นการส่งเสริมให้คณะสงฆ์ได้รับประโยชน์ในส่วนของตนเอง ด้วยการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา^{๔๓} เป็นการจัดสภาพให้เอื้อประโยชน์ต่อการศึกษาของพระสงฆ์^{๔๔} ดังนี้ (๑) การแต่งตั้งผู้ให้การอบรมศึกษา หรือแสดงธรรม (๒) การให้ถืออุปัชฌาย์และอาจารย์^{๔๕} (๓) การให้ถือนิสัย (๔) สัททวิหริกวัตร^{๔๖} (๕) อันตเวทสิกวัตร^{๔๗} งานด้านการศึกษาสามารถเขียนเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

^{๔๒} วิ.มท. (ไทย) ๑/๒๑/๑๓-๑๔.

^{๔๓} ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๗๔/๗๘.

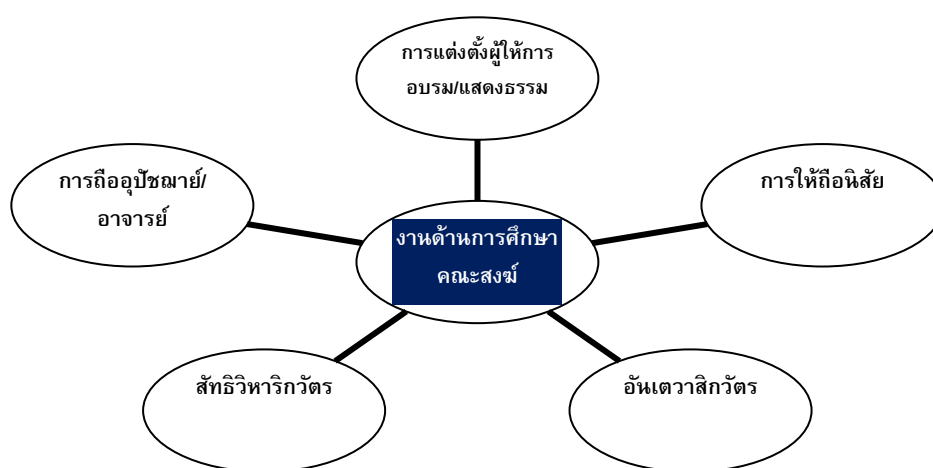
^{๔๔} วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๔ - ๗๙/๗๙ - ๑๑๖.

^{๔๕} วินย.มท. (ไทย) ๔/๘๒/๖๖.

^{๔๖} วินย.มท. (ไทย) ๔/๘๘/๖๗.

^{๔๗} วินย.มท. (ไทย) ๔/๑๑๒/๗๙.

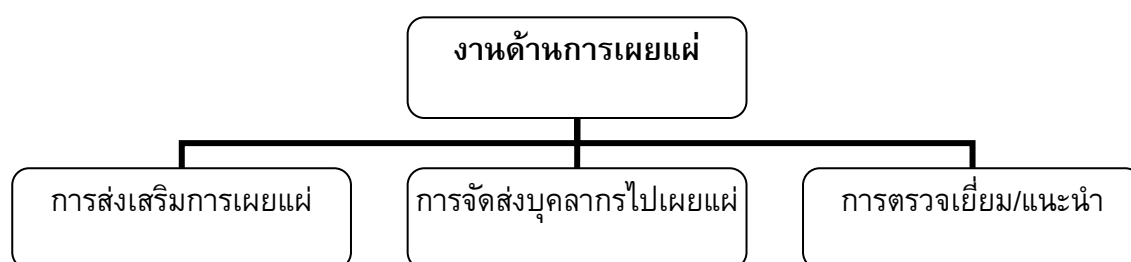
แผนภูมิที่ ๒.๗
งานด้านการศึกษา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ให้ความสำคัญต่อการศึกษา พระพุทธเจ้าทรงวางหลักการศึกษาไว้ ๒ ประเภทคือ คันถธุระการศึกษาทฤษฎีต่างๆ และวิปัสสนาธุระการนำภาคทฤษฎีไปสู่การปฏิบัติ งานการศึกษาจึงเป็นงานที่สำคัญในพระพุทธศาสนาเพราะการศึกษาสามารถพัฒนาบุคลากรในด้านต่างๆ ให้ไปถึงจุดหมายหรือวัตถุประสงค์ที่วางไว้ได้

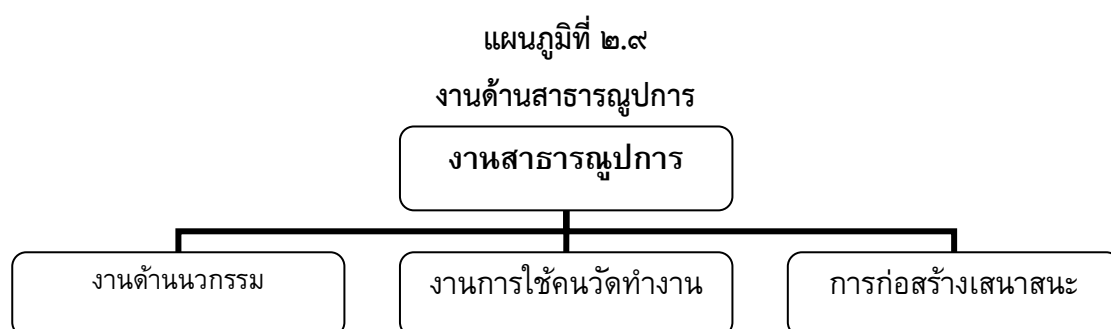
งานด้านการเผยแผ่ เพื่อเป็นการประกาศหลักคำสอนด้วยการส่งเสริมให้มีการศึกษาและปฏิบัติเช่น (๑) การส่งเสริมงานด้านการเผยแผ่ (๒) การจัดส่งบุคคลไปทำงานด้านการเผยแผ่ยังที่ต่างๆ (๓) การตรวจเยี่ยม แนะนำวิธีการเผยแผ่ งานด้านการเผยแผ่สามารถเขียนเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

แผนภูมิที่ ๒.๘
งานด้านการเผยแผ่

พระพุทธเจ้าทรงมีสายพระเนตรยาวไกลในการที่จะทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองในนานาอารยประเทศนั้นนอกจากจะอาศัยหลักธรรมคำสอนที่เป็นจริงสามารถพิสูจน์ได้แล้ว ยังต้องอาศัยบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถในการที่จะอธิบายหลักธรรมคำสอนนั้นๆ ให้บุคคลทั่วไปเข้าใจได้อีกด้วย พระสงฆ์สาวกรุ่นแรกที่พระพุทธเจ้าส่งออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้นเป็นพระอรหันตสาวกที่มีความรู้ความเข้าใจทั้งคตโลกและคตธรรมเช่นพระปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ เป็นต้นท่านเหล่านี้ล้วนแต่แตกฉานไตรเพท และเข้าใจหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นอย่างดีเป็นบุคลากรที่มีคุณภาพก่อนที่จะพระพุทธเจ้าจะส่งพระสาวกออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้นพระองค์ได้ฝึกฝนอบรมทั้งคันถธุระและวิปัสสนาธุระเป็นอย่างดี จึงทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองในชมพูทวีปและนานาอารยประเทศตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

งานด้านสาธารณูปการ คือการดูแลนวรรรม การก่อสร้างเสนาสนะและการใช้ให้คนทำงานวัด^{๔๘} เป็นต้น สามารถเขียนเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

เนื่องจากคณะสงฆ์มีจำนวนมากการจัดเสนาสนะ การสร้างเสนาสนะเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นงานด้านนี้พระพุทธเจ้าได้ทรงมอบหมายให้พุทธสาวกเช่นพระมหาโมคคัลลานะ เป็นต้นและอุบาสก อุบาสิกา เช่นนางวิสาขา เป็นต้นเป็นผู้ดูแลในการสร้างเสนาสนะ แม้ว่าในสมัยพุทธกาลการสร้างเสนาสนะจะเป็นหน้าที่ของอุบาสกอุบาสิกาเป็นผู้สร้างถวายแต่เมื่อมีปัญหาบางอย่างเกิดขึ้น การปรึกษาพระสงฆ์ที่มีความรู้ความชำนาญในการสาธารณประโยชน์ก็เป็นสิ่งจำเป็น

ลักษณะงานที่ต้องอาศัยความชำนาญเฉพาะด้าน เช่นการแต่งตั้งตำแหน่งเอตทัคคะ โดยพระองค์ทรงแต่งตั้งให้กับพระภิกษุที่เป็นผู้มีความรู้และความชำนาญเป็นการเฉพาะ เพราะเป็นคุณลักษณะงานที่สืบเนื่องมาจากคุณพิเศษบางอย่างของส่วนบุคคลหรือส่วนคณะนั้นๆ

๔) หลักการจัดสายการบังคับบัญชาและช่วงของการบังคับบัญชา ผู้บังคับบัญชา ตามนัยทางพระพุทธศาสนาเทียบเคียงได้กับคำในความหมายของคำว่า อุปัชฌายาจารย์ ที่หมายถึง เป็น

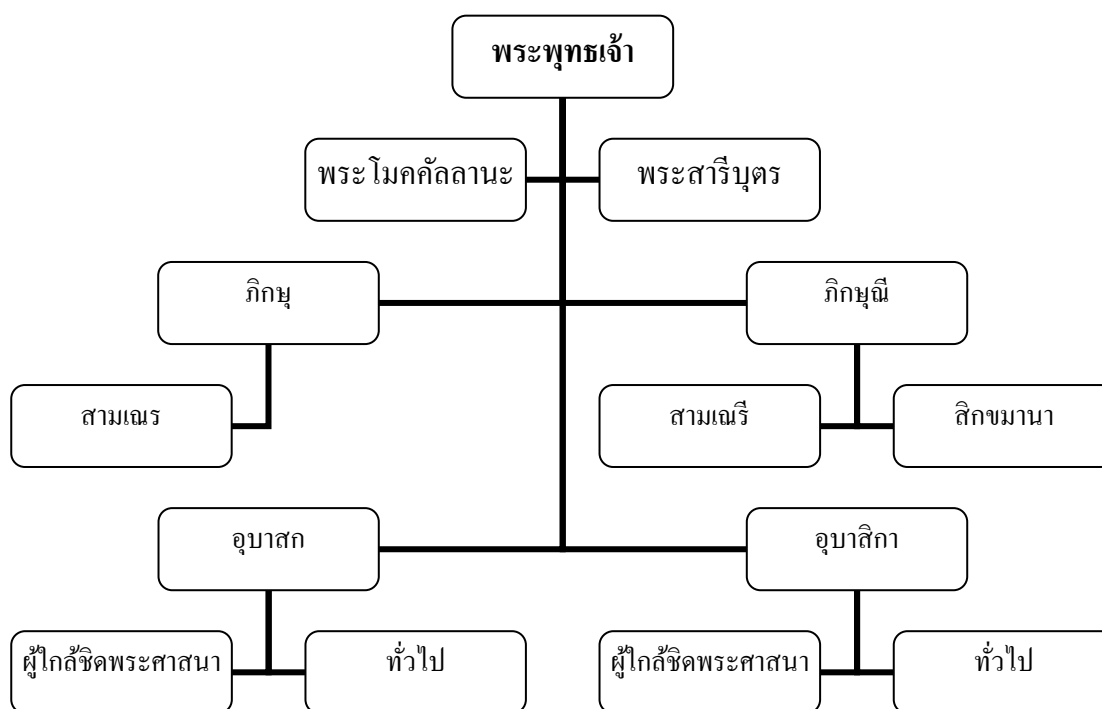
^{๔๘} วิ.จุ. (ไทย) ๗/๒๕๔ - ๓๒๓/๘๘ - ๑๕๐.

ผู้รับให้การฟังฟัง เป็นผู้ฝึกสอน และเป็นผู้ปกครอง คอยดูแลรับผิดชอบ ส่วนผู้ได้บังคับบัญชานั้น ได้แก่ สัทธวิหาริก (แปลว่า ผู้อยู่ด้วย) หรืออันเตวาสิก (แปลว่า ผู้อยู่ในสำนัก หรือภิกษุผู้ขออยู่ร่วมด้วย) ส่วนกิริยาที่ฟังฟังนั้นชื่อว่า “นินัย” ในกรณีที่พระภิกษุที่เป็นพระนวกะที่ถืออุปัชฌาย์ในสำนักหนึ่ง เมื่อมีเหตุที่นินัยต้องระงับจากพระอุปัชฌาย์เดิมนั้น พระภิกษุที่เป็นพระนวกะจะต้องไปขอนินัยกับพระภิกษุรูปอื่นผู้สามารถให้ฟังฟังได้ โดยภิกษุที่ให้ที่ฟังฟังนี้ชื่อว่า “อาจารย์” แปลว่า ผู้ฝึกมารยาทพระภิกษุที่เป็นผู้ฟังฟังนั้นชื่อว่า “อันเตวาสิก”^{๔๙} คุณลักษณะของที่จะเป็นผู้บังคับบัญชาในองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลนั้น พระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก โดยผู้ที่จะเป็นผู้บังคับบัญชาปกครองคนอื่นจะต้องเป็นผู้ที่ปกครองตนเองให้ได้เสียก่อน เพราะถ้าไม่มีความสามารถปกครองตนเองได้แล้ว ก็ย่อมไม่สามารถปกครองคนอื่นได้ ดังที่มีพุทธพจน์ไว้ว่า “บัณฑิตพึงตั้งตนไว้ในคุณธรรมที่เหมาะสมก่อน แล้วสอนคนอื่นในภายหลัง จึงจะไม่มัวหมอง บุคคลสอนผู้อื่นอย่างไร ก็พึงทำตนอย่างนั้น ผู้ที่ฝึกตนดีแล้ว จึงควรฝึก (ผู้อื่น) เพราะตนนั้นแลฝึกได้ยาก”^{๕๐} ผู้ที่จะเป็นผู้บังคับบัญชาในองค์กรคณะสงฆ์ จึงต้องเป็นผู้ที่ผ่านกระบวนการในการฝึกหัด พัฒนาตนเองจนสามารถครองตนหรือปกครองตนเองได้จึงจะสมควรทำหน้าที่ปกครองคนอื่นต่อไป

^{๔๙} พระมหาเสริมชัย ชยมงคลโล, การบริหารวัด, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธภาวนาวิชาธรรมกาย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๐๒ .

^{๕๐} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๕๘ – ๑๕๙/๘๑ – ๘๒.

แผนภูมิที่ ๒.๑๐
รูปแบบช่วงบังคับบัญชาองค์กรสงฆ์สมัยพุทธกาล

จากแผนภูมิที่ ๒.๑๑ จะเห็นว่าพระพุทธองค์อยู่ในฐานะเป็นประมุขแห่งสังฆมณฑล บังคับบัญชาคณะสงฆ์ได้ทั้งหมด โดยมีพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะเป็นธรรมเสนาบดี คอยช่วยเหลือตามพระบัญชา ล่างลงมาก็เป็นกลุ่มพระภิกษุ สามเณร ที่มีฐานะต่างๆ จำแนกตามภารกิจก็จะได้ว่า บางรูปเป็นพระอุปัชฌาย์ เป็นพระอาจารย์ เป็นพหูสูต เป็นพระธรรมกถึก เป็นพระวินัยธร จำแนกตามอายุพรรษาก็จะได้เป็นพระมหาเถระเถระ พระเถระ พระมัชฌิมะ พระนวกะ อีกฟากหนึ่งก็เป็นกลุ่มนักบวชสตรี ได้แก่ภิกษุณี สามเณรี สิกขมานา ระดับต่ำลงกว่านั้นคือคฤหัสถ์ชายหญิง ถ้ามีความใกล้ชิดกับพระศาสนาเรียกว่าอุบาสก กับ อุบาสิกา ต่ำกว่านั้นก็เป็นบุคคลทั่วไป ซึ่งทั้งหมดสังกัดเป็นพุทธบริษัท ซึ่งมีการเชื่อมโยงเชิงสายบังคับบัญชาในลักษณะที่เป็นการคอยชี้แนะ เกื้อกูลกันและกันมากกว่าที่จะเป็นผู้บังคับการ

๕) หลักการประสานงาน จากการศึกษาจะเห็นว่าองค์กรสงฆ์นั้นเกิดขึ้นด้วยเหตุปัจจัยหลายอย่างประกอบกัน หลังจากที่พระพุทธเจ้าออกประกาศหลักธรรมคำสอนที่พระองค์ได้ตรัสรู้ และมีผู้เลื่อมใสศรัทธามาขออุปสมบทเป็นพระภิกษุ ภิกษุณี หรือขอถึงพระรัตนตรัยเป็นอุบาสก อุบาสิกาจำนวนมาก เมื่อมีผู้ศรัทธาจำนวนมาก พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยเพื่อเป็นเครื่องมือในการปกครองและการจัดองค์กรสงฆ์ เป็นการ จัดสภาพการณ์เพื่อให้เอื้ออำนวยต่อการศึกษาแก่พระภิกษุ

ได้มากที่สุด วินัยจะระบุถึงขอบเขตอำนาจหน้าที่ในการดำเนินชีวิตร่วมกันให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา ในการจัดองค์กรสงฆ์นั้นพระพุทธเจ้าทรงใช้พระธรรมวินัยเป็นเครื่องมือในการบริหาร โดยบุคคลากรในพระพุทธศาสนาที่เรียกว่าพุทธบริษัท ๔ อันประกอบด้วย ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา โดยแต่ละฝ่ายมีหน้าที่ในการประพฤติปฏิบัติแตกต่างกันออกไป เช่นภิกษุ ภิกษุณี มีหน้าที่ในการประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นไปตามที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้ และมีหน้าที่ในการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ส่วนอุบาสก อุบาสิกา มีหน้าที่ในการอุปถัมภ์พระภิกษุ และภิกษุณี ด้วยปัจจัย ๔ และตนเองก็ต้องประพฤติปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าด้วยแต่หลักแห่งการประพฤติปฏิบัตินั้นอาจแตกต่างจากพระภิกษุและภิกษุณี

การจัดองค์กรสงฆ์ ได้มีพัฒนาการมาโดยลำดับตั้งแต่สมัยพุทธกาลซึ่งมีองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นประธาน พระองค์ได้จัดแบ่งหน้าที่ให้แก่พระสงฆ์สาวกเพื่อสะดวกในการบริหารจัดการและการปกครองคณะสงฆ์แม้จะขึ้นตรงต่อพระพุทธเจ้า พระองค์ก็ทรงอนุญาตให้มีระบบอุปชฌาย์ อาจารย์ สัทธีวิหาริกและอันเตवासิก ทำให้การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาลมีความชัดเจนขึ้น จะเห็นได้ว่างานที่เป็นงานด้านการปกครองนั้นในระยะเริ่มแรกพระพุทธเจ้าทรงดำเนินการเองเช่นการรับสมาชิก (อุปสมบท) แต่เมื่อมีพระสาวกเพิ่มมากขึ้นพระองค์ก็ทรงยกงานการอุปสมบทให้เป็นหน้าที่ของสงฆ์ ที่พระองค์ยังต้องดำเนินการเองก็คือการบัญญัติพระธรรมวินัย แต่ถึงกระนั้นการบัญญัติพระวินัยพระพุทธเจ้าดำเนินการผ่านการประชุมสงฆ์ให้รับรู้รับทราบและต้องมีเหตุอันไม่ดีงามเกิดขึ้นก่อนพระองค์จึงจะทรงบัญญัติพระวินัยภายหลัง

๒.๒.๖ การจัดองค์กรสงฆ์สมัยหลังพุทธกาล

องค์กรสงฆ์ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานได้มีเหตุการณ์หลายอย่างที่เกิดขึ้นและบ่งบอกว่าองค์กรสงฆ์ถึงเวลาที่ต้องปรับเปลี่ยนสมัยปัจจุบันเรียกว่าปรับตัวเช่นการไม่ตั้งพระเถระรูปหนึ่งรูปใดเป็นศาสดาแทนพระพุทธเจ้า แต่ให้พระธรรมวินัยเป็นศาสดาแทน การกล่าวต่อพระธรรมวินัยของพระสุภัททวุฒบรพชิต การทำสังคายนาครั้งที่ ๑ ของคณะสงฆ์กลุ่มพระมหากัสสปเถระเป็นต้น เหตุการณ์เหล่านี้ทำให้องค์กรสงฆ์ที่มีมาแล้วสมัยพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่มีการเปลี่ยนแปลงที่มีผลกระทบมาจนถึงปัจจุบัน ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะได้ศึกษาพัฒนาการองค์กรสงฆ์ในช่วงหลังพุทธปรินิพพานโดยกำหนดหัวข้อที่จะศึกษาประกอบด้วย พัฒนาการองค์กรสงฆ์ช่วงสังคายนาครั้งที่ ๑-๒-๓ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑) พัฒนาการองค์กรสงฆ์ช่วงสังคายนาครั้งที่๑ ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะปรินิพพานพระองค์คงเล็งเห็นความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นภายในองค์กรพระพุทธศาสนาที่พระองค์ทรงก่อตั้งขึ้นทั้งส่วนที่เกี่ยวกับการบริหารการปกครอง การตีความหลักธรรมคำสอนและการขาดผู้นำสูงสุดใน

องค์กร เพราะเมื่อพระองค์ยังทรงพระชนม์ พระองค์เป็นจุดศูนย์รวมของทุกสิ่งทุกอย่างในองค์กรสงฆ์ แม้พระองค์จะกระจายอำนาจในการปกครอง การบริหารงานคณะสงฆ์ให้แก่เหล่าพระสาวกที่มีความรู้ความสามารถแล้วก็ตาม พระพุทธองค์เหมือนจะเตรียมการณบางอย่างสำหรับรองรับเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นในองค์กรพุทธศาสนาไวล่วงหน้า เช่นในการตัดสินพระธรรมวินัยพระองค์ให้ใช้หลักมหาปเทศ ๔ เป็นหลักในการตัดสินพระธรรมวินัย เมื่อพระอานนท์ทูลถามว่าหลังจากพระองค์ปรินิพพานแล้วจะตั้งใครเป็นศาสดาแทนพระองค์ พระองค์ทรงตรัสว่าพระธรรมวินัยจะเป็นศาสดาแทนพระองค์ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นหลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว เป็นสิ่งสำคัญที่สามารถบ่งบอกถึงความเจริญหรือเสื่อมสูญของพระพุทธศาสนาได้

เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ ๗ วันก็ปรากฏว่ามีพระแก่รูปหนึ่งนามว่าสุภททะ ได้กล่าวจ้วงจาบพระธรรมวินัยและแสดงอาการปิติ กล่าวว่าท่านทั้งหลายจะมามัวร้องไห้รำพันอยู่ทำไม พระพุทธองค์เสด็จปรินิพพานก็ดีแล้ว เพราะเมื่อพระองค์ทรงอยู่ทรงสอนโน้น สอนนี้ ทรงห้ามโน้น ห้ามนี้ บัดนี้เราหมดพันธะแล้วเป็นอิสระแล้วเป็นต้น มหากัสสปะเถระเมื่อได้ทราบข่าวจากพระสงฆ์ว่าพระสุภททะพูดเช่นนั้น จึงเกิดธรรมสังเวชในใจว่าพระพุทธองค์เสด็จปรินิพพานไม่นานนักเพียง ๗ วันเท่านั้น ก็มีภิกษุอลัชชีไม่มีมายอายุจ้วงจาบพระธรรมวินัยในท่ามกลางสงฆ์เช่นนี้ ต่อไปภายภาคหน้าจะมียิ่งไปกว่านี้อีกหรือ จึงเรียกประชุมสงฆ์กวาทะของพระสุภททะมากแล้วอ้าง โดยได้ปรารภแก่ที่ประชุมสงฆ์ที่เมืองกุสินารถึงการรื้อยกรองพระธรรมวินัยให้เป็นหลักฐานด้วยเหตุ ๓ ประการคือ^{๕๑}

๑) เพราะการกล่าวถ้อยคำจาบจ้วงเป็นเลี่ยนหนามต่อพระพุทธศาสนาของพระสุภททะวุฒบวรพจิต ๒) เพราะพุทธดำรัสที่รับสั่งแก่พระอานนท์เถระเจ้าว่าพระธรรมวินัยจักเป็นศาสดาแทนพระองค์ในกาลที่พระองค์ล่วงลับไปแล้ว ๓) เพราะรำลึกถึงคุณของพระศาสดาที่มีต่อท่านเอง การทำสังคายนาครั้งที่ ๑ กระทำที่เมือง ๓ ราชคฤห์ภายหลังพุทธปรินิพพาน ๓ เดือน พระมหากัสสปะ เป็นประธานและเป็นองค์ปุจฉา พระอุบาลีเป็นองค์วิสัชนาพระวินัย พระอานนท์เป็นองค์วิสัชนาพระสูตร ในการประชุมสังคายนาครั้งนี้ พระมหาเถระเจ้าทั้งหลายได้มีมติเป็นเอกฉันท์ปรับอาบัติพระอานนท์^{๕๒} แม้ว่าท่านจะบรรลुพระอรหันต์แล้วก็ตามเพราะเหตุว่า ๑) ไม่ได้ทูลถามว่าสิกขาบทเล็กน้อยที่ให้ถอนได้หมายเอาสิกขาบทใด ๒) ข้อที่เหยียบผ้าวัสสิกสาฎกของพระพุทธองค์ ๓) ปลอ่ยให้สตรีถวายบังคม พระพุทธสรีระก่อน และนางร้องไห้จนน้ำตาเปียกพระสรีระ ๔) ไม่อ้อนวอนพระศาสดาให้ทรงอยู่ตลอดกับแม้ทรงจะมีนิมิตโอสถ ๕) ช่วยเหลือให้สตรีบริวชในพุทธศาสนา พระอานนท์กล่าวแก้ข้อกล่าวหาทั้ง ๕ ข้อดังต่อไปนี้ ๑) ไม่ทูลถามสิกขาบท เพราะไม่ได้ระลึกถึง ๒) ที่เหยียบเพราะ

^{๕๑} เสถียร โพธิ์นันทะ, **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๔ (กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์บรรณาคาร ๒๕๔๔), หน้า ๔๔-๔๕.

^{๕๒} **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๔๗.

พลั้งเผลอไม่ใช่เพราะไม่เคารวะ ๓) ให้สตรีถวายบังคมก่อน เพราะคำมิตเป็นเวลาวิกาล ๔) ไม่ทรงอ่อนวอนพระศาสดา เพราะถูกมารดลใจจึงไม่ได้อ่อนวอน ๕) เพราะเห็นว่าพระนาง ปชาบดีโคตมีเป็นพระมารดาเลี้ยงถวายชีโรทก (นํ้านม) แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าในวัยเยาว์ จึงชวนถวายให้สตรีบวช แม้พระอานนท์จะทราบของตัวเองไม่ผิด แต่เมื่อสงฆ์พิจารณาลงโทษ ปรับอาบัติท่านก็ยอมรับ ไม่ได้ขัดขึ้นแต่อย่างใด การสังคายนาครั้งนี้ได้กระทำขึ้นโดยสงฆ์ฝ่ายที่นับถือพระมหากัสสปเถระ แต่ยังมีสงฆ์ฝ่ายพระปุราณะที่ไม่ยอมรับการประชุมครั้งนี้ จึงได้พาบริวาร ๕๐๐ รูป เดินทางจากทักขิณาสิริชนบทมาสู่เวฬุวันเมืองราชคฤห์ พระสงฆ์ฝ่ายที่สังคายนาเสร็จแล้วได้แจ้งให้พระปุราณะทราบ แต่ท่านกลับตอบว่า "พวกท่านทำสังคายนาที่ดีแล้ว แต่พวกผมได้ฟังได้รู้มาอย่างไรรู้จะทำอย่างนั้น" ความจริงพระปุราณะยอมรับการสังคายนาทั้งหมด แต่มีสิกขาบท ๘ อย่างที่ยังไม่ยอมรับคือ ๑) อันโตวุตถะ ของอยู่ในที่อยู่ ๒) อันโตปักกะ ให้สูกภายในที่อยู่ ๓) สามปักกะ ให้สูกเอง ๔) อุคคหิตะ หีบของที่ยังไม่ได้รับประเคน ๕) ตโตนีหุวะ ของที่ได้มาจากการนิมนต์ ๖) ปุเรภัตตะ ของรับประเคนในเวลาก่อนภัต ๗) นวัฏฐะ ของอยู่ในป่า ๘) โปกขรภูฏะ ของอยู่ในสระ พระปุราณะกล่าวว่าพระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ปฏิบัติได้ แต่พระมหากัสสปะแย้งว่าทรงอนุญาตจริง แต่ในเวลาข้าวยากมากแพงเท่านั้นเมื่อพ้นสมัยแล้วทรงให้ยกเลิก แต่พระปุราณะก็ไม่เชื่อเพราะไม่ได้ยิน แล้วพาคณะไปทำสังคายนาใหม่ แต่ไม่มีหลักฐานว่าทำที่ไหน เมื่อไหร่ ใช้ภิกษุกี่รูป นี่เป็นรอยแยกครั้งแรกในสังฆมณฑลหลังพุทธปรินิพพาน ผลสำเร็จของการสังคายนาครั้งนี้ที่เห็นชัดเจนในครั้งนี่คือ ๑) ทำให้การรื้อกรองพระไตรปิฎกเป็นหมวดหมู่ขึ้นเป็นครั้งแรก ๒) ทำให้พุทธศาสนากะกระจายไปสู่ถิ่นอื่นอย่างรวดเร็ว ๓) ทำให้พุทธศาสนามั่นคงและสืบทอดมาจนทุกวันนี้ ๔) การปฏิบัติของพระอานนท์และการลงพรหมทัณฑ์พระฉนณะเป็นแบบอย่างที่ดีในหลักประชาธิปไตยและ ธรรมาธิปไตยอย่างชัดเจน ๕) แสดงถึงความสามัคคีของภิกษุที่ได้พร้อมทำสังคายนาเพื่อรักษาพุทธศาสนา

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่าหลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้วองค์กรสงฆ์ได้มีการทำสังคายนาพระธรรมวินัยโดยมีพระมหากัสสปเถระเป็นประธาน แต่การทำสังคายนาครั้งที่ ๑ นี้ ได้มีปรากฏการณ์แสดงให้เห็นถึงร่องรอยแห่งการแตกแยกทางความคิดก็คือกรณีของคณะพระปุราณะ การบริหารและการปกครองในช่วงหลังพุทธปรินิพพานพระสงฆ์ส่วนมากยังเคารพนับถือกันและปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอันเป็นหลักใหญ่ส่วนที่ไม่เห็นพ้องต้องกันนั้นเป็นเพียงแค่หลักย่อยเท่านั้น

๒) พัฒนาการองค์กรสงฆ์ช่วงสังคายนาครั้งที่ ๒ การทำสังคายนาครั้งที่สองเกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๐๐ ที่วาลิการาม เมืองเวสาลี แคว้นวัชชี ประเทศอินเดีย โดยมีพระยสะกากันทกบุตรเป็นผู้ชักชวน พระเถระผู้ใหญ่ที่เข้าร่วมทำสังคายนาครั้งนี้ได้แก่ พระสัพพกามี พระสาฬหะ พระขุชชโสภิตะ พระวาสวกามิกะ (ทั้งสี่รูปนี้เป็นชาวปาจิณกะ) พระเวตตะ พระสัมภุตตะ สาณวาสี พระยสะกากันทกบุตร และพระสมุณะ (ทั้งสี่รูปนี้เป็นชาวปาฐา) ในการนี้พระเวตตะทำหน้าที่เป็นประธานผู้คอยซักถาม และพระสัพพกามีเป็นผู้นำในการวิสัชนาข้อวินัย การทำสังคายนาครั้งนี้มีพระสงฆ์มาประชุม

ร่วมกัน ๗๐๐ รูป ดำเนินการอยู่เป็นเวลา ๘ เดือน จึงเสร็จสิ้น ข้อปรารถนาในการทำสังคายนาครั้งนี้เกิดขึ้นเมื่อ พระยสะกากันทกบุตร พบเห็นข้อปฏิบัติย่อหย่อน ๑๐ ประการทางพระวินัยของภิกษุวัชชีบุตรเช่น ควรเก็บเกลือไว้ในเขาสัตว์เพื่อรับประทานได้ ควรฉันอาหารยามวิกาลได้ ควรรับเงินทองได้ เป็นต้น พระยสะกากันทกบุตรจึงชวนพระเถระต่างๆ ให้ช่วยกันวินิจฉัย แก้ความถือผิดครั้งนี้

๓) พัฒนาการองค์กรสงฆ์ช่วงสังคายนาครั้งที่ ๓ การทำสังคายนาครั้งที่สามเกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๔ ที่โอศการาม กรุงปาฏลิบุตร ประเทศอินเดีย โดยมีพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระเป็นประธาน การทำสังคายนาครั้งนี้มีพระสงฆ์มาประชุมร่วมกัน ๑,๐๐๐ รูป ดำเนินการอยู่เป็นเวลา ๙ เดือน จึงเสร็จสิ้น ข้อปรารถนาในการทำสังคายนาครั้งนี้เกิดขึ้นเมื่อ มีพวกเดียรถีย์ หรือนักบวชศาสนาอื่นมาปลอมบวช แล้วแสดงลัทธิศาสนาและความเห็นของตนว่าเป็นพระพุทธศาสนา พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ จึงได้ขอความอุปถัมภ์จากพระเจ้าอโศกมหาราชสังคายนาพระธรรมวินัยเพื่อกำจัดความเห็นของพวกเดียรถีย์ออกไป ในการทำสังคายนาครั้งนี้ พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ ได้แต่งคัมภีร์กถาวัตถุ ซึ่งเป็นคัมภีร์หนึ่งในพระอภิธรรมไว้ด้วย และเมื่อทำสังคายนาเสร็จแล้ว ก็มีการส่งคณะทูตไปประกาศพระพุทธศาสนาในประเทศต่างๆ ในที่นี้มีพระมหินทเถระ ผู้เป็นโอรสของพระเจ้าอโศกมหาราช ที่นำพระพุทธศาสนาไปประดิษฐานในลังกา รวมทั้งพระโสณะเถระและพระอุตตระเถระ ที่นำพระพุทธศาสนาไปเผยแผ่ยังดินแดนสุวรรณภูมิด้วย

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่าหลังพุทธกาลจนถึงสังคายนาครั้งที่ ๓ ซึ่งเป็นเวลาประมาณ ๓๐๐ กว่าปี หลังพระพุทธเจ้าปรินิพพานพระพุทธศาสนาและองค์กรสงฆ์ได้มีการเปลี่ยนแปลงมาอย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะเรื่องของการตีความพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ ทั้งนี้ผู้วิจัยเห็นว่าอาจเป็นเพราะสมัยที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่นั้น เมื่อมีความเข้าใจคลาดเคลื่อนในเรื่องของพระธรรมวินัยคณะสงฆ์ได้กราบเรียนทูลถามปัญหากับพระพุทธเจ้าโดยตรง แต่เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วและตรัสว่าพระธรรมวินัยจะเป็นศาสดาแทนพระองค์ เมื่อมีความเห็นไม่ตรงกันในการตีความพระธรรมวินัยบางข้อบางเรื่องจึงมีความขัดแย้งกันขึ้น จนกระทั่งคณะสงฆ์มีการแยกออกเป็นสองนิกายใหญ่ๆ คือเถรวาทและมหายาน จากการศึกษาผู้วิจัยเห็นว่าองค์กรสงฆ์หลังพุทธกาลได้มีการมีการปกครองการบริหารเป็นสายหรือเป็นคณะอาจารย์เช่นสายของพระมหากัสสปเถระ สายของพระอานนท์เถระ สายของพระปุราณะ เป็นต้น แต่ก็ยังนับถือและให้ความสำคัญกับหลักพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้

๒.๓ พัฒนาการองค์กรสงฆ์ในประเทศไทย

หลังจากสังคายนาครั้งที่ ๓ เสร็จสิ้นลง พระเจ้าอโศกมหาราชและพระมหาโมคคัลลีบุตรติสสเถระ ได้ส่งสมณทูตเดินทางไปประกาศพระพุทธศาสนา ทั้งในประเทศและนอกประเทศ ซึ่งมีทั้งหมด ๙ สาย โดยเฉพาะสายที่ ๘ มีพระโสณะและพระอุตตระพร้อมคณะรวมกันเป็น ๕ รูป ได้เดินทางไปประกาศพระพุทธศาสนาที่สุวรรณภูมิ^{๕๓} ซึ่งนักประวัติศาสตร์และโบราณคดีของไทยได้พิสูจน์และกล่าวยืนยันว่าสถานที่ที่พระเถระทั้ง ๒ รูป พร้อมด้วยคณะเดินทางมาประกาศพระพุทธศาสนานั้นคือบริเวณจังหวัดนครปฐมในปัจจุบัน เพราะมีโบราณสถานและโบราณวัตถุต่างๆ เช่น พระปฐมเจดีย์ ศิลารูปพระธรรมจักรเป็นต้นเป็นประจักษ์พยาน แต่เรื่องนี้ก็ยังไม่เป็นที่ตกลงแน่ชัดว่าสุวรรณภูมิคือที่ใดกันแน่ เพราะพม่าก็อ้างว่าสุวรรณภูมิคือเขตแดนของพม่า ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะได้ศึกษาพัฒนาการองค์กรสงฆ์ไทยในสมัยต่างซึ่งประกอบด้วย พัฒนาการองค์กรสงฆ์ในสมัยสุโขทัย พัฒนาการองค์กรสงฆ์ในสมัยอยุธยาและพัฒนาการองค์กรสงฆ์ในสมัยรัตนโกสินทร์ โดยมีรายละเอียดดังนี้

๒.๓.๑ พัฒนาการสมัยโบราณ

พัฒนาการสมัยโบราณหมายถึงพัฒนาการของพระพุทธศาสนาในประเทศไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนกระทั่งถึงสมัยกรุงธนบุรี ซึ่งกินเวลาประมาณ ๖๐๐ ปี แบ่งเป็น ๓ ช่วง คือ ๑) พระพุทธศาสนาสมัยสุโขทัย ๒) พระพุทธศาสนาสมัยกรุงศรีอยุธยา และ ๓) พระพุทธศาสนาสมัยกรุงธนบุรี ดังมีรายละเอียดดังนี้

๑) พระพุทธศาสนาสมัยสุโขทัย พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๓๖ สมัยเดียวกันกับประเทศศรีลังกา ด้วยการส่งพระสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศต่างๆ ๙ สาย โดยการอุปถัมภ์ของพระเจ้าอโศกมหาราช กษัตริย์อินเดีย ในขณะนั้นประเทศไทยรวมอยู่ในดินแดนที่เรียกว่าสุวรรณภูมิ หลังจากอาณาจักรพุกามและกัมพูชาเสื่อมอำนาจลง คนไทยจึงได้ตั้งตัวเป็นอิสระ ได้ก่อตั้งอาณาจักรขึ้นเอง ๒ อาณาจักร ได้แก่ อาณาจักรล้านนาทางภาคเหนือของไทย ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่และอาณาจักรสุโขทัยซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่จังหวัดสุโขทัยในปัจจุบัน เมื่อพ่อขุนรามคำแหงมหาราชเสด็จขึ้นครองราชย์^{๕๔} ใน พ.ศ. ๑๘๒๒ พระองค์ทรงสดับกิตติศัพท์ของคณะสงฆ์แบบลังกาวงศ์ก็ทรงเลื่อมใสศรัทธา จึงโปรดอาราธนาพระ

^{๕๓} แสวง อุตมศรี, การปกครองคณะสงฆ์ไทย,

^{๕๔} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), การปกครองคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร: มุลนิธิพุทธธรรม ๒๕๓๙), หน้า ๑๒.

มหาเถรสังฆราชจากเมืองนครศรีธรรมราชมาตั้งสำนักเผยแผ่พระศาสนา ณ วัดอริยัญญิกในกรุงสุโขทัย ดังปรากฏในข้อความในศิลาจารึกว่า “เบื้องตะวันตกเมืองสุโขทัยนี้มีอริยัญญิก พ่อขุนรามคำแหงกระทำ โอยทานแก่มหาเถรสังฆราชปราชญ์เรียนจบปิฎกไตรหลวง (รู้หลัก) กว่าปู่ครูในเมืองนี้ ทุกคนลูก (จาริก) แต่เมืองนครศรีธรรมราชมา” ข้อความในศิลาจารึกตอนนี้แสดงว่าก่อนที่พ่อขุนรามคำแหง มหาราชจะอาราธนาพระมหาเถรสังฆราชมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ลี้ลับกวางศนั้น กรุงสุโขทัยมี พระสงฆ์ฝ่ายหินยาน(เถรวาท)อยู่ก่อนแล้วซึ่งศิลาจารึกเรียกว่า “ปู่ครู” อันหมายถึง “พระครู” นั่นเอง^{๕๕}

การจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ปรากฏเป็นแบบแผนชัดเจนในรัชสมัยพระมหาธรรมราชาลิไท ผู้ทรงอาราธนาพระสงฆ์ชาวลังกานามว่าพระมหาสามีสังฆราชจากเมืองนครพนมมาตั้งสำนักเผยแผ่พระศาสนา ณ วัดป่ามะม่วงในกรุงสุโขทัย พระสงฆ์คณะลังกาวงศ์เป็นพระนักปฏิบัติกรรมฐาน จึงมีชื่อเรียกในสมัยนั้นว่า คณะอริยวาสี และเรียกพระที่อาศัยอยู่ในวัดใกล้เคียงกันว่า คณะคามวาสี คณะสงฆ์ในสมัยสุโขทัยจึงมี ๒ คณะตามที่กล่าวมา คณะสงฆ์ทั้งสองฝ่ายแยกการปกครองเป็นอิสระจากกัน แต่ละคณะมีเจ้าคณะผู้ปกครองบังคับบัญชาสูงเป็นของตนเองเรียกว่า พระสังฆราช ในกรุงสุโขทัยจึงพระสังฆนายกหรือประมุขสงฆ์ ๒ รูป คือพระสังฆราชคณะคามวาสีและพระสังฆราชคณะอริยวาสี พระสังฆราชแต่ละองค์ได้รับการสถาปนาจากพระมหากษัตริย์ พระสังฆราชจึงขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์และในขณะเดียวกันพระสังฆราชปกครองบังคับบัญชาพระสงฆ์ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชารองลงไปตามลำดับคือพระครูและเจ้าอาวาส จากโครงสร้างการปกครองและรูปแบบการบริหารการคณะสงฆ์จะเห็นว่าองค์กรสงฆ์ในสมัยสุโขทัยมีการแบ่งเป็นฝ่ายอริยวาสีและฝ่ายคามวาสีและมีการปกครองการบริหารการปกครองแยกจากกันอย่างชัดเจน แต่คณะสงฆ์ทั้งหมดยังขึ้นตรงต่อพระราชมหากษัตริย์เหมือนเดิม

๒) พระพุทธศาสนาสมัยกรุงศรีอยุธยา การปกครองและการจัดองค์กรสงฆ์ในสมัยอยุธยายังคงเป็นไปตามแบบอย่างการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยสุโขทัยกล่าวคือ คณะสงฆ์แบ่งเป็น ๒ คณะ คือคณะคามวาสีกับคณะอริยวาสี สิ่งที่ต่างออกไปคือกรุงศรีอยุธยามีคณะสงฆ์ใหม่เพิ่มขึ้นอีก ๑ คณะเรียกว่าคณะป่าแก้ว การก่อตั้งคณะสงฆ์ใหม่นี้ได้รับอิทธิพลจากลังกาเช่นเดียวกับการปรากฏของคณะอริยวาสีในสมัยสุโขทัย ตลอดสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีการปกครองคณะสงฆ์แบ่งเป็น ๓ คณะได้แก่^{๕๖} ๑) คณะคามวาสี หมายถึงคณะของพระสงฆ์ภิกษุสงฆ์เดิมที่มีมาตั้งแต่แรกสถาปนากรุงสุโขทัย ๒) คณะอริยวาสี หมายถึงคณะที่สืบต่อประเพณีพระสงฆ์ลังกาวงศ์ของสุโขทัย ๓) คณะคามวาสีฝ่ายขวา หมายถึงคณะสงฆ์ภิกษุสงฆ์เดิมที่ไปแปลงที่ลังกาในสมัยอยุธยาแล้วกลับมาตั้งคณะ

^{๕๕} พระเมธีธรรมาภรณ์,อ้างแล้ว,หน้า ๑๒.

^{๕๖} เรืองเดียวกัน,หน้า ๑๘.

ใหม่ที่รู้จักในหมู่ประชาชนว่า คณะปาแก้ว ในการปกครององค์กรสงฆ์นั้นในสมัยอยุธยามีเจ้าคณะใหญ่ ๓ รูป คือ เจ้าคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย เจ้าคณะอรัญวาสีและเจ้าคณะคามวาสีฝ่ายขวาเป็นผู้ปกครองบังคับบัญชาพระสงฆ์ของแต่ละคณะ พระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาเจ้าคณะใหญ่รูปใดรูปหนึ่งสมเด็จพระสังฆราชดำรงตำแหน่งประมุขสงฆ์ทั่วราชอาณาจักร ความแตกต่างกันระหว่างองค์กรสงฆ์ในสมัยสุโขทัยกับสมัยอยุธยาก็คือในสมัยอยุธยามีตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชซึ่งปกครองและบริหารองค์กรสงฆ์ทั้งหมด และคณะสงฆ์ทั้งหมดจะต้องขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา ภิกษุสงฆ์ทุกรูปจะต้องประพฤติปฏิบัติตนให้เคร่งครัดตามพระธรรมวินัยในเบื้องต้น^{๕๗} จากนั้นจะต้องประพฤติปฏิบัติตนไม่ให้ขัดต่อจารีตประเพณีอันดีงามของสังคมและกฎหมายบ้านเมืองอีกด้วย

๓) พระพุทธศาสนาสมัยกรุงธนบุรี การปกครองและการบริหารองค์กรสงฆ์ในสมัยกรุงธนบุรีไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงมากนัก เพราะบ้านเมืองตกอยู่ในสภาพจลาจลอันเกิดจากสงครามระหว่างไทยกับพม่า ภายหลังสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจะสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานีแล้ว สมเด็จพระเจ้าตากสิน^{๕๘} ทรงทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาเพื่อให้กลับคืนเป็นปกติโดยเร็ว พระองค์ได้อาราธนาพระอาจารย์ดีวัดประดู่ จากหัวเมืองทางภาคตะวันออก และพระอาจารย์สี วัดพนัญเชิง จากกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นพระเถระที่มีความรู้ดีปฏิบัติชอบ ให้มาจำพรรษาที่วัดภายในกรุงธนบุรี และทรงสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชรูปที่ ๑ และรูปที่ ๒ ตามลำดับจากนั้นทรงสถาปนาพระครูสุธรรมธีรราชมหานัน (ขึ้น) ขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชรูปที่ ๓ และได้ทรงรับสั่งให้รวบรวมพระไตรปิฎก ตลอดจนคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาจากหัวเมืองต่างๆ เข้ามาไว้ภายในกรุงธนบุรี กรุงธนบุรีดำรงอยู่ได้เพียง ๑๒ ปีก็สิ้นสุดลงในปี พ.ศ. ๒๓๒๕ พร้อมทั้งมีการสถาปนาอาณาจักรกรุงรัตนโกสินทร์ขึ้นมา

๒.๓.๒ พัฒนาการสมัยรัตนโกสินทร์

พัฒนาการสมัยรัตนโกสินทร์หมายเอา พัฒนาการของพระพุทธศาสนาในประเทศไทยในช่วงรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์จนกระทั่งถึงสมัยปัจจุบัน ซึ่งกินเวลาประมาณ ๒๐๐ กว่าปี กำหนดหัวข้อศึกษาตามช่วงเวลาเป็น ๔ หัวข้อ คือ สมัยรัชกาลที่ ๑ – ๔ สมัยรัชกาลที่ ๕ สมัยรัชกาลที่ ๖-๘ และสมัยรัชกาลปัจจุบัน มีรายละเอียดดังนี้

๑) พระพุทธศาสนาสมัยรัชกาลที่ ๑-๔ ช่วง พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๔๑๑) ในรัชกาลที่๑ มีการสร้างและปฏิสังขรณ์วัดต่างๆ สังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๙ มีการสอบพระปริยัติธรรม และ

^{๕๗} แสวง อุดมศรี, การปกครองคณะสงฆ์ไทย, หน้า ๗๐.

^{๕๘} เรืองเดียวกัน, หน้า ๗๑.

สถาปนาสมเด็จพระสังฆราชองค์แรกของกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๕๒ รัชกาลที่ ๒ มีการทำนุบำรุงส่งเสริมพระพุทธศาสนา รัชกาลนี้มีการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชถึง ๓ พระองค์ จัดส่งสมณทูตไปฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในประเทศลังกา มีการฟื้นฟูวินัยสาธุชาใหม่ ในปี พ.ศ. ๒๓๖๐ ได้ขยายหลักสูตร ๓ ชั้น คือ เปรียญตรี -โท - เอกเป็น ๙ ชั้น คือ ชั้นประโยค ๑ - ๙ รัชกาลที่ ๓ มีการสร้างและแปลพระไตรปิฎกฉบับหลวงเพิ่มหลายฉบับ มีการสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามหลายแห่ง ในสมัยนี้ได้เกิดนิกายธรรมยุตขึ้นโดยพระวชิรญาณเถระ (เจ้าฟ้ามงกุฎ) ในปี พ.ศ. ๒๓๗๖ ที่วัดบวรนิเวศวิหาร สมัยรัชกาลที่ ๔ สร้างวัดและบูรณะวัดต่าง ๆ หลายวัดตลอดจน มีพระราชพิธี "มาฆบูชา" ขึ้นเป็นครั้งแรก ใน พ.ศ. ๒๓๙๔

๒) สมัยรัชกาลที่ ๕ ช่วง พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๕๓ มีการสร้างวัดใหม่และบูรณะวัดหลายแห่ง มีวรรณกรรมทางพุทธศาสนาจำนวนมาก มีการเริ่มต้นการศึกษาแบบสมัยใหม่ในประเทศไทย โดยให้พระสงฆ์รับภาระช่วยการศึกษาของชาติพ.ศ. ๒๔๓๒ ย้ายที่ราชบัณฑิตบอกระเบียบพิธีกรรมแก่พระภิกษุสามเณรไปอยู่วัดมหาธาตุ ในปี พ.ศ. ๒๔๓๖ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงจัดตั้ง "มหามกุฏราชวิทยาลัย" ขึ้น ต่อมาปี พ.ศ. ๒๔๓๙ เปลี่ยนนามมหาธาตุวิทยาลัยเป็นมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ให้เป็นที่ศึกษาพระปริยัติธรรมและวิชาการชั้นสูงของพระภิกษุสามเณร การปกครองคณะสงฆ์สมัยรัชกาลที่ ๕^{๕๔} นี้แบ่งออกเป็น ๔ คณะตามแบบครั้งรัชกาลที่ ๓ และรัชกาลที่ ๔ คือ คณะเหนือ คณะสงฆ์คณะเหนือขึ้นตรงต่อมหาดไทย โดยรวมเอาวัดในหัวเมืองอันขึ้นอยู่ในกรมมหาดไทยก่อนที่จะเป็นกระทรวงและจัดหัวเมืองเข้าเป็นมณฑลโดยมากวัดเหล่านี้อยู่ทางเหนือ คณะใต้ รวมเอาวัดในหัวเมืองขึ้นอยู่ในกรมพระกลาโหมและกรมท่า ส่วนมากวัดเหล่านี้อยู่ทางใต้ คณะกลาง รวมเอาวัดที่อยู่ในกรุงเทพ คณะธรรมยุต รวมเอาวัดทั้งหัวเมืองปักษ์ใต้ฝ่ายเหนือ และในกรุงเข้าด้วยกัน คณะนี้ปกครองต่อๆ มาเป็นพระราชาคณะที่เป็นเจ้าเสียเป็นส่วนมาก

๓) สมัยรัชกาลที่ ๖-๘ ช่วง พ.ศ. ๒๔๕๓ - ๒๔๘๙ สมัยรัชกาลที่ ๖ มีการหนังสือคำสอนในพระพุทธศาสนาหลายเรื่อง มีการใช้ พ.ศ. แทน ร.ศ. เปลี่ยนกระทรวงธรรมการเป็นกระทรวงศึกษาธิการ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส เปลี่ยนวิธีการสอบแบบปากเปล่ามาเป็นข้อเขียน เริ่มการศึกษาพระปริยัติธรรมหลักสูตร "นักธรรม" ตอนแรกเรียกว่า "องค์ของสามเณรรู้ธรรม" มีการพิมพ์คัมภีร์อรรถกถาแห่งพระไตรปิฎกและอรรถกถาชาดก และคัมภีร์อื่นๆ ต่อมาสมัยรัชกาลที่ ๗ มีการทำสังคายนาพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ ชุดละ ๔๕ เล่มขึ้นเป็นการสังคายนาครั้งที่ ๓ ในเมืองไทย แล้วมีการส่งไปยังประเทศต่างๆ มีการย้ายกรมธรรมการกลับเข้ามา

^{๕๔}เฉลิมพล โสมอินทร์, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาและการปกครองคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์สุทรไพศาล, ๒๕๕๖), หน้า ๑๑๒.

รวมกับกระทรวงศึกษาธิการ ปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ทรงสละราชสมบัติ สมัยรัชกาลที่ ๘ มีการแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาไทย และพระไตรปิฎกฉบับหลวง ได้เปลี่ยนชื่อกระทรวงธรรมการเป็นกระทรวงศึกษาธิการ และกรมธรรมการเปลี่ยนเป็น กรมการศาสนา รัฐบาลได้ออก พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ ในปี พ.ศ. ๒๔๘๘ ได้ประกาศตั้ง"สภาการศึกษาหมากฎราชวิทยาลัย" เป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ ปี พ.ศ. ๒๔๙๘ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลได้ถูกลอบปลงพระชนม์

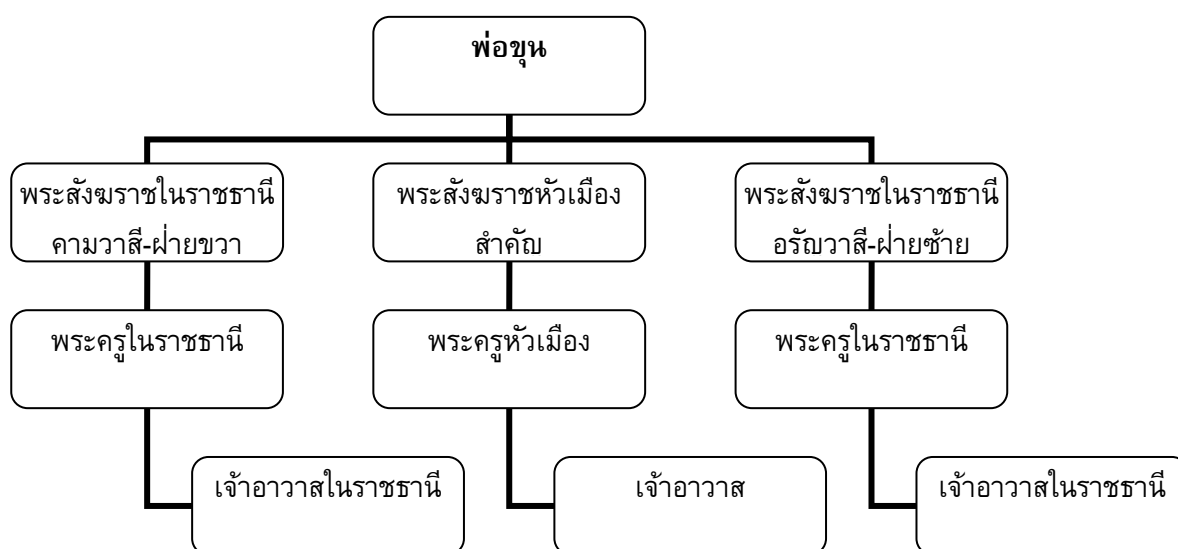
๔) สมัยรัชกาลปัจจุบัน ในช่วง ๕๐ ปีที่ผ่านมา มีการส่งเสริมพุทธศาสนาในด้านต่าง ๆ มากมาย ในปี พ.ศ. ๒๕๐๐ รัฐบาลได้จัดงานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษขึ้นอย่างยิ่งใหญ่ ซึ่งอินเดียและลังกาเรียกว่า "พุทธชยันตี" มีการจัดสร้างพุทธมณฑลขึ้น ในปัจจุบันนี้มีประชากรไทยนับถือพุทธศาสนามากกว่าร้อยละ ๙๔ และมีพุทธศาสนิกชนมากเป็นอันดับ ๔ ของโลก(รองจากประเทศจีน ญี่ปุ่น และเวียดนาม ตามลำดับ) ในปัจจุบันพระพุทธรูปศาสนาในประเทศไทยถือว่ามีความมั่นคงเข้าแข่งระดับแนวหน้าของโลก การเป็นจุดเชื่อมระหว่างพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายานมาบรรจบกัน ถือเป็นก้าวที่สำคัญแห่งพัฒนาการพุทธ ทำให้ชาวพุทธได้เรียนรู้เอาจุดดีของแต่ละฝ่ายไปปรับปรุงพัฒนากิจการพระศาสนาในประเทศของตน พัฒนาการด้านศาสนธรรมของไทยที่มีการฝึกศึกษาทั้งด้านคันถธุระและวิปัสสนาธุระนับเป็นจุดสำคัญที่สร้างจุดแข็งให้กับพระพุทธศาสนาในประเทศไทย โดยอาศัยวัดสองรูปแบบ คือวัดป่ากับวัดบ้าน เป็นสะพานเชื่อมหลักพุทธธรรมลงสู่ชุมชนสังคม และวัดทั้งสองลักษณะก็เป็นศูนย์กลางพัฒนาบุคลากรทางศาสนาที่ดีจนทำให้องค์กรพุทธมีความมั่นคงเข้มแข็งมาโดยตลอด สำหรับพัฒนาการด้านศาสนวัตถุอาศัย ความเป็นผู้ใจบุญสุนทานของชาวพุทธไทยอย่างที่เกิดขึ้นได้ชัดเจน ทำให้ศาสนสถาน ถาวรวัตถุต่างๆ สง่างามไม่แพ้อดีตที่ผ่านมา ส่วนพัฒนาการด้าน ศาสนบุคคล-องค์กร นับว่าพัฒนาได้อย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย ยิ่งช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งเข้ามามีบทบาทอย่างมากต่อการพัฒนาบุคลากรสงฆ์ให้เกิดประสิทธิภาพ เริ่มส่งผลดีงามต่อพัฒนาการแห่งพระพุทธศาสนาในประเทศไทยได้อย่างน่าพึงพอใจ

๒.๓.๓ การจัดองค์กรสงฆ์ไทยในสมัยต่าง ๆ

รูปแบบการจัดองค์กรสงฆ์ในประเทศไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีการเปลี่ยนแปลงจากรูปแบบองค์กรในสมัยพุทธกาล ซึ่งเป็นเรื่องปกติของยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป การบริหารจัดการองค์กรก็ย่อมมีเปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา ถึงแม้รูปแบบบางอย่างจะเปลี่ยนแปลงไปบ้างแต่พระธรรมวินัยก็ยังเป็นสิ่งสูงสุดในการบริหารจัดการองค์กรเช่นเดิม ซึ่งรูปแบบการจัดองค์กรสงฆ์ไทยนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษารูปแบบการจัดองค์กรสงฆ์ในสมัยสุโขทัย การจัดองค์กรสงฆ์ในสมัยอยุธยา การจัดองค์กรสงฆ์ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ และการจัดองค์กรสงฆ์ในปัจจุบันซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑) การจัดองค์กรสงฆ์สมัยสุโขทัย ในสมัยสุโขทัย พระมหากษัตริย์และประชาชนส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนาสายเถรวาท จึงเท่ากับเป็นศาสนาประจำชาติ มีการปกครองคณะสงฆ์ภายใน คือ ๑) มีสังฆปริณายก มีพระอุปชฌายะ อาจารย์ ๒) พระมหากษัตริย์ทรงตั้งสมณศักดิ์พระราชทินนาม ๓) มีสังฆนายกแห่งวาสะหรือฝ่าย และมีเจ้าคณะประจำเมืองต่างๆ ที่พระมหากษัตริย์ทรงตั้ง ๔) ชื่อสูงสุดแห่งพระสังฆนายกปริณายกว่า พระสังฆราช รองลงมาเรียกว่า ปู่ครู นักประวัติศาสตร์สันนิษฐานว่าน่าจะมีพระสังฆราชมากกว่าองค์เดียว เพราะวิธีปกครองในครั้งนั้น หัวเมืองใหญ่ที่ห่างไกลราชธานี เป็นเมืองประเทศราช โดยมากเมืองใหญ่ เมืองหนึ่งน่าจะมีพระสังฆราชองค์หนึ่ง ส่วนเมืองน้อยจึงมีเพียงปู่ครู เป็นพระสังฆปริณายก คำนี้เปลี่ยนเรียกพระครู แต่ในครั้งสุโขทัย

แผนภูมิที่ ๒.๑๑
รูปแบบการจัดองค์กรสงฆ์ในสมัยสุโขทัย^{๖๐}

รูปแบบองค์กรสงฆ์ในสมัยสุโขทัยสิ่งเพิ่มเติมมาจากสมัยพุทธกาลที่เห็นได้ชัดคือพระราชมหากษัตริย์ทรงตั้งสมณศักดิ์พระสงฆ์ ตั้งราชทินนาม ซึ่งผู้วิจัยสันนิษฐานว่าการตั้งสมณศักดิ์พระสงฆ์นั้นอาจเป็นการตั้งโดยเลียนแบบการตั้งเอตทัคคะของพระพุทธเจ้าก็เป็นได้ และการที่พระราชมหากษัตริย์ตั้งสมณศักดิ์ได้มีมาจนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้

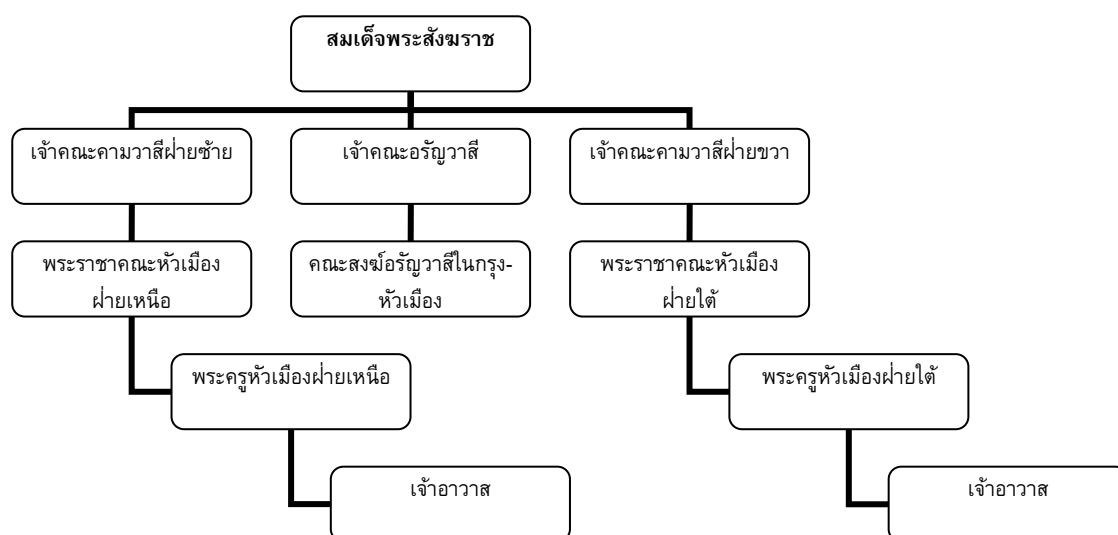
๒) การจัดองค์กรสมัยกรุงศรีอยุธยา เมื่อถึงยุคกรุงศรีอยุธยา การบริหารองค์กรสงฆ์มีการเปลี่ยนแปลงจากสมัยสุโขทัยดังนี้ ๑) ในขั้นต้นแห่งกรุงศรีอยุธยาแบ่งการปกครองเป็นสอง

^{๖๐} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), การปกครองคณะสงฆ์ไทย, หน้า ๑๒.

ฝ่ายคือฝ่ายคามวาสี และฝ่ายอรัญวาสี องค์ไหนมีพรรษายุกาลมาก ก็เป็นสมเด็จพระสังฆราช ๒) ต่อมาเมื่อคณะปาแก้วจากลังกามีมากขึ้นในกรุงเก่า และหัวเมืองปักษ์ใต้ชั้นหลัง ต้องแยกคณะคามวาสีเป็น ๒ คณะ จึงเอาตำแหน่งพระวันรัต ไปเป็นเจ้าคณะใหญ่คามวาสีฝ่ายใต้ ตั้งนามเจ้าคณะใหญ่อรัญวาสีขึ้นใหม่ว่าพระพุทธานุจารย์ ๓) ต่อมาสมัยพระมหาธรรมราชา (พระราชาบิดาสมเด็จพระนเรศวรมหาราช) แบ่งออกเป็น คณะเหนือ ขึ้นในสมเด็จพระอริยวงศญาณ คณะใต้ ขึ้นในสมเด็จพระวันรัต(ปาแก้ว) ๔) คำว่า “สมเด็จพระสังฆราช” นำมาจากเขมรสมัยอยุธยาเดิมคำว่า “พระสังฆราช” มีมากองค์คือราชธานีและหัวเมืองใหญ่ทั้งหลายจึง สถาปนาสมเด็จพระสังฆราชขึ้นองค์หนึ่งใหญ่กว่าพระสังฆราช หรือสังฆราชาทุกองค์ ตั้งพระครูในราชธานีขึ้นเป็นพระสังฆราชาคณะให้พิเศษกว่าพระครูทั่วไปแต่เดิม แต่มาเรียกสั้นๆ ว่า พระราชาคณะ ในสมัยอยุธยาจึงมีสังฆปริณายกเป็น ๓ ชั้นคือ (๑) สมเด็จพระสังฆราช (๒) พระสังฆราชา (๓) พระครูองค์กรสงฆ์ในสมัยอยุธยามีความหลากหลายมากกว่าในสมัยสุโขทัยในด้านรูปแบบการบริหารจัดการ และการจัดองค์กร

แผนภูมิที่ ๒.๑๒

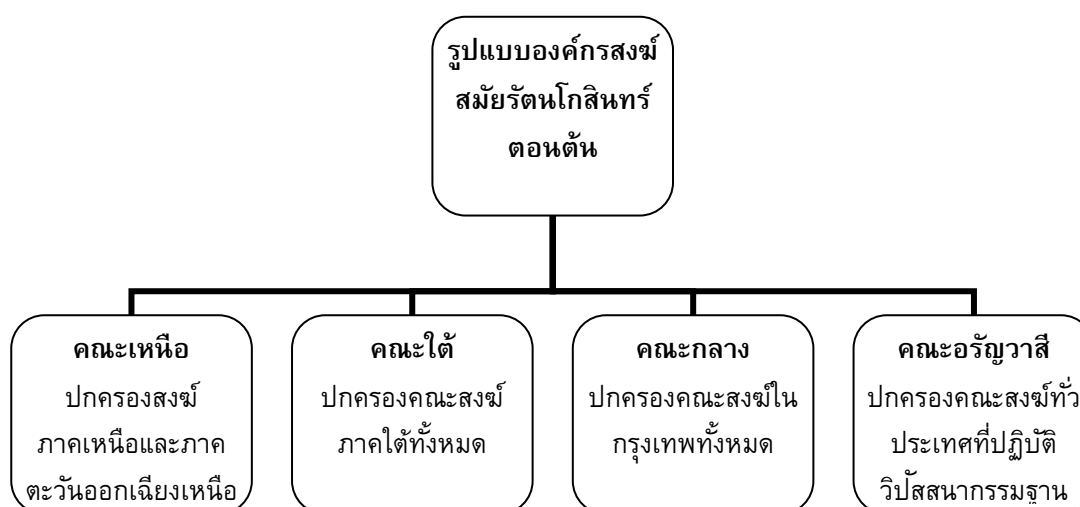
รูปแบบการจัดองค์กรสงฆ์ในสมัยอยุธยา

๓) การจัดองค์กรสงฆ์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น รูปแบบการจัดองค์กรยังใช้รูปแบบของการจัดองค์กรในสมัยกรุงศรีอยุธยาอยู่ โดยมีรายละเอียดดังนี้ช่วงที่ ๑ รัชกาลที่ ๑ -๔ การจัดองค์กรสมัยรัชกาลที่ ๑-๒ คณะสงฆ์แบ่งเป็นคณะเหนือ คณะใต้ ทุกคณะประกอบด้วยคามวาสี อรัญวาสี มีการเปลี่ยนแปลงนามพระราชาคณะบ้าง แต่ก็ยังมีเค้าเป็น ๓ คณะ คือ คณะเหนือ คณะใต้และคณะอรัญวาสี ต่อมาสมัยรัชกาลที่ ๓ โปรดให้รวมพระอารามหลวง

และวัดราชบูรณะในจังหวัดกรุงเทพฯ โดยมากเข้าเป็นคณะหนึ่งต่างหาก เรียกว่าคณะกลาง จึงเพิ่มเป็น ๔ คณะมาแต่นั้น คือ คณะเหนือ คณะใต้ คณะกลาง และคณะอรัญวาสี คณะธรรมยุตได้เริ่มขึ้นในรัชกาลนี้แต่ก็สังกัดอยู่ในคณะกลาง เขียนแผนภูมิได้ดังนี้

แผนภูมิที่ ๒.๑๓
รูปแบบการจัดองค์กรสงฆ์ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น^{๖๑}

จากแผนภูมิจะเห็นว่าโครงสร้างและรูปแบบการปกครองการบริหารงานคณะสงฆ์ยังมีเค้าโครงเหมือนกับสมัยอยุธยา ซึ่งรูปแบบมาเปลี่ยนแปลงในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนกลางหลังจากที่รัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนากรมหมื่นบวรรั้งสิสุริยพันธุ์พระบรมราชอุปถัมภ์ฯ ขึ้นเป็นพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ เทียบที่มหาสังฆปริณายก เพราะไม่ได้ทรงตั้งสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณการคณะสงฆ์คงเป็นอย่างเดิม คือ มีคณะใหญ่ ๔ ได้แก่ ๑) คณะเหนือ ๒) คณะใต้ ๓) คณะกลาง ๔) คณะอรัญวาสี ยุคที่ ๒ พ.ศ. ๒๔๒๔ ทรงสถาปนาพระเจ้านั่งยาเธอพระองค์เจ้ามุนีชนาคนาณพ เป็นกรมหมื่นวชิรญาณวโรรสโปรดให้มีสมณศักดิ์ เป็นเจ้าคณะรองคณะธรรมยุติกามีสมณศักดิ์ตำแหน่งนี้ขึ้นเป็นครั้งแรกจึงเข้าใจว่า ยกคณะธรรมยุติกาศึกษาขึ้นเป็นคณะใหญ่เป็นครั้งแรกโดยมีกรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์เป็นเจ้าคณะใหญ่ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทรงเป็นเจ้าคณะรอง จึงมีคณะใหญ่เป็น ๕ คณะ ๑) คณะเหนือ ๒) คณะใต้ ๓) คณะกลาง ๔) คณะอรัญวาสี ๕) คณะธรรมยุติกาศึกษาโปรดให้จัดระเบียบคณะสงฆ์คราวหนึ่ง คือ ให้แยกคณะกลางซึ่งขึ้นพระอัฐิกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสออกมาเป็นคณะหนึ่งต่างหาก ให้หม่อมเจ้าสมเด็จพรพุมพิจาจารย์(ทัต) วัดพระเชตุพน เป็นเจ้า

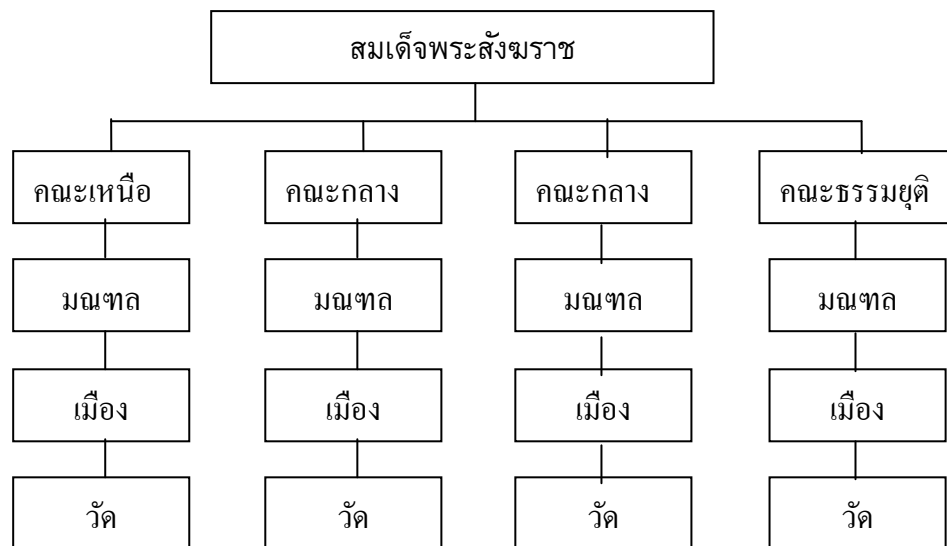
^{๖๑}พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), การปกครองคณะสงฆ์ไทย, หน้า ๑๒.

คณะใหญ่คณะกลาง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๗ ได้พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสและคณะสงฆ์ธรรมยุติกาดำเนินการปฏิรูปมหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖ ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๙

ช่วงที่ ๒ สมัยรัชกาลที่ ๕ ก่อนที่จะมีพระราชบัญญัติลักษณะปกครองสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ การจัดองค์กรสงฆ์ทั่วประเทศต่างจากช่วงที่ผ่านมา คือ แบ่งเป็นคณะใหญ่ ๔ คือ คณะเหนือ คณะใต้ คณะธรรมยุติก และคณะกลาง และพระราชทานคณะเจ้าคณะรอง คณะเหนือ คณะใต้ คณะธรรมยุติก และคณะกลางทั้ง ๔ ตำแหน่งนั้น ดังโครงสร้างองค์กรสงฆ์ไทยตามแผนภูมิดังนี้

แผนภูมิที่ ๒.๑๔

รูปแบบการจัดองค์กรสงฆ์สมัยรัชกาลที่ ๕ ก่อน พ.ร.บ.คณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑

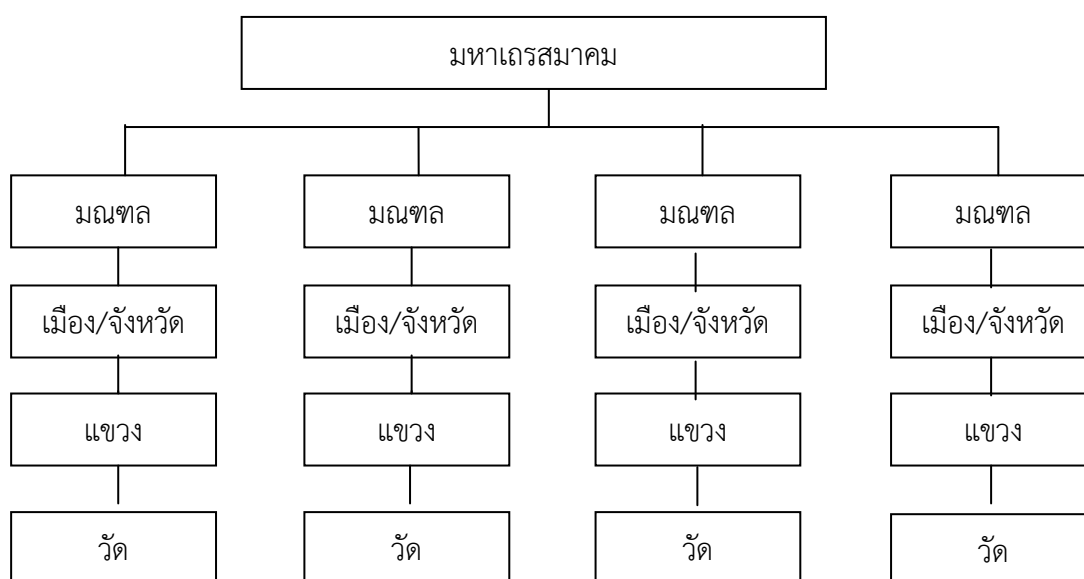
จากแผนภูมิที่ ๒.๑๔ ทำให้เข้าใจได้ว่าโครงสร้างการจัดองค์กรสงฆ์ในสมัยนี้มีความสัมพันธ์กับโครงสร้างการบริหารประเทศ เพื่อรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลางคือกรุงเทพมหานคร โดยมีเจ้าคณะใหญ่ ๔ คณะบริหารจัดการคณะสงฆ์ทั่วประเทศ โดยมีเจ้าคณะมณฑล เจ้าคณะเมือง เจ้าคณะแขวง และเจ้าอาวาส เป็นกลไกการกำกับดูแลตามลำดับ นอกจากนี้ได้มีประกาศพระบรมราชโองการบ้าง ออกกฎหมายพระสงฆ์บ้าง อุทิศพระพุทธรูปบุญให้ผู้ละเมิดต้องโทษทางบ้านเมืองอีกส่วนหนึ่งด้วย และต้องทรงตั้งคฤหัสถ์ให้มีหน้าที่ปกครองสงฆ์ทั้งชำระอธิกรณ์ ทั้งตั้งพระอุปัชฌายะ ทั้งถอดถอนมีขุนนางเจ้าหน้าที่ชำระอธิกรณ์ มีชื่อว่า ขุนวินิจัยชาญคดี ขุนเมธาวินิจัย ส่วนใหญ่รวมอยู่ในกองสังฆการี กรมธรรมการ ซึ่งต่อมาเป็นกระทรวงในรัชกาลที่ ๕ เจ้ากระทรวงปฏิบัติหน้าที่อย่าง

เจ้าคณะใหญ่โดยพฤตินัย พระเจ้าคณะตามทำเนียบสมณศักดิ์อยู่ในฐานะเป็นที่เคารพนับถือ และปกครองกันภายใน ตลอดถึงเจ้าคณะใหญ่ก็ได้ปฏิบัติหน้าที่ปกครองเป็นต้นดังกล่าวในส่วนกลางเอง

ต่อมาเมื่อประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ในปี พ.ศ. ๒๔๔๕ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เริ่มปฏิบัติหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคม รูปแบบการจัดองค์กรสงฆ์เป็นดังนี้ ๑) สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ทรงบัญชาการคณะสงฆ์ ในที่ประชุมมหาเถรสมาคมโดยปกติ หรือในที่ประชุมพิเศษ หรือโดยพระองค์เอง ยกตัวอย่าง ทรงวินิจฉัยอธิกรณ์ในยุคนี้นี้จึงใช้ว่า พระมหาสมณวินิจฉัย ๒) เจ้าคณะมณฑล ๓) เจ้าคณะเมืองหรือจังหวัด ๔) เจ้าคณะแขวง ๕) เจ้าอาวาส เขียนเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

แผนภูมิที่ ๒.๑๕

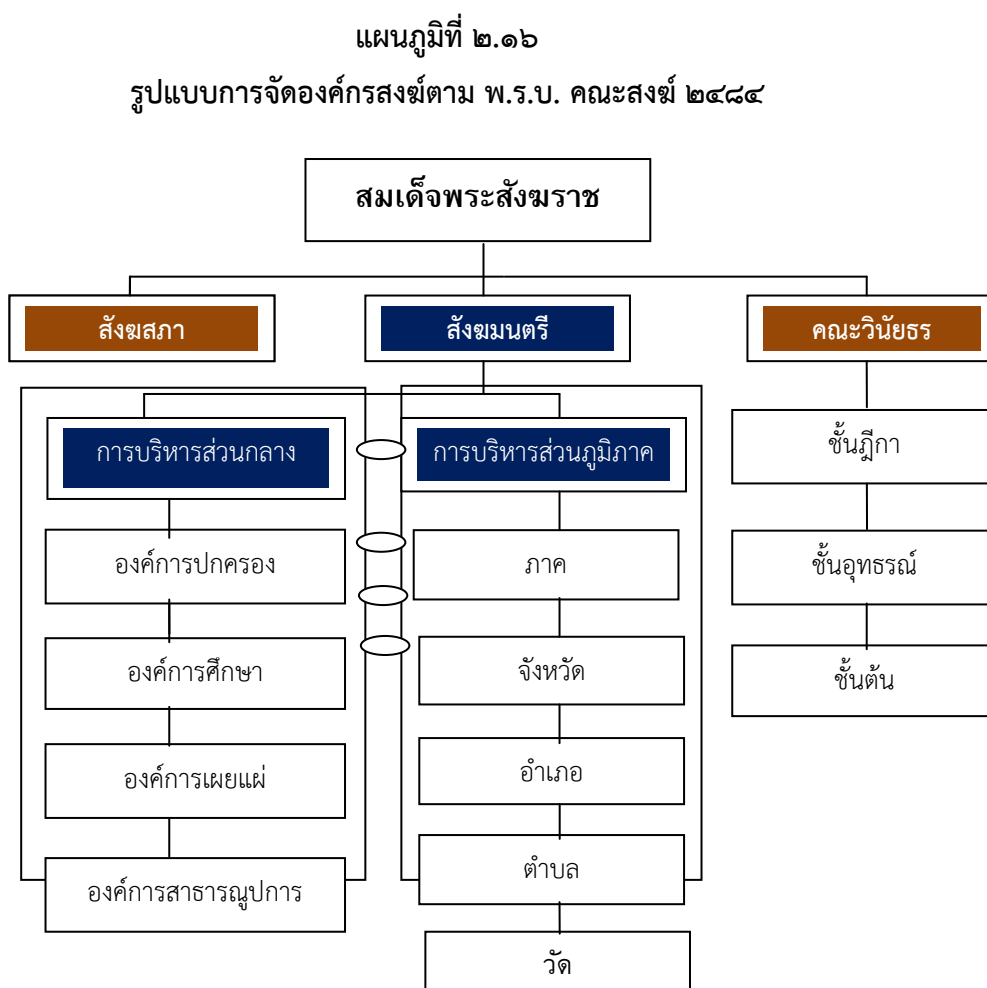
รูปแบบการจัดองค์กรสงฆ์ตาม พ.ร.บ. คณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑

จากแผนภูมิที่ ๒.๑๖ อธิบายได้ว่า รูปแบบการจัดองค์กรสงฆ์ ยังคงเป็นรูปแบบโครงสร้างเชิงอำนาจ คือรวมศูนย์อำนาจอยู่ที่กรุงเทพมหานคร โดยมีลำดับการบริหารจัดการของคณะสงฆ์ ดังนี้ ๑) มหาเถรสมาคม ๒) เจ้าคณะมณฑล ๓) เจ้าคณะเมืองหรือจังหวัด ๔) เจ้าคณะแขวง และ ๕) เจ้าอาวาส

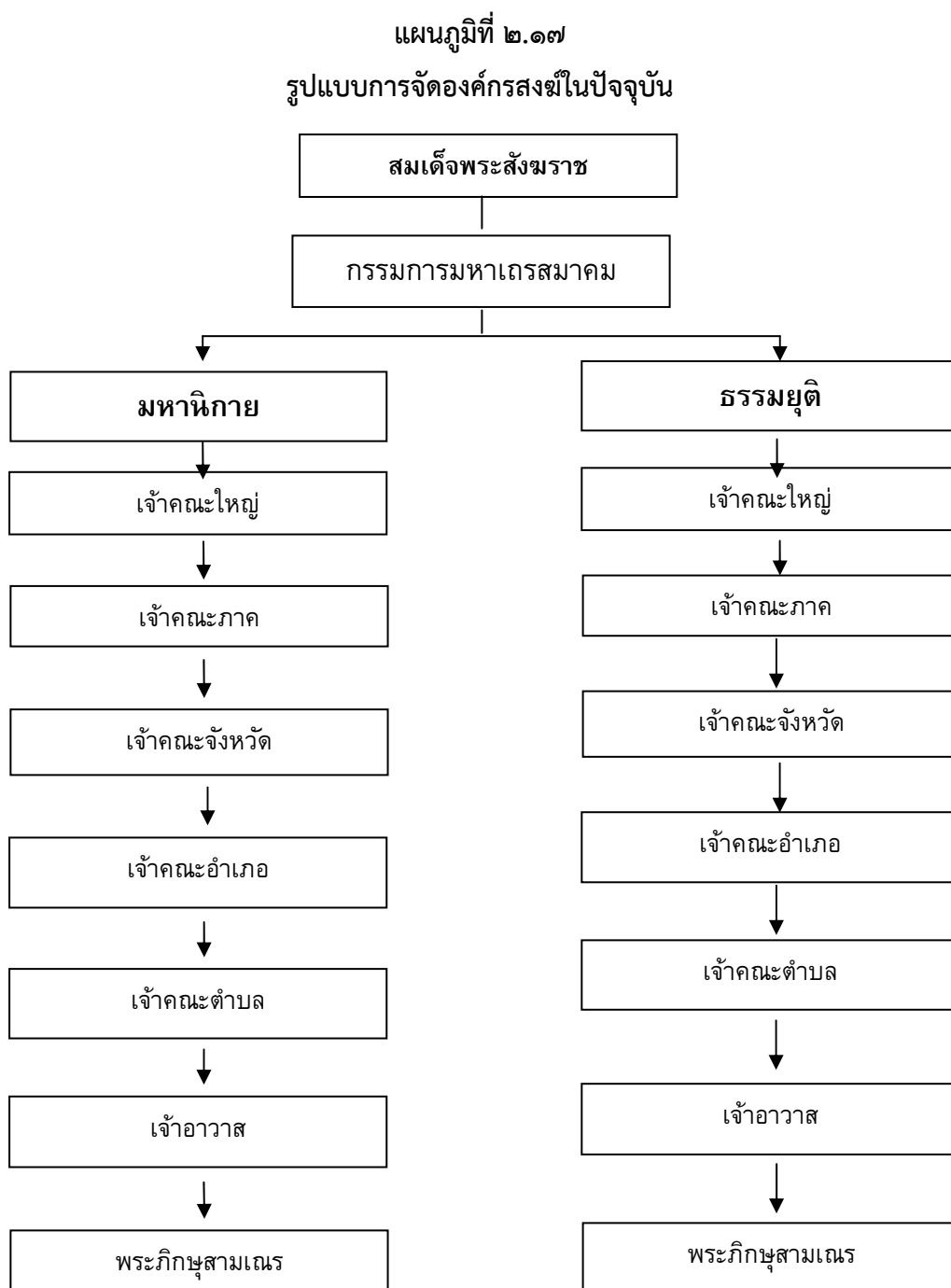
ช่วงที่ ๓ สมัยรัชกาลที่ ๖-๘ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๖- ๗ โครงสร้างการจัดองค์กรสงฆ์เป็นไปตาม พ.ร.บ.คณะสงฆ์ ร.ศ.๑๒๑ มาปรับเปลี่ยนครั้งใหญ่อีกครั้งเมื่อประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์

พ.ศ. ๒๔๘๔ ซึ่งรูปแบบองค์กรสงฆ์เป็นไปตามโครงสร้างจัดการปกครองคณะสงฆ์แบบรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร เขียนเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

จากแผนภูมิที่ ๒.๑๖ อธิบายได้ว่า รูปแบบการจัดองค์กรสงฆ์ ในช่วงนี้ปรับให้สอดคล้องกับระบบบริหารบ้านเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป โดยสมเด็จพระสังฆราชทรงบัญญัติสังฆาณัติ โดยคำแนะนำของสังฆสภา ทรงบริหารการคณะสงฆ์ทางคณะสังฆมนตรี และทรงวินิจฉัยอธิกรณ์ทาง คณะวินัยธร ในส่วนของการบริหารสังฆมณฑลทั่วทั้งประเทศ เป็นภาระหน้าที่ของคณะสังฆมนตรี ซึ่งแบ่งภารกิจเป็น ๒ ส่วน ได้แก่ ๑) การบริหารส่วนกลาง ประกอบด้วย องค์การปกครอง องค์การการศึกษา องค์การเผยแผ่ และองค์การสาธารณูปการ ๒) การบริหารส่วนภูมิภาค ได้แก่ ภาค จังหวัด อำเภอ ตำบล และวัด ซึ่งทั้งสองส่วนนี้มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน โดยรูปแบบการบริหารส่วนกลางสะท้อนภารกิจของคณะสงฆ์ ส่วนการบริหารส่วนภูมิภาคสะท้อนเขตพื้นที่

๔) การจัดองค์กรสงฆ์สมัยปัจจุบัน การจัดองค์กรสงฆ์ไทยใช้รูปแบบพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ ได้ประมาณ ๒๑ ปี ก็ยกเลิกเพราะเกิดปัญหาภายในคณะสงฆ์ เปลี่ยนมาเป็นพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ด้วยเหตุผลเพื่อความเจริญรุ่งเรืองแห่งพระพุทธศาสนา รูปแบบการจัดองค์กรสงฆ์ตามแผนภูมิที่ ๒.๑๘ ดังนี้

จากแผนภูมิที่ ๒.๑๘ อธิบายได้ว่า การจัดองค์กรสงฆ์ตาม พ.ร.บ.๒๕๐๕ ประกอบด้วย

๑) สมเด็จพระสังฆราช เป็นประมุขสูงสุดแห่งคณะสงฆ์ไทย ทรงบัญชาการคณะสงฆ์และตราพระบัญชา โดยไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมาย พระธรรมวินัย และกฎหมายเถรสมาคม ทางดำรงตำแหน่ง ประธานกรรมการมหาเถรสมาคม มีมหาเถรสมาคมเป็นคณะบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้งสังฆมณฑล มีอำนาจตรากฎหมายเถรสมาคมออกบังคับ วางระเบียบหรือออกคำสั่งโดยไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมาย และพระธรรมวินัย มีเจ้าคณะใหญ่ ๕ คณะคือ ๑) เจ้าคณะใหญ่หนกลาง (ในเขตภาค ๑,๒,๓,๑๓,๑๔,๑๕) ๒) เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ(ในเขตภาค ๔,๕,๖,๗) ๓) เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก (ในเขตภาค ๘,๙,๑๐,๑๑,๑๒) ๔) เจ้าคณะใหญ่หนใต้(ในเขตภาค ๑๖,๑๗,๑๘) และ ๕) เจ้าคณะใหญ่ธรรมยุติ(เขตปกครองธรรมยุติทุกภาค) เจ้าคณะใหญ่หนทั้ง ๔ ปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับการคณะสงฆ์ มหานิกาย เจ้าคณะใหญ่ธรรมยุตเฉพาะคณะสงฆ์ธรรมยุต เพื่อประโยชน์แก่การปกครองคณะสงฆ์ที่บัญญัติให้มีเจ้าคณะสงฆ์ทั้งสองนิกาย ปกครองบังคับบัญชาวัดและพระภิกษุสามเณรในนิกายนั้นๆทุกส่วนทุกชั้น และเพื่อแบ่งเบาภาระของมหาเถรสมาคม คณะใหญ่ทั้ง ๕ นี้ นับเข้าในระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง ๔) ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค ประกอบด้วย (๑) ภาค เจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะภาค (๒) จังหวัด เจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะจังหวัด (๓) อำเภอ เจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ (๔) ตำบล เจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะตำบล (๕) วัด เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส ในยุคปัจจุบันคณะสงฆ์ไทยได้จำลองรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาลมาใช้บางส่วนได้ประยุกต์รูปแบบการปกครองของบ้านเมืองเข้ามาด้วย ทำให้องค์กรสงฆ์ในปัจจุบันมีความแตกต่างจากในสมัยพุทธกาล ข้อกำหนดและบทลงโทษสำหรับพระสงฆ์ที่ทำผิดพระวินัยได้นำกฎหมายของทางบ้านเมืองเข้ามามีส่วนในการลงโทษด้วย ปัจจุบันคณะสงฆ์ไทยมีหลักการบริหารและการจัดการวัดในยุคโลกาภิวัตน์^{๒๒} รวมเนื้อหาสำคัญคือ หลักการของพระพุทธศาสนา ศีลสมาธิ ปัญญา การสร้างสรรค์ปัญญาเพื่ออนาคตของมนุษยชาติ พระสงฆ์กับการรู้เท่าทันสังคม สภาพปัญหาสังคมไทยในยุคโลกาภิวัตน์ การเผยแผ่ธรรมะในยุคข้อมูลข่าวสาร สารสนเทศและเทคโนโลยีเพื่อการเผยแผ่พระศาสนา การบริหารจัดการวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน การพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน การจัดวัดให้เป็นอุทยานการศึกษา ประสพการณ์เกี่ยวกับการพัฒนาวัด การพัฒนาวัดแบบพัฒนาในธรรมจักร การนำพระสงฆ์(วัด)มาเป็นหลักในการแก้ปัญหา กฎหมายที่พระสงฆ์ควรทราบ

สรุปได้ว่าในประเทศไทยการองค์กรสงฆ์มีพัฒนาเรื่อยมาตั้งแต่สมัยโบราณจนกระทั่งปัจจุบัน จุดมุ่งหมายในการจัดองค์กรสงฆ์ไทยเพื่อความรุ่งเรืองแห่งพระพุทธศาสนา สร้างความมั่นคง

^{๒๒}สรุปความในกรมการศาสนา,หลักการบริหารและการจัดการวัดในยุคโลกาภิวัตน์, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอ.พี.กราฟิคดีไซน์และการพิมพ์จำกัด. ๒๕๓๙), หน้า สารบัญ.

ให้กับชาติบ้านเมือง สถาบันวัดเป็นศูนย์กลางพัฒนาคนให้กับสังคม สำหรับหลักการแบ่งงาน หลักการมอบหมายอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ หลักการจัดสายการบังคับบัญชาและช่วงของการบังคับบัญชา และหลักการประสานงานของสังคมไทยในปัจจุบัน อยู่บนพื้นฐานแห่งธรรมวินัยและพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ไทยที่มีพัฒนาการมาโดยลำดับ